

JÄRVA MAAKONNA TERVISEPROFIIL

2018

SISUKORD

Sisukord	1
I ÜLDANDMED	4
1.1. Pindala	4
1.2. Asustustihedus	5
1.3. Aasta keskmine rahvaarv.....	5
1.4. Rahvastiku soo - ja vanusjaotus	6
1.5. Loomulik iive.....	7
1.6. Demograafiline tööturusurveindeks	8
1.7. Rahvastiku rahvuslik jaotus	8
1.8. Rändesaldo kordaja	8
1.9. Elanikkonna haridustase.....	9
1.10. Elussünnid.....	10
1.11. Abordid	11
II RAHVASTIKU TERVISESEISUND.....	12
2.1. Keskmine eeldatav eluiga ja tervena elatud aastad.....	12
2.2. Tervisekaotus, suremuskaotus ja haiguskaotus	14
2.3. Suremus ja varajased surmad (<65 eluaastat)	15
2.3.1. Laste suremus.....	17
2.3.2. Õnnetussurmad	18
2.3.3. Alkoholisurmad.....	21
2.4. Haigestumine.....	21
2.4.1. Esmahaigestumuskordaja pahaloomulistesse kasvajatesse	21
2.4.2. Nakkushaigustesse haigestumus.....	22
2.4.3. Vigastushaigestumus.....	23
2.4.4. Haigestumine diabeeti	25
III SOTSIAALNE SIDUSUS JA VÕRDESED VÕIMALUSED.....	26
3.1. Majanduslikult aktiivsed üksused/ettevõtted.....	26
3.2. Tööhõive määr.....	27
3.3. Keskmine brutopalk.....	27
3.4. Suhtelise vaesuse määr	28
3.5. Registreeritud töötuse määr	29
3.6. Ravikindlustusega kaetud elanike osakaal rahvastikust.....	29
3.7. Sotsiaalteenuste ja –toetuste sihtgrupid	30
3.7.1. Puuetega isikud	30
3.8. Sotsiaalteenused	32

3.9.	Toimetulekutoetused	33
3.10.	Kogukonna motivaatorid	33
3.11.	Elanike kaasamine, kodanikeühendused	36
3.12.	Naabrivalve piirkondade arv	38
IV	LASTE JA NOORTE TERVIS.....	41
4.1.	Laste arv maakonnas vanuserühmade lõikes.....	41
4.2.	Õpilaste arv haridusasutustes	42
4.3.	Tervist edendavad haridusasutused.....	43
4.3.1.	Tervist edendavad lasteaiad (TEL).....	43
4.3.2.	Tervist edendavad koolid (TEK)	43
4.4.	Lastele ja noortele suunatud ennetustegevused maakonnas.....	43
4.5.	Laste ja noortega tegelevad asutused.....	45
4.6.	Kohalike omavalitsuste initsiatiiv ja toetused tagamaks teenuste kättesaadavust.....	46
4.7.	Laste subjektiivne enesehinnang	47
4.8.	Kooliõpilaste kehaline aktiivsus.....	48
4.9.	Kooliõpilaste kehakaal.....	49
4.10.	Kooliõpilaste sõltuvusainete tarvitamine.....	50
4.11.	Teismeliste (alla 18-aastased) rasedused (sh abordid ja sünnitused).....	52
V	TERVISLIK ELU-, ÕPI- JA TÖÖKESKKOND.....	53
5.1.	Keskkonna mõjurid	53
5.2.	Transport ja teedevõrk.....	54
5.3.	Inimkannatustega liiklusõnnetused	55
5.4.	Liiklusõnnetustes hukkunud ja vigastatud	55
5.5.	Uppumised	56
5.6.	Kuritegevus.....	56
5.7.	Lähisuhtevägivald	58
5.8.	Tulekahjud ja tulekahjudes hukkunud	58
5.9.	Kõrgendatud riskiga objektid	59
5.10.	Tööõnnetused	59
5.11.	Tervist edendavad töökohad.....	60
5.12.	Üldkasutatavad spordirajatised ja terviserajad.....	61
VI	TERVISLIK ELUVIIS.....	65
6.1.	Subjektiivne tervise enesehinnang.....	65
6.2.	Füüsiline aktiivsus.....	66
6.3.	Ülekaalulisus ja rasvumine	67
6.4.	Toitumine	68
6.5.	Alkoholi tarvitamine	69
6.6.	Suitsetamine.....	70

6.7.	Suitsetamine raseduse ajal.....	71
6.8.	Vaimne tervis.....	72
6.9.	Narkootikumide tarvitamine	73
6.10.	Turvatunne	74
6.11.	Sõeluuringud	74
6.12.	Tervisealase teabe kättesaadavus.....	74
6.13.	Tervisedenduslikud tegevused maakonnas	75
6.13.1.	Tervisedenduse valdkonna korraldus maakonnas	75
6.13.2.	Pikaajalise traditsiooniga tegevused	75
6.13.3.	Järvamaa tervisefoorumid.....	76
6.13.4.	Rahvaspordiüritused	76
VII	TERVISETEENUSED.....	79
7.1.	Tervishoiuteenuste kättesaadavus.....	79
7.1.1.	Haiglaravi.....	79
7.1.2.	Eriarstiabi.....	79
7.1.3.	Kiirabi.....	80
7.1.4.	Esmatasandi arstiabi - perearstindus	81
7.1.5.	Hambaraviteenus	82
7.1.6.	Koolitervishoid.....	82
7.1.7.	Apteegid	83
7.2.	Nõustamisteenuste kättesaadavus	84
7.2.1.	Suitsetamisest loobumise nõustamine	84
7.2.2.	Sõeluuringud	84
7.2.3.	Muud nõustamised	84
7.2.4.	Raseduskriisi nõustamine.....	84
7.2.5.	Seksuaalalane nõustamine.....	84
7.2.6.	Psühholoogiline nõustamine.....	85
7.3.	Kuni 2-aastaste laste hõlmatus immuniseerimisega.....	85
VIII	KOKKUVÕTE.....	86
IX	LISAD.....	90
9.1.	Ülevaade maakonna terviseprofili koostamise protsessist.....	90
9.2.	Järvamaa heaolu ülevaade (Tervise Arengu Instituut 2018).....	91
9.3.	Järva maakonna tervisedenduslik tegevuskava 2019-2022	92

I ÜLDANDMED

1.1. Pindala

Järva maakonna pindala on – 2 674,14 km². See moodustab ligi 6,9 % Eesti maismaa-pindalast ja ligi 6,6 % kogupindalast (koos Võrtsjärve ja osaga Peipsi järvest). Oma suuruse poolest kuulub Järva maakond keskmiste hulka (7. koht Eestis).

Rahvaarv – 30 661

Asustustihedus – 11,5 elanikku km² kohta

Maakonnakeskus – Paide linn

Omavalitsusüksusi – 1 linn ja 2 valda

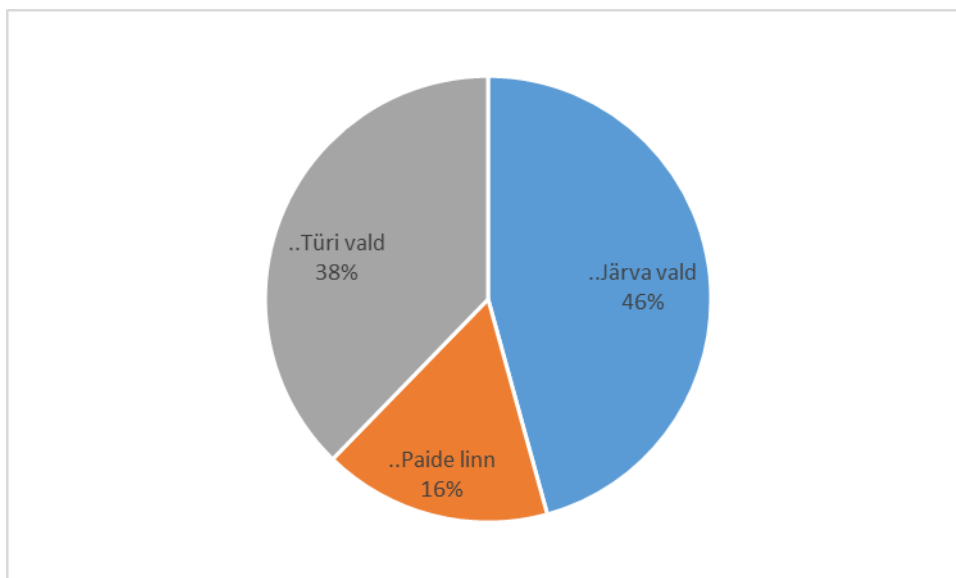
Joonis 1. Eest kaart.

Järva maakond asetseb strateegiliselt soodsas paigas – Eesti südames. Maakonnakeskus Paide linn asub Tallinnast 94 kilomeetri kaugusel.

Järva maakonna moodustavad 3 omavalitsust, millest territoriaalselt on suurim Järva vald (46%, 1222,8 km²), järgneb Türi vald (38%, 1008,5 km²), väikseim on Paide linn (16%, 442,87 km²).

Joonis 2. Järva maakonna kaart omavalitsuste lõikes.

Joonis 3. Järva maakonna omavalitsuste pindalad. Allikas: Statistikaamet RV0291

1.2. Asustustihedus

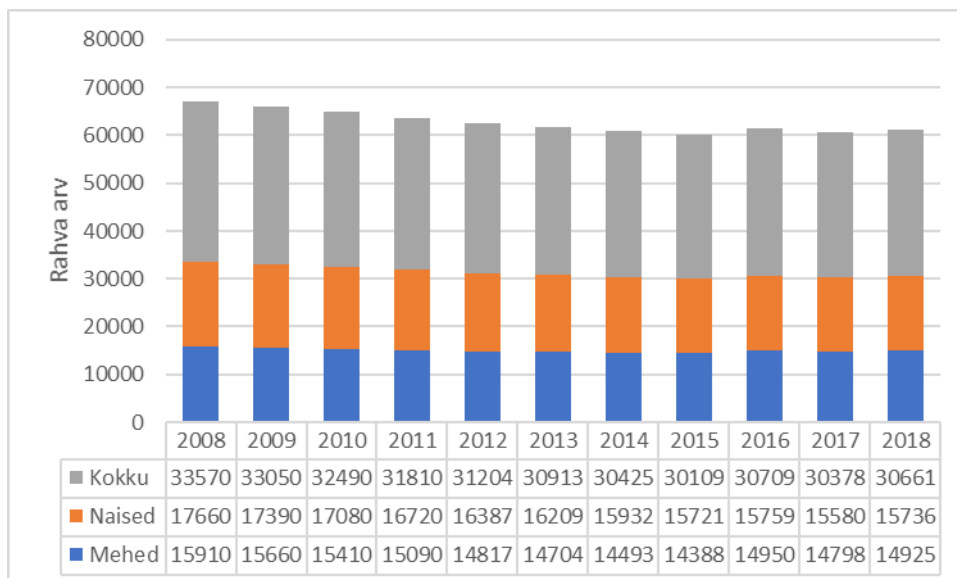
Soodsalt mõjub hea asend pealinna ja suurte trasside (Tallinn-Tartu maantee) suhtes, hõre asustustihedus (11,5 in/km²) tingib kvaliteetsete elupaikade külluse.

Tabel 1. Järvamaa omavalitsuste pindalad ja asustustihedus. Allikas: Statistikaamet (RV0291U)

Vald	Rahvaarv	Pindala, km ²	Asustustihedus, elanikku km ² kohta
Järva vald	8984	1223	7,3
Paide linn	10759	443	24,3
Türi vald	10918	1008	10,8

1.3. Aasta keskmine rahvaarv

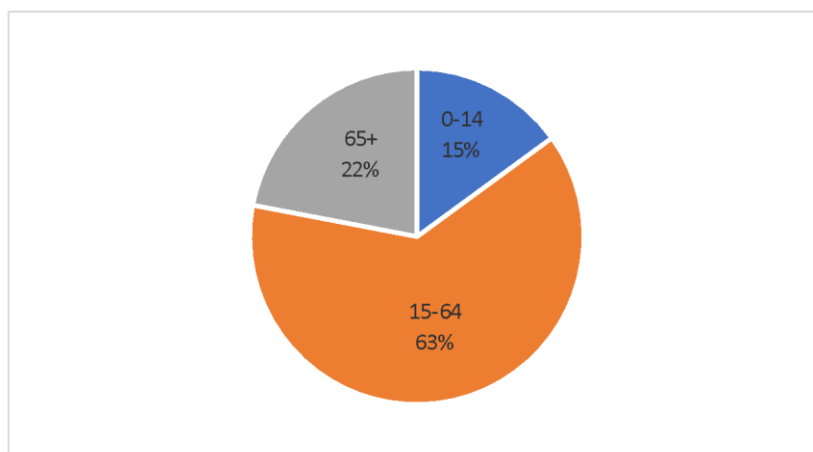
Järvamaad on kümneid aastaid iseloomustanud stabiilne rahvastikusituatsioon väikese langustrendiga – maakond kaotab aastas keskmiselt 1% oma rahvastikust. Järvamaa rahvaarv on 2,3 % Eesti rahvastikust. Rahvastik on kümne aasta jooksul vähenenud ca 3000 inimese võrra.

Joonis 4. Meeste, naiste ja elanike arv kokku (arvestades rännet). Allikas: Statistikaamet (RV0282)

1.4. Rahvastiku soo - ja vanusjaotus

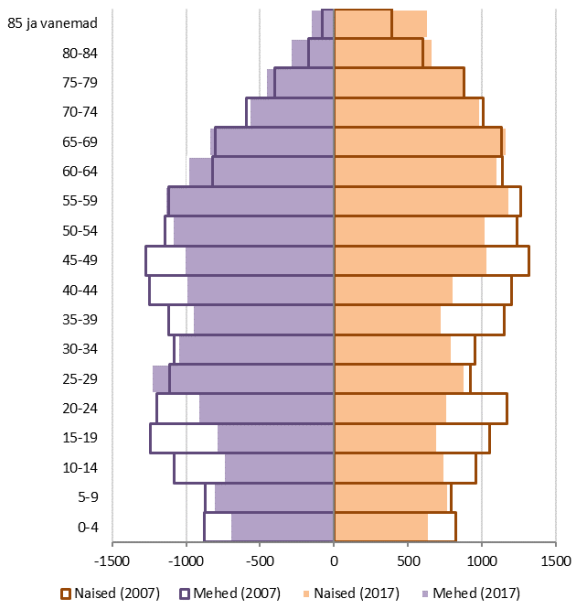
Järva maakonna soolis-vanuselise struktuuri osas erinevusi Eesti näitajatega ei ole: lapsi (0-14) on Järvamaa elanikkonnast 15 % (Eesti 16%), tööealisi (15-65) on 63 % (Eesti 64%). Pensioniealiste elanike (65+) osatähtsus on 22%, mis on veidi suurem kui Eestis keskmiselt (Eesti 20%).

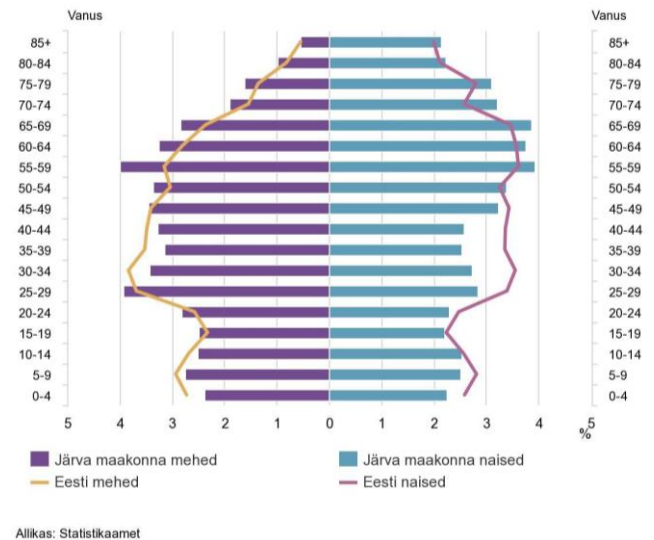
Joonis 5. Maakonna rahvastiku vanusjaotus Allikas: Statistikaamet (RV0282U)

Rahvastikupüramiidi abil saab hinnata, millised vanuserühmad on rahvastikus ülekaalus - kas pigem vanemad või nooremad, kas peale on tulemas suurearvuline noorem põlvkond või on lähenevatel aastakümnetel oodata rahvastiku vähenemist. Võrreldes Järva maakonna rahvastiku püramiidi Eesti püramiidiga, võib öelda, et need on üsna sarnased ehkki keskealiste meeste ja naiste osakaal on väiksem. Võrreldes Järvamaa 10 aasta tagust püramiidi, on näha, et naiste osakaal on vähenenud –

näiteks vanuserühmades 25-44 on Järvamaal mehi rohkem kui naisi!

Joonis 6. Järva maakonna rahvastiku püramiid võrdluses 2007 ja 2017 Allikas: Tervise Arengu Instituut

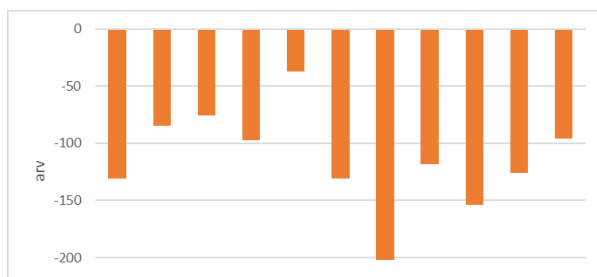

Joonis 7. Rahvastikupüramiid Järvamaa ja Eesti võrdluses. Allikas: Statistikaamet

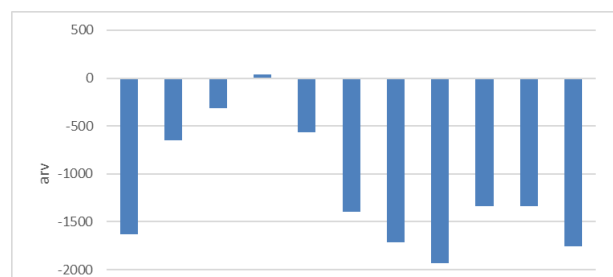
Püramiidi jalg on suhteliselt ühtlane, mis näitab viimase aastakümne suhteliselt stabiilset sündivust.

1.5. Loomulik iive

Viimased kümmekond aastat on üldpilt suhteliselt sarnane nii maakonnas kui Eestis: iive on negatiivne, kergem tõus oli 2010-2011. Negatiivse iibega rahvastik ei suuda ennast taastoota – inimesi sureb rohkem kui sünnib.

Joonis 8. Loomulik iive Järvamaal. Allikas: Statistikaamet

Joonis 9. Loomulik iive Eestis. Allikas: Statistikaamet

Kuna rahvastikupüramiidi järgi hakkavad sünditusikka jõudma väiksema arvulised põlvkonnad, siis on negatiivne iive loomulik nähtus. Ohusignaali on ka sündituste kandumine vanematesse eärühmadesse, mis tekitab olukorra, et iibe positiivsuseks vajaliku kolmanda lapse sündimine võib osutada mitmetel põhjustel vähetõenäoliseks.

1.6. Demograafiline tööturusurveindeks

Demograafiline tööturusurveindeks on eelseisval kümnendil tööturule sisenevate noorte (5-14-aastased) ja sealt vanuse tõttu potentsiaalselt lahkuvate inimeste (55-64-aastased) suhe. Järvamaa indeks on alates 2005. aastast väiksem kui üks, mis tähendab, et tööturule siseneb järgmisel kümnendil vähem inimesi, kui sealt vanaduse tõttu potentsiaalselt välja langeb. Tööealiste hulk väheneb.

1.7. Rahvastiku rahvuslik jaotus

Põlisrahvuse osatähtsus maakonnas on suhteliselt kõrge - ca 95% rahvastikust (Eesti keskmine 68,6%). Venelaste ja muude rahvuste osakaal on olnud stabiilselt ca 5%. Inimese tervise- ja arengunäitajate seisukohalt ei tekita nii väike mittepõlisrahvuste osakaal olulisi probleeme.

Tabel 2. Muudest rahvustest inimeste arv ja % maakonnaelanikkonnast 2018.aastal. Allikas: Statistikaamet (RV0222)

	2018	% elanikkonnast
Eestlased	29056	95
Venelased	757	2,4
Muud rahvused	765	2,5
..ukrainlased	305	
..soomlased	195	

1.8. Rändesaldo kordaja

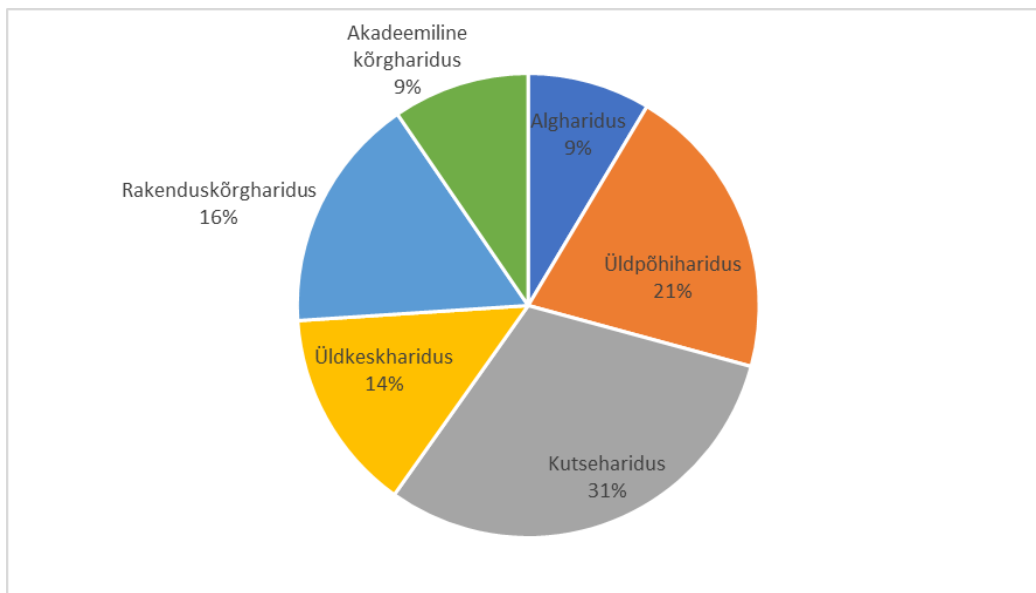
Siseränne on olnud kümme aastat negatiivne. Peale majandussurutist on Eesti sisene ränne toimunud maakonnale negatiivses suunas. Välisränne on alates 2015. aastast suundumas paremuse poole.

Tabel 3. Ränne maakonnas 2007-2016.a. Allikas: Statistikaamet (RVR01)

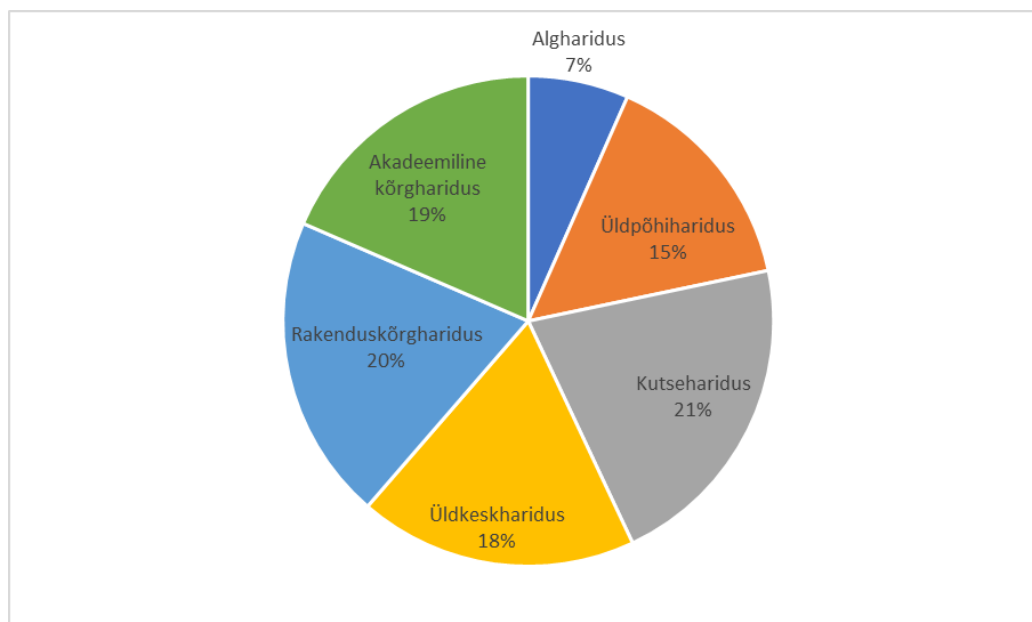
		2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Siseränne	Sisseränne	1056	926	964	827	853	819	706	914	873	1104
	Väljaränne	1359	1199	1292	1199	1209	1079	888	1054	1182	1310
	Rändesaldo	-303	-273	-328	-372	-356	-260	-182	-140	-309	-206
Välisränne	Sisseränne	58	45	40	45	66	35	50	63	252	198
	Väljaränne	140	122	136	171	150	181	159	121	244	221
	Rändesaldo	-82	-77	-96	-126	-84	-146	-109	-58	8	-23

1.9. Elanikkonna haridustase

Tervise oluliseks mõjuriks on inimeste haridustase. Haridustaseme näitajad pärinevad 2011. aasta rahvaloendusest. Võrreldes Eesti näitajatega on Järvamaal kõrgharidusega (rakendus+akadeemiline kõrgharidus) inimesi vähem (Järvamaal 25%, Eestis 39%), rohkem on põhi- ja kutseharidusega inimesi (Järvamaal 52%, Eestis 36%).

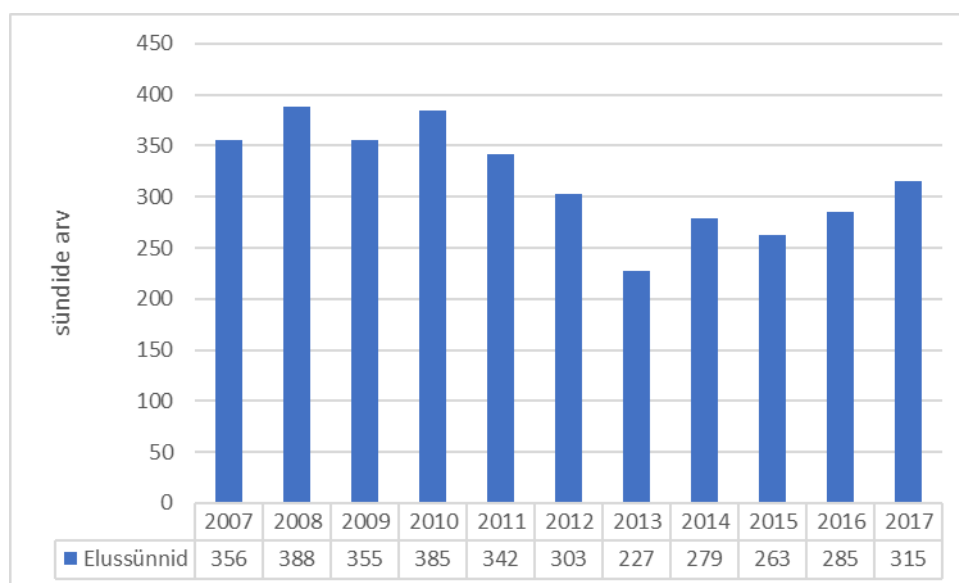
Joonis 10. Eesti elanikkonna haridustase 2011. Allikas: Statistikaamet (RL0301)

Joonis 11. Maakonna elanikkonna haridustase 2011. Allikas: Statistikaamet (RL0301)

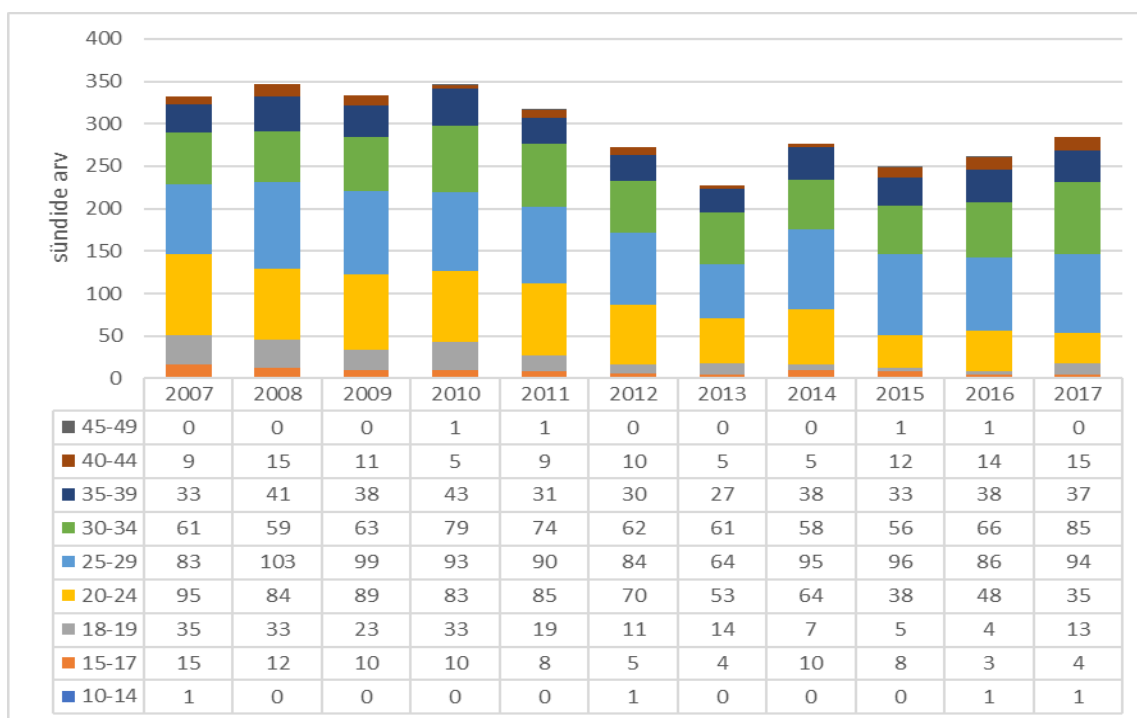
1.10. Elussünnid

Järvamaal on 2008. aastast olnud sündimus langustrendis. Aastaks 2013 oli saavutatud madalaim tase, peale mida on sündivus siiski tasapisi tõusma hakanud.

Joonis 12. Elussünnid. Allikas: Statistikaamet (RV112)

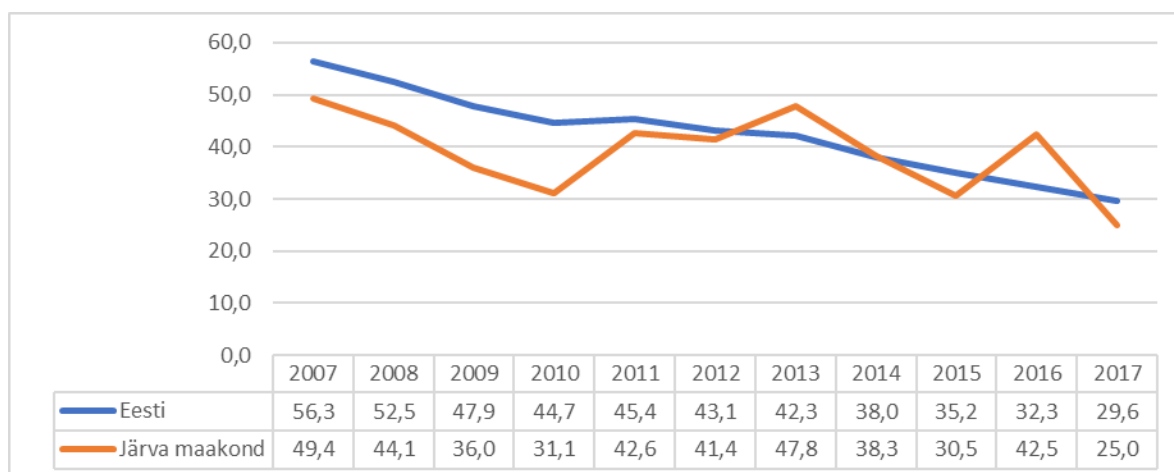
Peamine sünnitajate vanusegrupp on 25-34 aastased naised. Alaealisi sünnitajaid on, aga vähem kui kümme aastat tagasi. Järvamaal sünnitatakse ka 40+ vanuses, kuid siin olulist trenditõusu näha ei ole. Sünnide vähenemine on toimunud eeskätt nooremate naiste (18-24 vanuserühmas) sünnituste vähenemise tõttu.

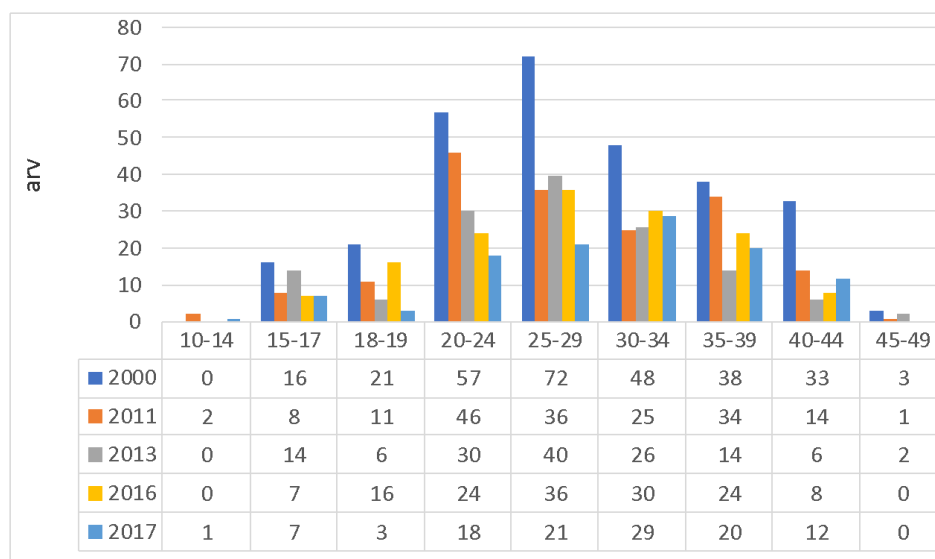
Joonis 13. Elussünnid ema vanuse järgi Järvamaal 2007-2017. Allikas: Tervise Arengu Instituut (SR01)

1.11. Abordid

Abortide arv on vähenenud viimasel kümnendil nii Järvamaal kui Eestis. Kui aastal 2000 oli Eestis aborte enam-vähem sama palju kui sünde, siis nüüdseks on abortide arv väiksem kui kolmandik sündide arvust. Abordimäär (abortide ja elussündide suhe) on Järvamaal olnud nagu Eestis tervikuna langustrendis, abortide arv on sündidest neljandik. Abortide arv on kõikides vanuserühmades langenud, kõige rohkem tehakse aborte 30-34 vanuserühmas.

Joonis 14. Abordimäär 100 elussünni kohta Eestis ja Järvamaal. Allikas: Tervise Arengu Instituut (RK20)

Joonis 15. Abordid naiste vanuserühma järgelt. Allikas: Tervise Arengu Instituut (RK01)

II RAHVASTIKU TERVISESEISUND

2.1. Keskmine eeldatav eluiga ja tervena elatud aastad

Rahvatervise strateegiate peaesmärgiks on tervena elatud eluea pikenemine enneaegse suremuse ja haigestumise vähendamise kaudu. Rahvastiku tervise arengukava (RTA) eesmärgiks on tervena elatud eluea tõus Eestis aastaks 2020 meestel keskmiselt kuni 60 ja naistel kuni 65 eluaastani ning keskmise eeldatava eluea tõus meestel kuni 75 ja naistel 84 eluaastani.

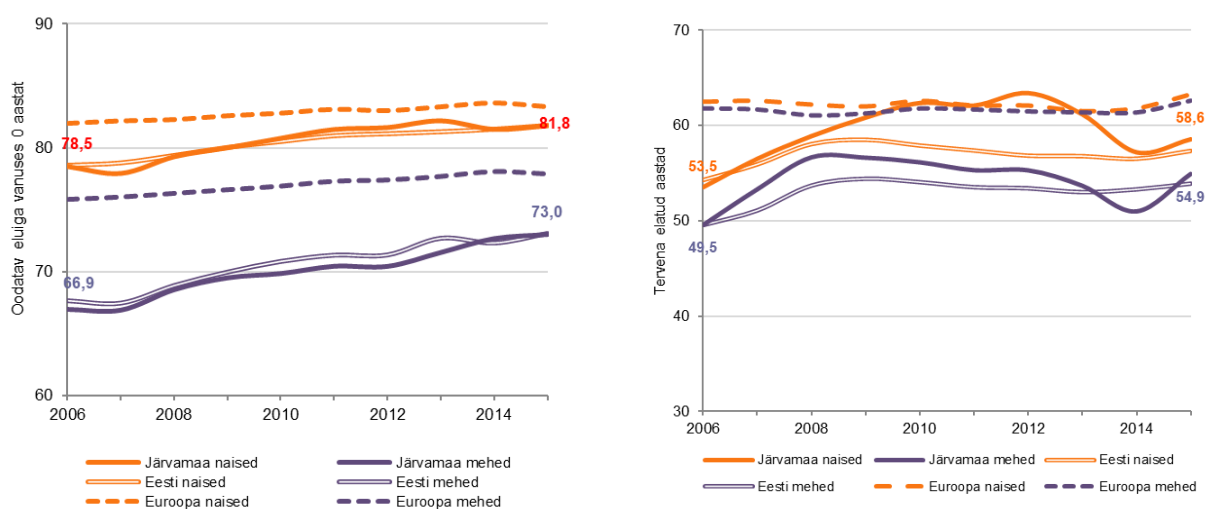
Oodatav eluiga sünnimomendil ehk elada jäänud aastad – keskmiselt elada jäävate aastate arv vanuses 0 aastat, kui suremus ei muutuks. **Tervelt elatud aastad** ehk ilma terviseprobleemidest tingitud piiranguteta elatud eluaastate arv arvutatakse samuti 0-aastaste kohta. Näitaja põhineb keskmise eluea ja Eesti sotsiaaluuringu (EU-SILC) andmetel, küsimusel pikaajaliste tervisest tingitud tegevuspiirangute olemasolu kohta.

Oodatav eluiga ja tervena elatud aastad on tõusuteel, kuid maha jääme siiski meeste näitajate osas: rahvastiku tervise seisukohalt on oluliseks ebavõrdsuse näitajaks meeste ja naiste eluea vahe, mis on Järvamaal ligi 10 aastat.

Järvamaa näitajad eeldatava eluea osas olnud Eestiga sarnased ning tervena elatud aastate poolest Eestist reeglina paremad (v a 2014/2015). Tervise ja heaolu ülevaates on võrreldud nii maakonna, riigi kui Euroopa näitajaid, mis toob välja kurva tõsiasja, et Euroopaga võrreldes oleme oluliselt kehvemate näitajatega.

Viimaste andmete järgselt (2016/2017) ulatub eeldatav eluiga Järvamaal keskmiselt 78,4 aastani, (naistel 83,37 ja meestel 73,42).

Järvamaal on tervena elatud aastate näitaja olnud paremad kui Eestis keskmiselt. Viimaste andmete järgselt on mehed ja naised jõudmas samale tasemele, vahe on alla aasta! Kümne aasta jooksul on tervena elatud aastad naiste puhul kasvanud 6 ja meeste puhul lausa 9 aasta võrra.

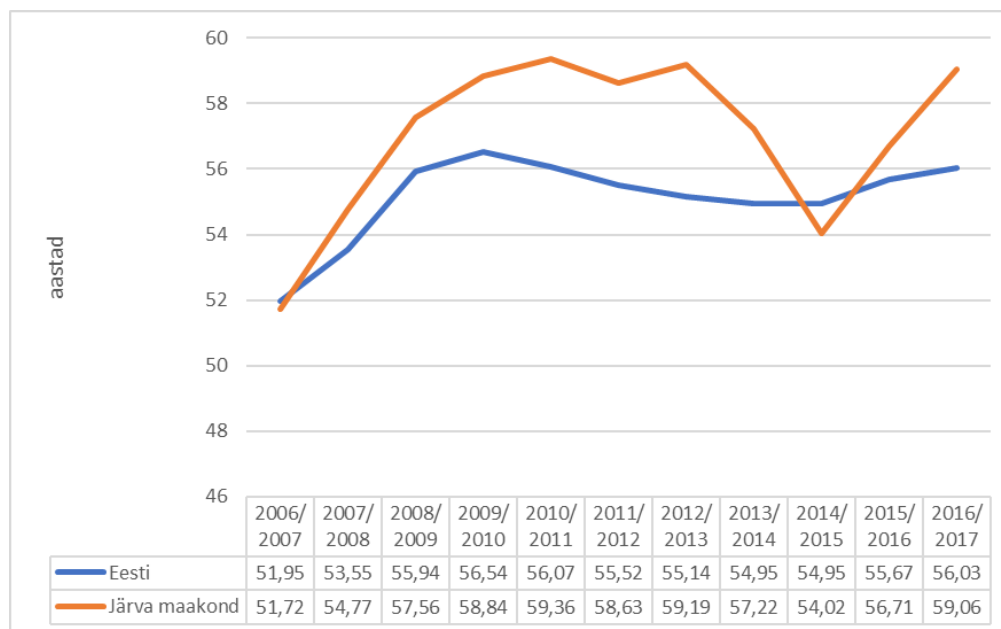
Joonis 16. Oodatav eluiga ja tervena elatud aastad Järvamaa, Eesti ja Euroopa võrdluses. Allikas: Tervise Arengu Instituut, tervise ja heaolu ülevaade 2018

Tabel 4. Tervena elatud aastad Järvamaal meeste ja naiste võrdluses. Allikas: Tervise Arengu Instituut (TE753)

Sugu	2006/ 2007	2007/ 2008	2008/ 2009	2009/ 2010	2010/ 2011	2011/ 2012	2012/ 2013	2013/ 2014	2014/ 2015	2015/ 2016	2016/ 2017
Naised	53,5	56,5	58,9	60,9	62,4	62,1	63,4	61,2	57,2	58,6	59,35
Mehed	49,5	53,3	56,7	56,6	56,1	55,3	55,3	53,7	51,0	54,9	58,58
Vahe	4,0	3,2	2,3	4,2	6,3	6,8	8,1	7,5	6,2	3,7	0,77

Tabel 5. Oodatava eluea näitajad 2006-2016 meestel ja naistel Järvamaal ning meeste ja naiste eluea vahe. Allikas: Tervise Arengu instituut (OE0452)

Sugu	2006/ 2007	2007/ 2008	2008/ 2009	2009/ 2010	2010/ 2011	2011/ 2012	2012/ 2013	2013/ 2014	2014/ 2015	2015/ 2016	2016/ 2017
Naised	78,5	77,94	79,29	80,01	80,77	81,48	81,64	82,18	81,49	81,78	83,37
Mehed	66,92	66,86	68,52	69,48	69,83	70,42	70,41	71,54	72,66	73	73,42
Vahe	11,58	11,08	10,77	10,53	10,94	11,06	11,23	10,64	8,83	8,78	9,95

Joonis 17. Tervena elada jäänud aastad Järvamaa ja Eesti võrdluses. Allikas: Tervise Arengu Instituut (TE753)

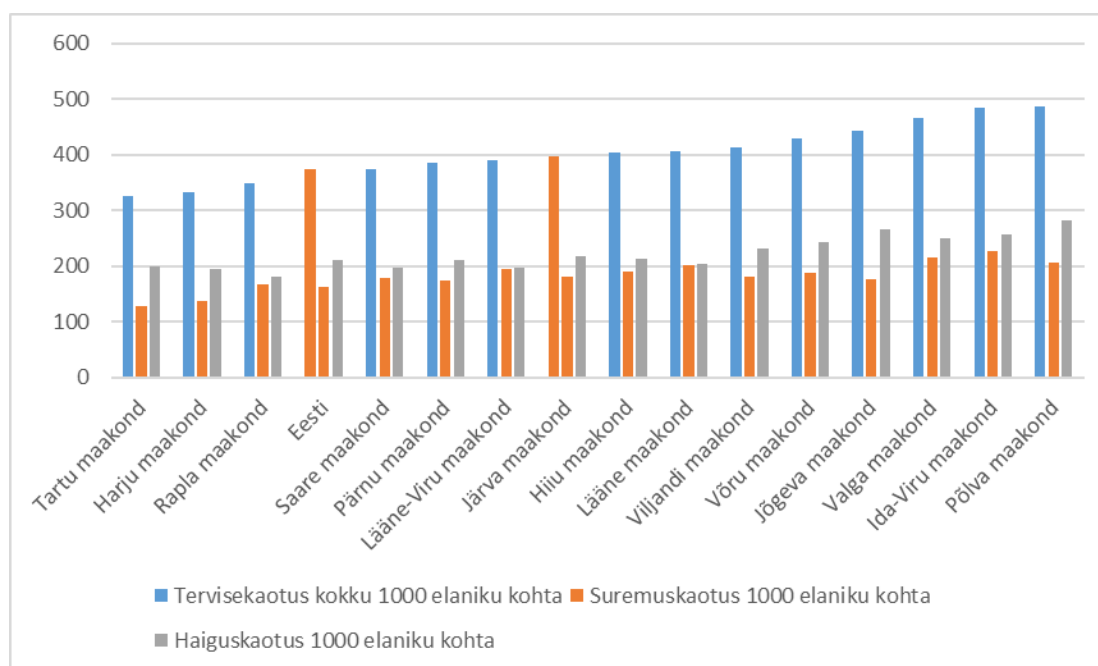
2.2. Tervisekaotus, suremuskaotus ja haiguskaotus

Tervisekaotus tähendab vaevuste tõttu kaotatud eluaastaid 1000 elaniku kohta. See näitab terviselõhet rahvastiku parima võimaliku ja tegeliku terviseseisundi vahel, kasutades selleks enneaegsete surmade ja haigestumiste tõttu kaotatud eluaastaid. Järvamaa on tervisekaotuse näitajate poolest 2013. aastal Eestis keskmisel kohal (397,6 eluaastat 1000 in kohta, Eesti 376).

Haiguskaotus 1000 elaniku kohta näitab haiguste ning vigastuste tõttu kaotatud eluaastaid. Haiguskaotus on aeg, mida üksikindiviidid ja rahvastik tervikuna oleks saanud kasutada, kui haigusi ei oleks esinenud. Haiguskaotus on Järvamaal 216,9 aastat 1000 in kohta – Eesti keskmine näitaja on 211,5 eluaastat 1000 in kohta.

Suremuskaotus 1000 elaniku kohta näitab enneaegsetest surmadest tingitud eluaastate kaotust. Suremuskaotus on aeg, mida üksikindiviidid ja rahvastik tervikuna oleks saanud kasutada, kui enneaegseid surmasid ei oleks esinenud. Surm loetakse enneaegseks, kui see saabub enne vanuserühma eeldatava eluea lõppu. Seega, mida nooremas eas surrakse, seda suurem on eluaastate kaotus.

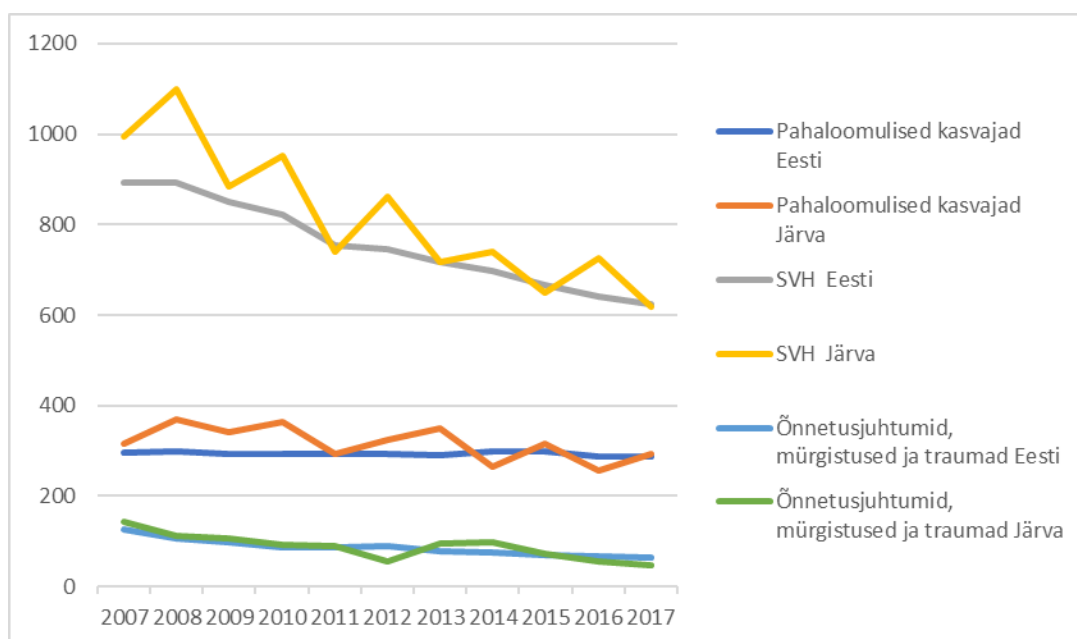
Suremuskaotuse näitaja poolest on Järvamaa samuti keskmisel kohal (Järva 180,6, Eesti 163,1 eluaastat 1000 in kohta).

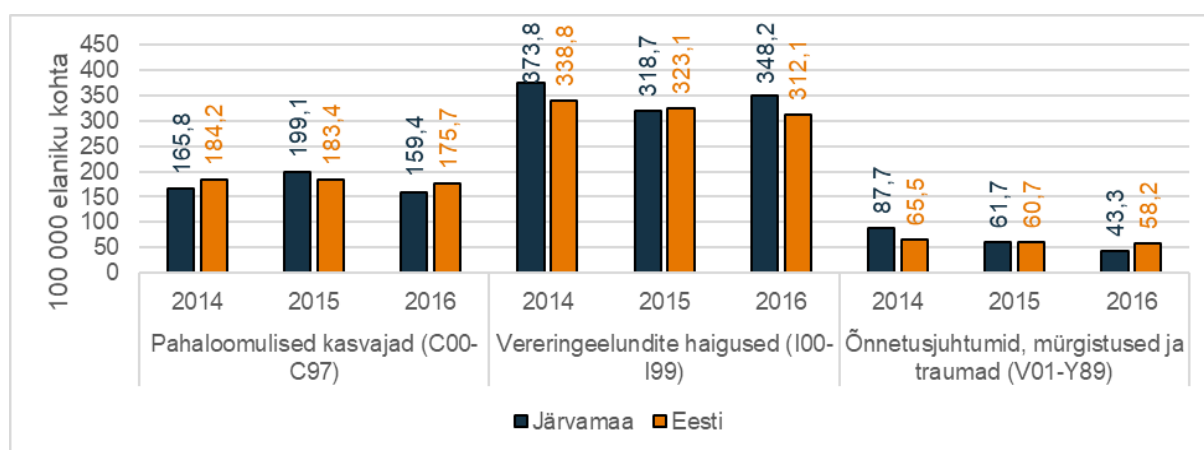
Joonis 18. Tervise, suremus- ja haiguskaotus 2013. aastal 1000 inimese kohta. Allikas: Tervise Arengu Instituut (TERV02)

2.3. Suremus ja varajased surmad (<65 eluaastat)

Nii nagu Eestis tervikuna on ka Järvamaal kolmeks suurimaks suremuse põhjustajaks vereringeelundite haigused, pahaloomulised kasvajad ja vigastused. Südame- ja vereringeelundite haigustesse (SVH) suremus on langenud nii Eestis kui Järvamaal. Vigastustesse suremus on 10 aasta jooksul samuti langustrendiga. Pahaloomulistesse kasvajatesse suremus on Eestis tervikuna 10 aasta jooksul stabiilne.

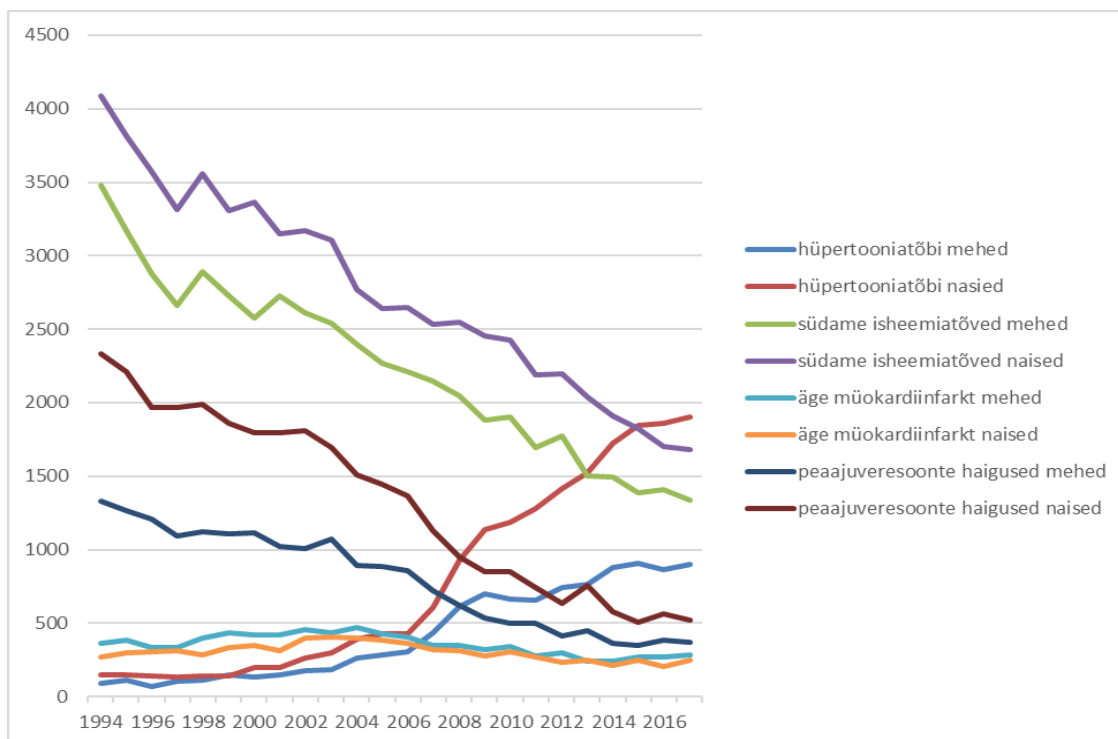
Joonis 19. Vereringe elundite haigustesse, pahaloomulistesse kasvajatesse ja välispõhjustesse surnud inimeste standarditud suremuskordaja 100 000 in kohta Eestis ja Järvamaal. Allikas: Tervise Arengu Instituut (SD23)

Joonis 20. Suremus pahaloomulistesse kasvajatesse, vereringeelundite haigustesse ja õnnetusjuhtumite tagajärjel Eestis ja Järvamaal 2014-2016. Allikas: Tervise Arengu Instituut, tervise ja heaolu ülevaade 2018

SVH suuremuse peamiseks haigusteks on kõrgvererõhutõbi ehk hüpertooniatõbi, südame isheemiatõved (sh äge müokardiinfarkt) ja peajuveresoonte haigused (sh insult). SVH suuremus on siiski eeskätt vanemaeliste surma põhjuseks, insuldid ja infarktid tabavad inimesi aga alates juba 40 eluaastast, nooremas eas meestel rohkem kuni kaks korda kui naistel

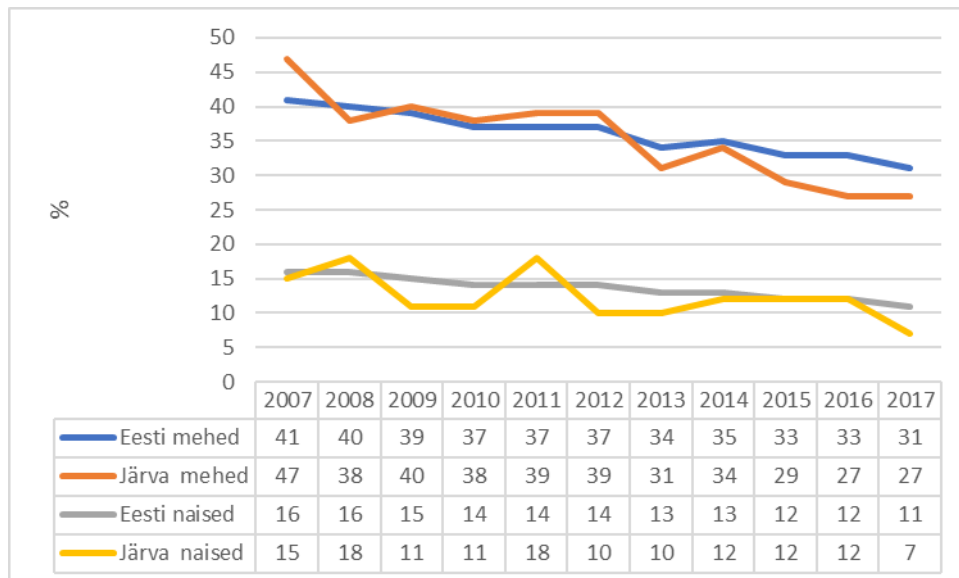
SVH suuremuse juures on huvitav vaadata trendi (tippaeg 1994!): jõudsalt on viimase veerandsaja jooksul vähenenud nii meeste kui naiste südame isheemiatõvedesse, samuti peaju veresoonte haigustesse suuremus. Väikese langustrendiga on infarktid, tõusnud on seoses eluea tõusuga meeste ja naiste hüpertooniatõvesse suuremus.

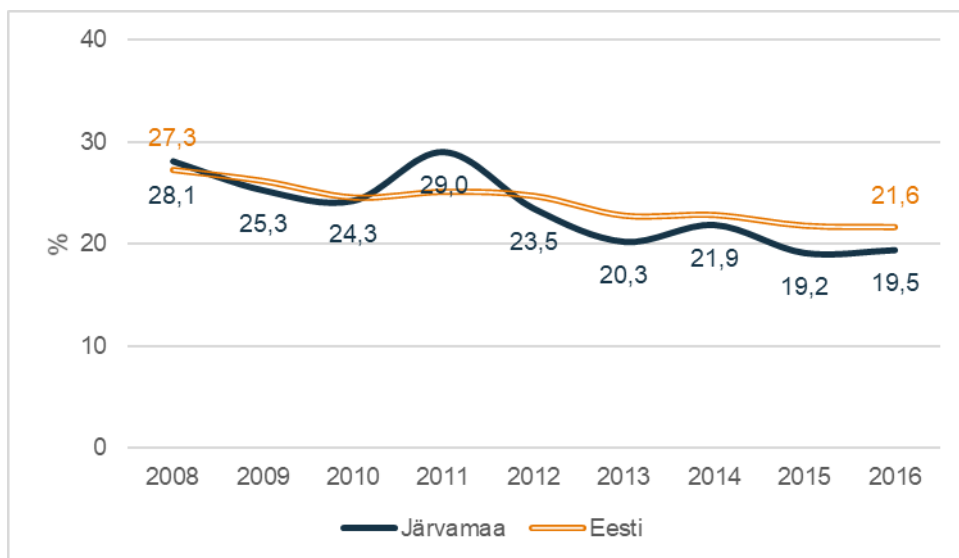
Joonis 21. Suremus südame-ja veresoonehaigustesse 1994-2016 Eestis. Allikas: Tervise Arengu Instituut (SD21)

Pahaloomulised kasvaja on oluline suuremuse põhjustaja. Eestis on naiste vähkisuremuse peamised paikmed rind, käärsool, pärasool, kops. Meestel kops, eesnäärre, käärsool, lümfoid ja magu. Eestis keskmiselt on peamine vähkisuremuse põhjus kopsuvähk (5% kogu suuremusest). Vähki haigestumine suureneb vanemas elueas, 60+ eluaastates.

Varajane suuremus näitab, kui suur on suuremuse tase elujõuliste ja produktiivsete (sh tööaliste) elanike seas. Varajased surmad suurendavad oluliselt üldist tervisekaotust. Võrreldes Järvamaa ja Eesti keskmisi näitajaid, on näha, et Eestis tervikuna varajane suuremus on sujuvas langustrendis. Järvamaal sureb enneaegselt 19.5% ja Eestis 21,6 % inimestest enneaegselt. Järvamaa naistest sureb varajaselt 7% ning meestest 27% (2017), 10 aasta jooksul on varajane suuremus Järvamaal langenud nii meestel kui naistel pea kaks korda.

Joonis 22. Varajaste surmade (<65 eluaastat) osakaal (%) kõigist surmadest. Allikas: Statistikaamet (RV52U)

Joonis 23. Varajaste surmade (<65 eluaastat) osakaal (%) kõigist surmadest. Allikas: TAI tervise- ja heaolu ülevaade 2018

2.3.1. Laste suremus

Viimasel kümnendil on surnud 19 last, ca 50% on olnud alla üheaastased lapsed. Laste suremuse kõrgeimad näitajad oli 2008. aastal (4), 2011. aastal (4) ja 2015. aastal (3). 0-1 aastaste suremus on kõige kõrgem, seda eeskätt mitte vigastuste, vaid peale sünni suremuse osas. Laste suremuse põhjuseid peaks uurima põhjalikult.

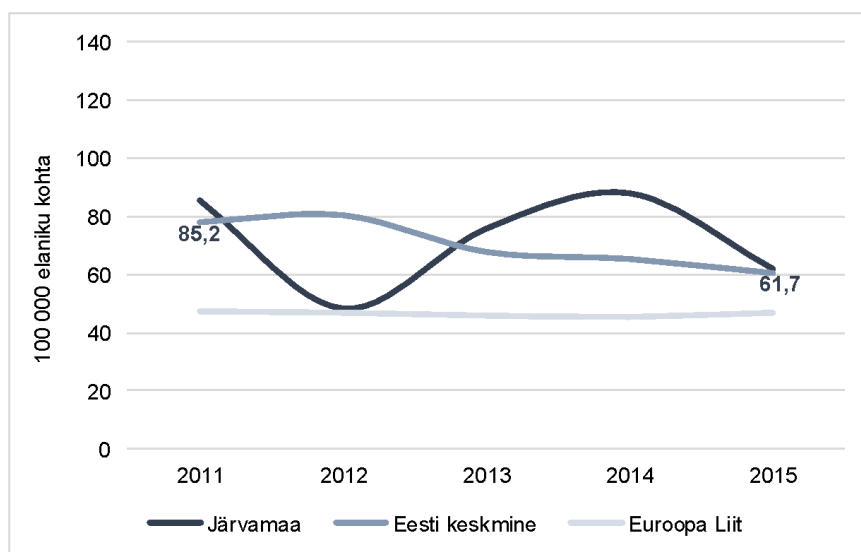
Tabel 6. Laste surmad Järvamaal. Allikas: Statistikaamet (RV52)

Laste vanus	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
0	0	2	0	1	1	2	0	0	2	1	0
0-4	0	3	0	1	1	2	1	0	3	1	0
5-9	0	1	0	1	1	0	0	1	0	0	0
10-14	1	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0
Kokku	1	4	0	2	4	2	1	1	3	1	0

2.3.2. Õnnetussurmad

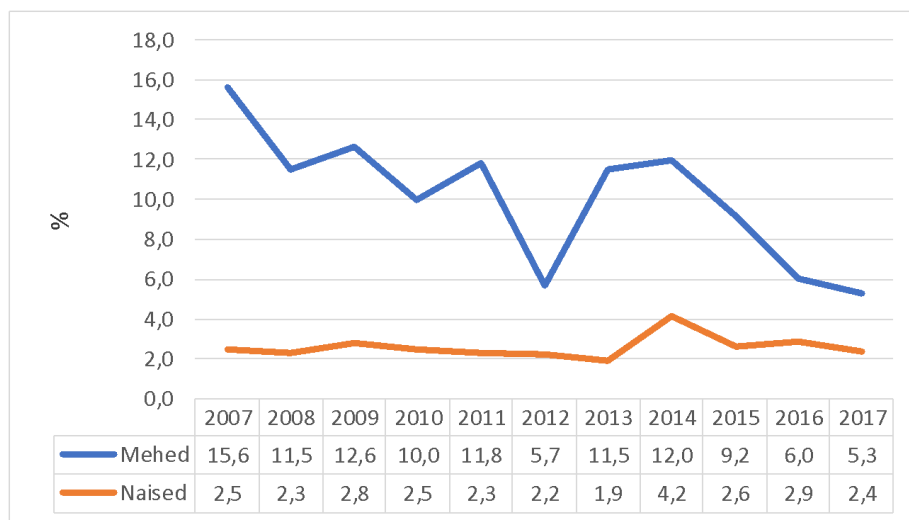
Varajaste surmade üheks oluliseks aluseks on õnnetussurmad, mis näitab, kui suur hulk inimesi hukub erinevate õnnetuste tagajärjel.

Suures pildis, võrdluses Euroopa ja Eesti näitajatega, on Järvamaal vigastussuremus olnud 2012. aastal isegi analoogne Euroopa tasemega, 2015. aastal ei erine see Eesti keskmisest.

Joonis 24. Surmad vigastustesse ja mürgistusse (standarditud kordaja) Allikas: Tervise Arengu Instituut, tervise ja heaolu ülevaade 2018

Meeste puhul on õnnetussurmad langeva trendiga, naiste puhul on õnnetussuremus alati väiksem meestest ning üldiselt ühesugune läbi aastate. 10 aasta jooksul on aga meeste vigastussurmade arv vähenenud pea kolm korda.

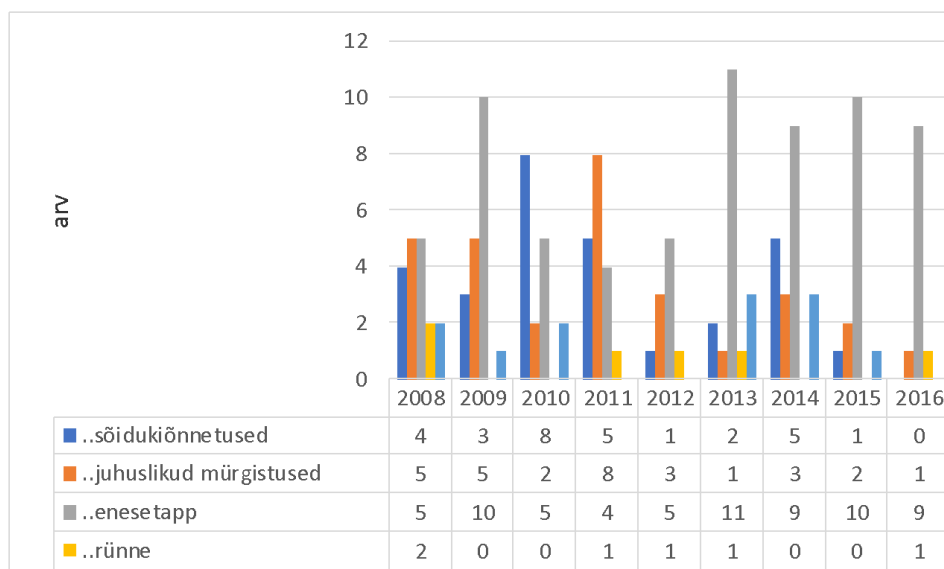

Joonis 25. Õnnetussurmade osakaal Järvamaal (%) kõigist surmadest. Allikas: Tervise Arengu Instituut (SD30)

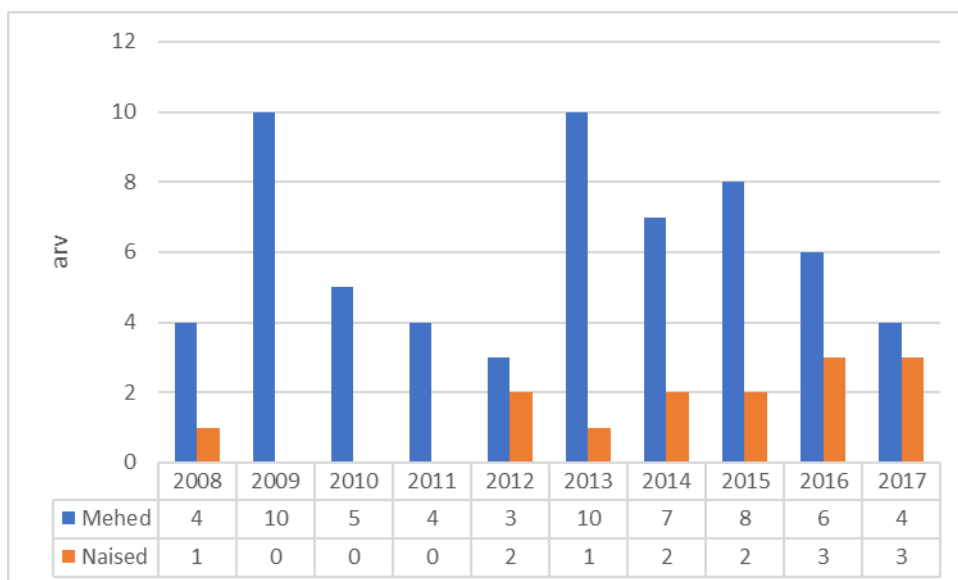
Tabel 7. Vigastussuremus absoluutarvudes Järvamaal 2007-2017. Allikas: Tervise Arengu Instituut (SD30)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Mehed	38	29	27	24	24	12	25	22	17	12	11
Naised	6	5	6	6	4	5	4	9	6	6	5

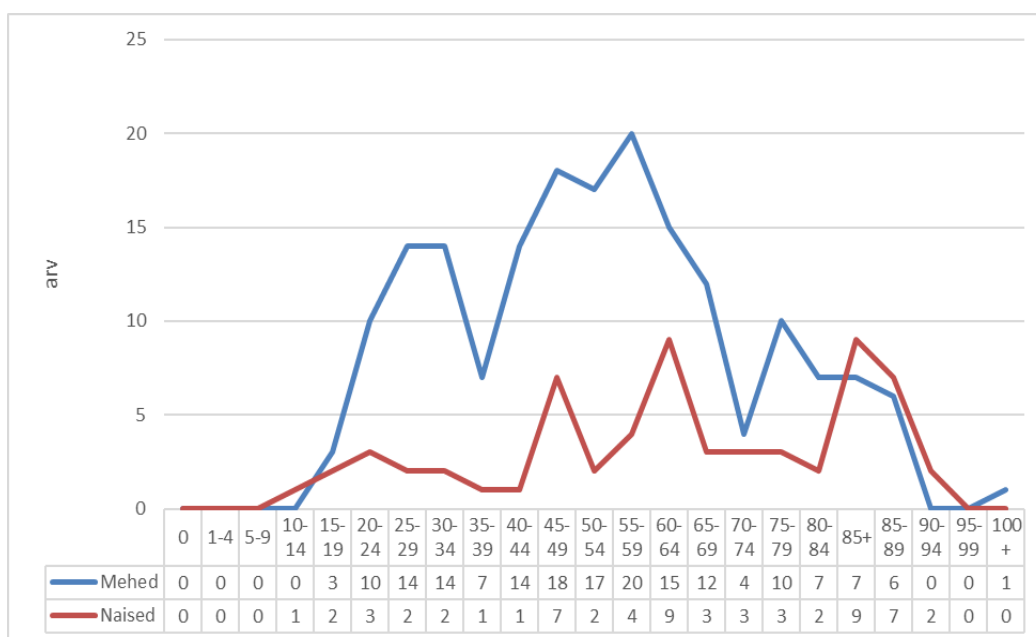
Viimastel aastatel on selgelt näha, et vigastussuremuse peamiseks põhjuseks on enesetapp. Vaadates suitsiidide sooritamist soo järgi, on näha, et enesetappe sooritavad eeskätt mehed.

Joonis 26. Levinumad vigastussurmepõhjused Järvamaal 2008-2016. Allikas: Tervise Arengu Instituut (SD31)

Joonis 27. Suitsiidid Järvamaal meeste ja naiste võrdluses. Allikas: tervise Arengu instituut (SD31)

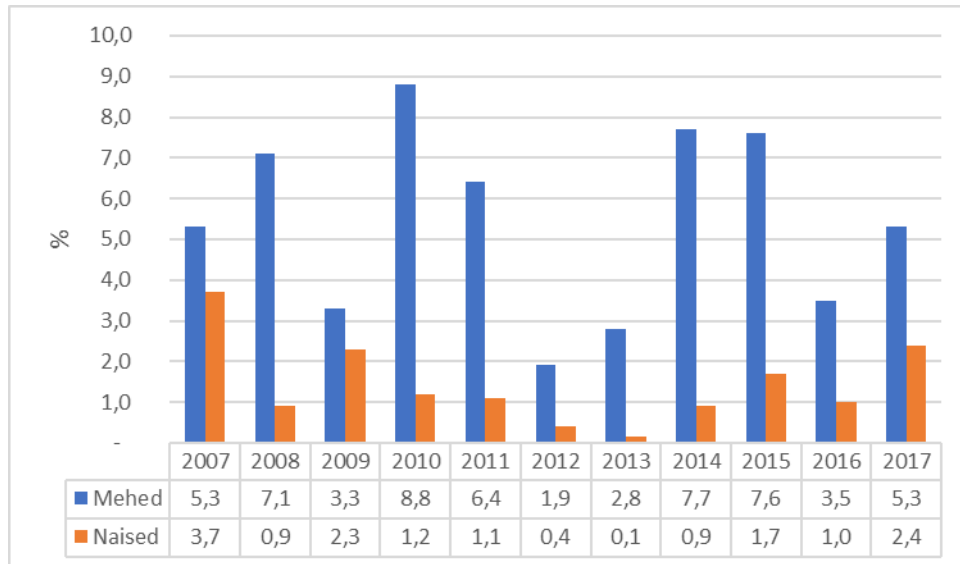
Joonis 28. Suitsiidid 2017. aastal Eestis. Allikas: Tervise Arengu Instituut (SD21)

Vanuserühmasid saame võrrelda Eesti lõikes. Meeste suitsidaalsus on vanuserühmades 25-34 väga kõrge ja eriti kõrge vanuserühmas 40-59. Naiste seas sooritatakse enesetappe rohkem vanuses 45-64. Ka vanemas eas tuleb suitsidaalsuse kõrgem hetk - meestel 75-79 ja naistel 85+ vanuses. 10 aasta lõikes ei ole märgata mingeid erilisi muutusi. On olnud ka paraku laste enesetappe (10-14 aasta vanustel 0-2 juhtu aastas), vanuses 15-19 on olnud igal aastal enesetappe, kulminatsioon oli aastal 2008 – 12. Viimastel aastatel on kuni 5 noort oma elu lõpetanud selles (15-19) vanusegrupis.

2.3.3. Alkoholisurmad

Alkoholisurmad näitavad alkoholist põhjustatud surmade osakaalu, sh haigusi ja välispõhjusti ehk vigastusi.

Mehed surevad alkoholist tingitud kahjudesse rohkem kui naised (aastal 2010 isegi kuni 8 korda rohkem). Naiste suremus alkoholi tõttu on viimase 5 aasta jooksul tõusuteel.

Joonis 29. Alkoholisurmade osakaal (%) kõigist surmadest Järvamaal. Allikas: Tervise Arengu Instituut (SD40)

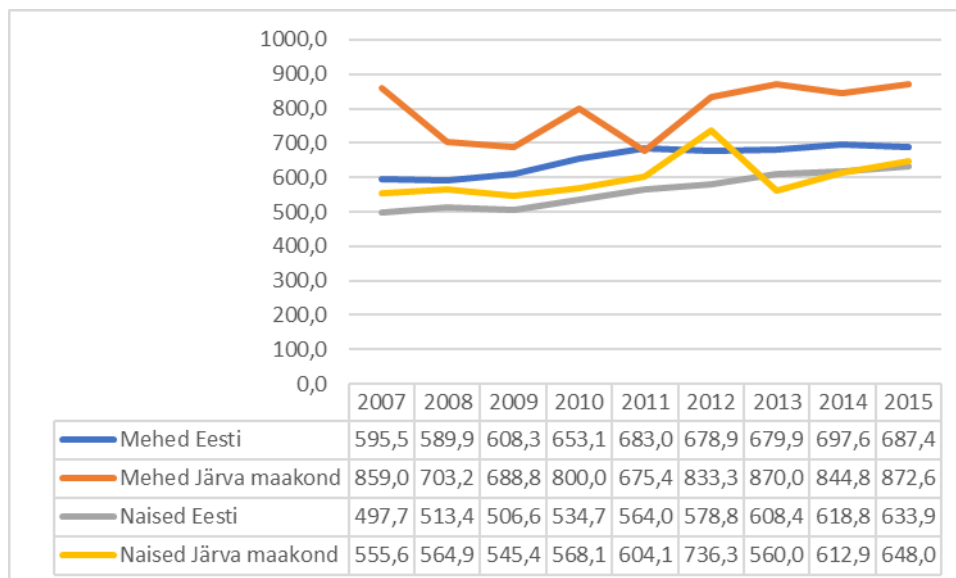
2.4. Haigestumine

2.4.1. Esmahaigestumuskordaja pahaloomulistesse kasvajatesse

Mehed haigestuvad vähki rohkem kui naised. Järvamaal haigestuvad mehed vähki oluliselt rohkem kui Eestis keskmiselt ja peamine vähk on eesnäärmevähk. Ka haigestumine naiste osas on olnud Eesti keskmisest kõrgem, viimastel aastatel on saavutatud analoogne tase Eestiga. Vähki haigestumine on Järvamaal nii meeste kui naiste hulgas veidi kasvanud nagu Eestis tervikuna.

Kasvajate paikmed, kus enim avastatakse vähki, elundkondade kaupa: meessuguelundid, nahk, seedeelundid, hingamiselundid ja rind. Enim vähki oli 2015. aastal eesnäärmes (100 000 elaniku kohta 144,69), nahk (va melanoom – 128,25) ja kops 105,23, rind (62,48) ja seedeelundid: magu (29,6), käärsool (26,3) ja kõhunääre (23,02).

Meeste eesnäärme pahaloomuline kasvaja on Järvamaal eriti silmatorkav. Kuigi mehed haigestuvad sellesse haigusse vanemas eas (algab 40ndates aastates, enim avastatakse vanuses 55+), on see märkimisväärne, võrreldes Eestiga laiemalt – 100 000 in kohta oli 2015. aastal eesnäärmevähki Järvamaal ca 300, Eestis keskmiselt 179 juhtu. See on Eesti kõrgeim näitaja (peale Hiiumaad).

Joonis 30. Pahaloomuliste kasvajate haigestumuskordajad 100 000 elaniku kohta paikme järgi Eestis ja Järvamaal 2007-2015. Allikas: Tervise Arengu Instituut (PK40)

2.4.2. Nakkushaigustesse haigestumus

Oluliselt on langenud haigestumus klamüüdiasse, viimase kümne aasta jooksul lausa 3 korda. Puukborrelioosi haigestumine suurenes kümnendi alguseni (rekord 2011 - 67 juhtu), hiljem on aga vähenenud (2017 - 23 juhtu). Inimesed oskavad ka pöörduda haigusnähtude korral arstile tihedamini. Puukentsefaliiti Järvamaal on väga vähe. Paistab, et Järvamaa puugid ei ole haiged, inimesed aga liiguvad palju ringi, mis tähendab nakatumise võimalust mujalt.

Peale HIV-nakatumist võib sümptomiteta faas kesta aastaid (keskmiselt 2-10 aastat), 4 - 8 aastat pärast nakatumist tekib ravimata juhtudel nn **varane HIV-tõbi**, AIDSist räägitakse siis, kui HIV-nakatunu haigestub mõnda oportunistlikusse haigusesse või kasvajas. Oportunistlikud haigused on haigused, mida tugeva immuunsüsteemiga inimesed ei põe, kuid HIV-nakatunu nõrgenenud vastupanuvõime ei ole suuteline nendele haigustele vastu seisma. Järvamaal on läbi aastate olnud HIV nakkust ja sellest tulenevat HIV-tõbe üksikud juhud: HIV nakkust kümnendil 6 juhtu ja HIV tõbe kümnendil 3 juhtu.

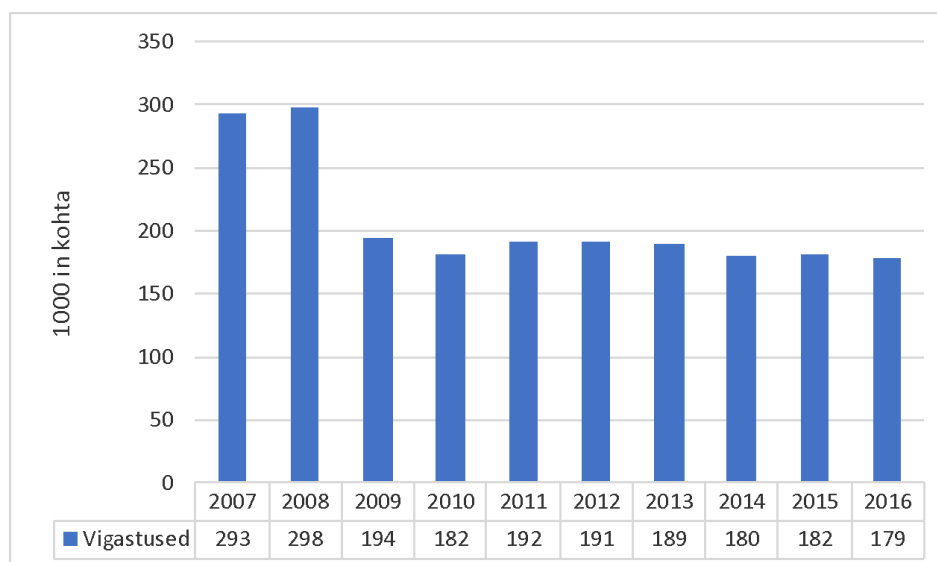
Tuberkuloos on kogu maailmas levinud ohtlik nakkushaigus, mis võib haarata kõiki elundeid ja kudesid, kuid 80 – 90% juhtudest paikneb haigus kopsudes. Epidemioloogilise olukorra Eestis muudab ohtlikuks **multiravimiresistentse** (ravimite toimele raskesti alluva) **tuberkuloosi** suur osakaal – umbes 12% esmajuhtudest ja ligikaudu 30% korduvatest haigestumistest. Järvamaal on tegemist üldjuhul kopsutuberkuloosiga ja multiravimiresistentset tuberkuloosi on väga vähe (üksikud juhud läbi aastate). Tuberkuloosi haigestumine oli aastatuhande alguses kõrgel tasemel. 2004. aastast on näitajad suhteliselt stabiilsed, võrreldes Eestiga on Järvamaa näitajad olnud oluliselt madalamad, kuid 2010. aastal on haigestumuskordaja sama, mis Eestis keskmiselt.

Tabel 8. Esmahaigestumine nakkushaigustesse Järva maakonnas 2007-2017. Allikas: Tervise Arengu Instituut (NH01, TB30)

Haigus	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Süüfilis	0	0	2	1	0	1	0	0	0	1	2
Gonokokknakkus	1	1	0	2	0	2	0	4	2	1	0
Suguliselt levivad klamüüdiahaigused	63	67	55	34	48	48	51	39	19	7	21
Lyme'i tõbi (puukborrelioos)	15	16	27	37	67	52	23	29	26	25	23
Puukentsefaliit	1	2	0	2	2	2	0	0	1	0	1
HIV-tõbi	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1
HIV-nakkus	0	0	3	0	0	0	0	1	2	0	0
Tuberkuloos (esmas- ja retsidiivjuhud kokku)	9	7	11	12	9	4	3	5	8	6	7

2.4.3. Vigastushaigestumus

Vigastuste arv on vähenenud alates majandussurutisest ja jäänud enam-vähem samale tasemele – alla 200 juhu 1000 inimese kohta aastas.

Joonis 31. Vigastushaigestumine Järvamaal 2007-2016 1000 in kohta. Allikas: Tervise Arengu Instituut (EH11)

Suurim osa, 40 - 50%, vigastustest on saadud kukkumise tagajärjel (libisemise ja komistamise tõttu, nt jää ja lumega seotud libeduse tõttu, treppidel). Järgnevad eluta mehaanilise jõu toimet toimunud õnnetused - selle välispõhjuste rühma alla kuuluvad muuhulgas millegagi pihta saamine, enese äralöömine, kokkupuude teravate esemete ning seadmete ja tööriistadega, aga ka võõrkeha sattumine silma, naha alla vm. Kõige enam, veidi alla pooltel sellistest juhtudest, saadakse viga end ära lüües või millegagi pihta saades. Tihti on tegemist ka silma sattunud või muu kehaava kaudu sisenenud võõrkehaga, viga saadakse klaasi või terariistaga, samuti kokkupuutel tööriistade või seadmetega. Sõidukiõnnetustes saavad enim kahjustada mehed. *Vigastused Eestis 2016, Tervise Arengu Instituut*

Tabel 9. Vigastuste esmajuhud Järvamaal 2007-2016, Allikas: Tervise Arengu Instituut ((EH31)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Välispõhjused kokku	6532	6545	6275	5755	5956	5770	5731	5370	5382	5394
Juhuvigastused kokku	6286	6365	6111	5575	5751	5545	5460	5177	5195	5183
..Sõidukiõnnetus	299	300	216	220	226	229	297	271	249	254
..Kukkumine	3772	3318	3020	2235	2439	2292	2344	2029	2146	2174
..Mehaanilise jõu toime	1722	2333	2223	2148	2327	2345	2375	2349	2357	2280
..Suitsu, tule ja leekide toime	36	24	35	25	14	15	11	13	12	16
..Tuliste ainete ja esemete toime	122	118	119	102	102	99	96	79	96	111
..Juhuslik mürgistus	18	29	26	15	20	8	30	40	31	20
Tahtlik enesekahjustamine	21	13	8	7	18	6	26	25	23	27
Rünne	220	161	150	166	185	214	239	164	158	176

Vanuserühmadest võib välja tuua enesekahjustused, mis on eriti aktuaalsed vanuserühmas 16-24. Eakate inimeste puhul ei ole saada vigastusi tihedamini kui teistes vanusegruppides, kuid nende vigastuste ravi on pikaajalisem ja kulukam.

Eesti Haigekassa andmetel vajas 2016. aastal vigastuste tõttu haiglaravi Järvamaal 18,5 last 100 elaniku kohta, mis on Eesti kõige kehvem näitaja.

Tabel 10. Vigastuste välispõhjused eagrupiti Järvemaal 2016. aastal. Allikas Tervise Arengu Instituut (VIG12)

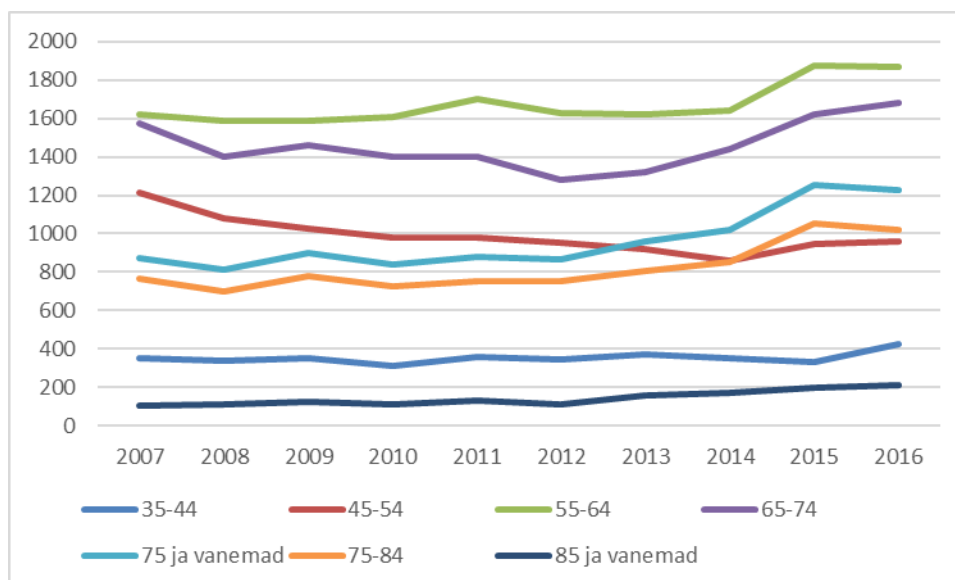
	0	1-4	5-14	15-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65-74	75-84	85+
Õnnetusjuhtumid, v.a sõidukiõnnetused	20	189	694	573	603	413	505	470	299	242	124
..Kukkumine	7	88	326	203	234	127	213	213	162	160	96
..Eluta mehhaanilise jõu toime	5	55	277	277	284	210	205	168	90	40	20
..Elusolendi mehhaanilise jõu toime	1	9	43	47	31	26	37	37	13	19	2
..Elektrivoolu, kiirguse, temperatuuri ja rõhu toime	0	0	0	1	2	0	2	1	0	0	1
..Suitsu, tule ja leekide toime	0	0	0	1	2	0	4	2	1	1	1
..Kokkupuude kuumuse ja tuliste esemetega	3	12	6	8	11	14	10	14	8	3	1
..Kokkupuude mürgiste loomade ja taimedega	3	18	25	9	8	12	18	14	10	10	1
..Loodusjõudude toime	0	1	0	0	0	0	2	3	0	0	0
..Juhuslik mürgistus	0	1	1	2	2	1	2	1	2	2	0
Tahtlik enesekahjustus	0	0	1	20	1	3	2	3	1	1	0
Rünne	0	0	18	30	31	29	12	12	2	4	0

2.4.4. Haigestumine diabeeti

Diabeet on krooniline ainevahetushaigus. Diabeedi puhul on probleemiks veresuhkru liiga kõrge tase. Peamist rolli diabeedi kujunemisel etendab insuliin (kõhunäärme hormoon), mis aitab muuta toitu energiaks. Seedimise käigus muutuvad toidus olevad süsivesikud glükoosiks, mis nimetatakse veresuhkruks (VS). Kui erinevatel põhjustel on insuliini organismis vähe, VS tõuseb. Diabeeti on kahte tüüpi: I tüüp ehk insuliinisõltuv diabeet (tekib reeglina noortel inimestel) ja II tüüp ehk insuliinisõltumatu diabeet (tekib eakamatel ja tüsedamatel inimestel).

Eesti riigi terviseprofiilis nimetatakse oluliseks probleemiks Eestis diabeeti, mis on viiendikul elanikkonnast. Diabeeti haigestub igal aastal 6000-7000 inimest. 7% moodustab I tüüpi diabeet, 93% on aga II tüüpi diabeet, mis saadakse paljuski elustiilist tulenevalt. II tüüpi diabeeti haigestumine tõuseb kõikides vanuserühmades alates 35. eluaastast. Kõige rohkem esmahaigestumisi on vanuses 55-64.

I tüüpi diabeedi esmahaigestumises tõusu ei ole märgata, pigem on sedasorti diabeet vähenenud (2007 859 juhtu ja 2016 566 juhtu). Vanuserühmas 0-19 on I tüüpi diabeet samuti 10 aasta jooksul esmajuhtudena vähenenud (2007 – 286, 2016 -122). II tüüpi diabeet on peaaegu kõikides vanuserühmades aga tõusutrendiga.

Joonis 32. II tüüpi diabeeti esmahaigestumine Eestis 2007-2016. Allikas: Tervise Arengu Instituut (EH10)

III SOTSIAALNE SIDUSUS JA VÕRDESED VÕIMALUSED

3.1. Majanduslikult aktiivsed üksused/ettevõtted

Majanduslikult aktiivsete üksuste/ettevõtete all peetakse silmas äriühinguid, füüsilisest isikust ettevõtjaid, asutusi ja mittetulundusühinguid.

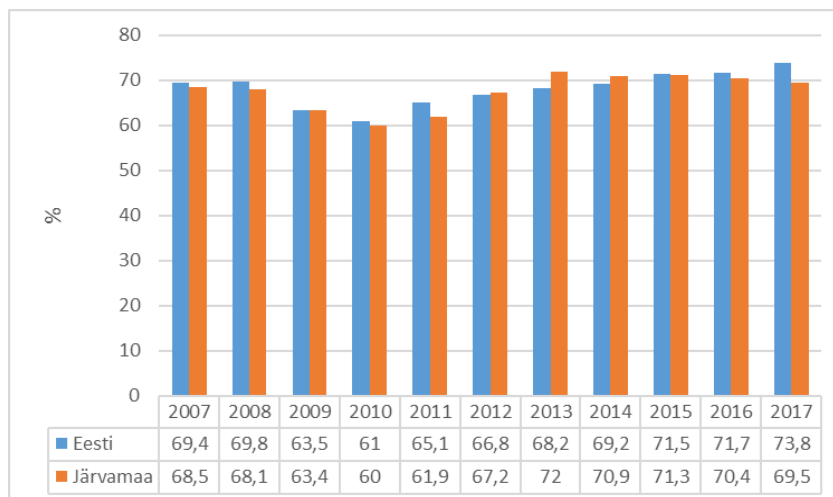
Kokku oli Järvamaal 2017. a. seisuga 2158 ettevõtet, millest 2 on suurettevõtet (rohkem kui 250 töötajaga: Järva Tarbijate Ühistu ja AS Eesti Pagar), 19 ettevõtet, kus saavad tööd 50 ja rohkem inimest, 110 ettevõtet töötajate arvuga 10-49. Kõige rohkem on väikeettevõtteid – 2027. 1000 elaniku kohta on Järvamaal 2017 aasta seisuga 110 ettevõtet, sellega oleme Eestis 13. kohal ehk tagantpoolt kolmandad.

Järvamaal tegutseb 1,7% kogu Eesti ettevõtete arvust. Järvamaa panus Eesti majanduskasvu on üsna tagasihoidlik. Statistikaameti andmetel on Järvamaa maakondade võrdluses keskmise sisemajanduse kogutoodanguga maakonnaks elaniku kohta (62,3% riigi keskmisest 2015. a). Kogumahu poolest moodustab Järvamaa sisemajandus vaid 1,6 3% kogu Eesti SKP-st. Ettevõtlusaktiivsus on Järvamaal maakondade võrdluses samuti üks madalamaid ja ühe aeglasema kasvuga.

Järva maakonnas paiknevad Eesti ühed viljakamad põllumaad, seetõttu on palju põllumajandus-, toiduainetööstuse ja metsanduse, kuid ka ehitus- ja töötleva tööstuse ettevõtteid. Tegevusalade lõikes on Järvamaal kõige rohkem põllumajanduses ja metsanduses tegutsevaid firmasid (241). Järgnevad hulgi- ja jaekaubandus (231) ning ehitus (230). Rohkem on ka töötleva tööstuse ning veonduse ja laonduse alal tegutsevaid ettevõtteid (153 ja 102).

3.2. Tööhõive määr

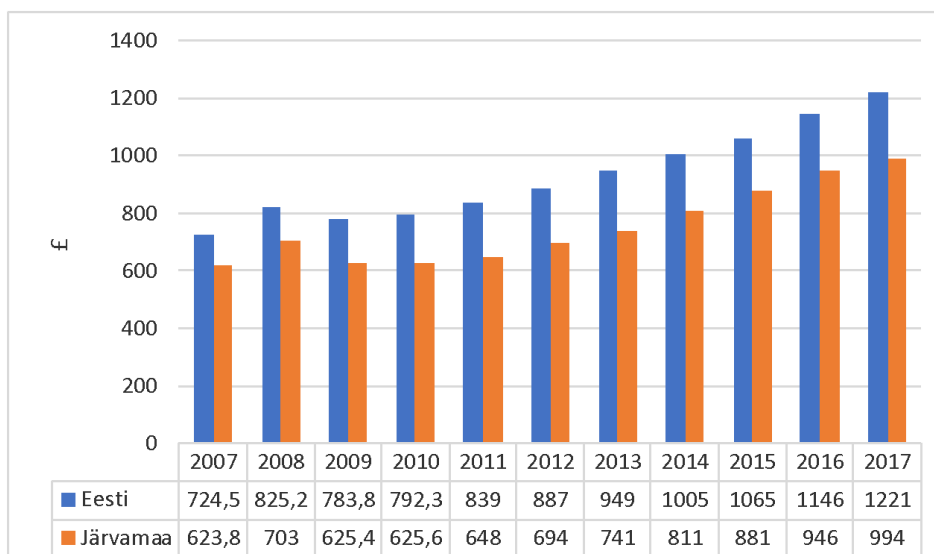
Tööhõive määr on hõivatute osatähtsus tööealises rahvastikus (15-65). Järvamaal on Eesti keskmisega lähedane trend. Alates 2011. aastast hõivatuse määr tõusis jõudsalt. Tööga hõivatus on elanikkonnale esmaselt vajalik sissetuleku tagamiseks, millega katta kulutused normaalseks eluks. Kindlasti on hõivatusel ka mõju ühiskonna sidususele. Tööl käiv inimene tunneb enda vajalikkust ja töösuhete kaudu luuakse küllaltki suur osa tänapäevastest suhtlusvõrgustikest. Viimastel aastatel on tööhõivemäär jäänud väiksemaks kui Eesti keskmine näitaja.

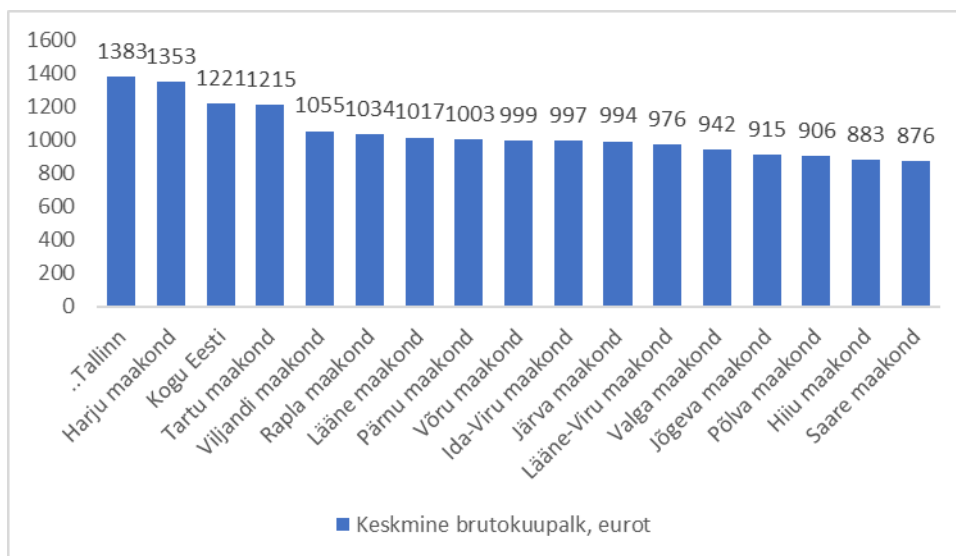
Joonis 33. Tööhõive määr 2007-2017 (%). Allikas: Statistikaamet (TT4647)

3.3. Keskmine brutopalk

Järva maakonna inimeste sissetulek on olnud Eesti keskmise sissetulekust väiksem läbi aegade. Viimased 5-6 aastat on see olnud väiksem ligi 200 eurot kuus. Järvamaa ei eristu teistest väikestest maakondadest – brutopalka suurus oli 2017. aastal ca 1000 eurot.

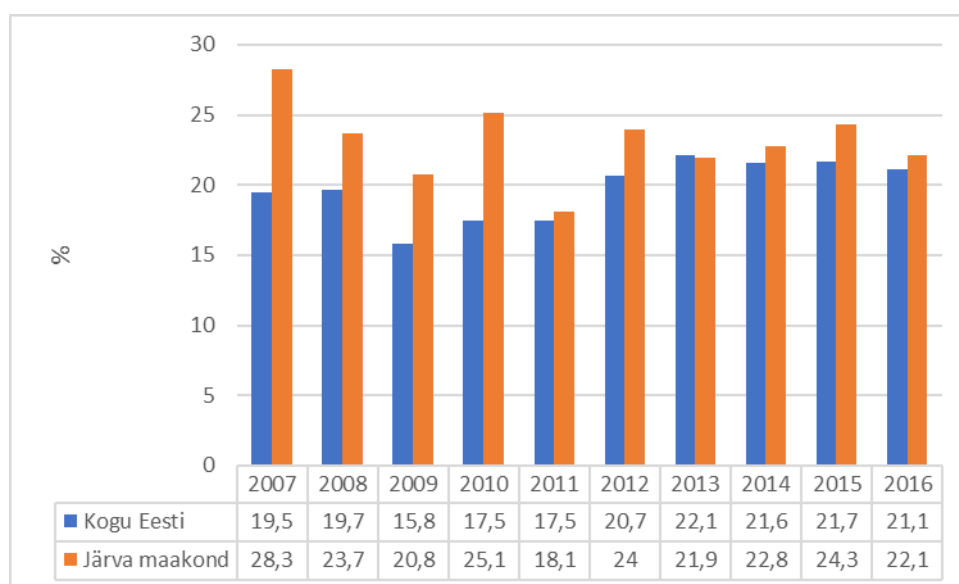
Joonis 34. Inimeste keskmine brutotulu kuus Eestis ja Järvamaal 2007-2017. Allikas: Statistikaamet (TT442)

Joonis 35. Keskmine brutopalk eurodes Eestis 2017.a. Allikas: Statistikaamet (TT442)

3.4. Suhtelise vaesuse määr

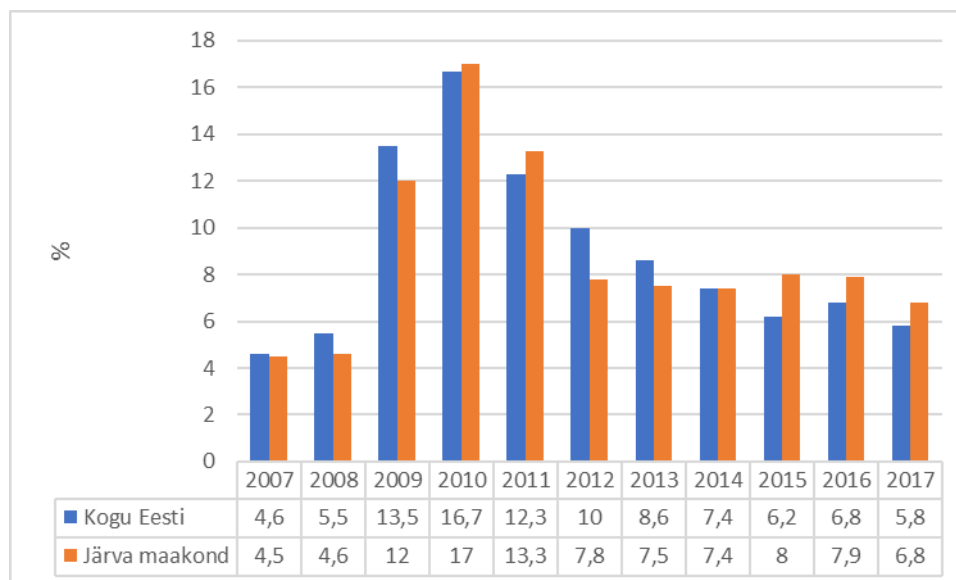
Suhtelise vaesuse määr näitab isikute osakaalu, kelle leibkonna sissetulek jagatuna leibkonnaliikme tarbimiskaalude summaga on suhtelise vaesuse piirist madalam. Suhtelise vaesuse määr on olnud Järvamaal viimased 10 aastat kõrgem kui Eestis keskmiselt, kuid maakondadega võrreldes on Järvamaa näitajad keskmised (Tartu maakonna järel ja Läänemaa ees). Suure tõenäosusega vaesuses elaval inimesel puuduvad vahendid enda tervise eest hoolitsemiseks võrdväärselt teistega. Seega ei saa kuidagi ligi viiendiku elanike elamist sellel piiril pidada normaalseks. Nii Eestis kui Järvamaal elavad pea viiendik inimestest suhtelises vaesuses, mis on oluline terviserisk.

Joonis 36. Suhtelise vaesuse määr Eestis ja Järvamaal 2007-2016.. Allikas: Statistikaamet (LES20)

3.5. Registreeritud töötuse määr

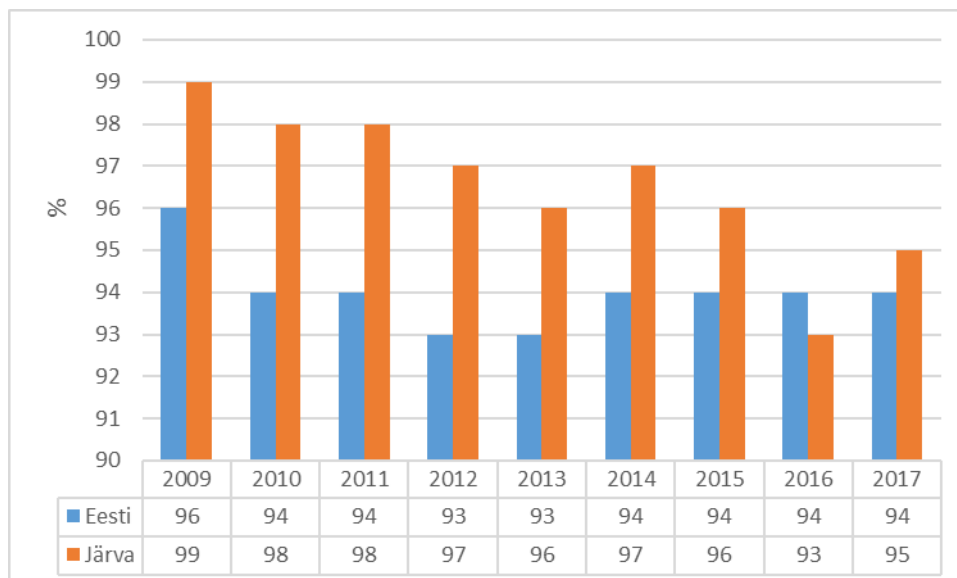
Töötute osakaal on Järvamaal Eesti näitajatega võrdluses suhteliselt sarnane. 2009-2011 oli töötuse tippaastad, mil elanikkonnast oli töötust kuni 17% (Järvamaa 2010). Viimastel aastatel on töötuse määr olnud võrreldes Eestiga mõnevõrra suurem (kuni 1 % võrra) ulatudes aastal 2017 6,8 %-ni.

Joonis 37. Registreeritud töötuse määr Eestis ja Järvamaal 2007-2017. Allikas: Statistikaamet (TT42)

3.6. Ravikindlustusega kaetud elanike osakaal rahvastikust

Järva maakonna ravikindlustusega kaetud isikute osakaal on olnud stabiilselt Eesti keskmisest kõrgem. Igas vallas on ka kindlustamata isikuid ja nende kulusid aitab kompenseerida omavalitsus. Ravikindlustusega hõivatuse kõrge määr näitab, et kui inimesel on tekkinud probleemid ja on vajadus pöörduda tervishoiuasutuse poole, on tal selleks majanduslik baas kindlustatud läbi ravikindlustuse omamise. Samas tuleb jälgida, et suhteliselt suure osa edukast raviprotsessist peab inimene katma ka omavahenditest (visiidimaks, ravimid). Seega juba vaesuses või toimetulekupiiril elaval inimesel võivad puududa vahendid omaosaluse katmiseks. Mõnedes omavalitsustes on üheks toetuseliigiks kujunenud ka ravimitoetus. Ravikindlustusega kaetus näitab siiski ka seda, et inimesed ei tööta nõ ametlikult ja neil ei ole ka ravikindlustuse garantiid.

Joonis 38. Ravikindlustusega kaetud elanike osakaal rahvastikust Järvamaal ja Eestis 2009-2017.
Allikas: Statistikaamet (SK162)

3.7. Sotsiaalteenuste ja -toetuste sihtgrupid

3.7.1. Puuetega isikud

Puue on inimese anatoomilise, füsioloogilise või psüühilise struktuuri või funktsiooni kaotus või kõrvalekalle, mis koostoimes erinevate suhtumuslike ja keskkondlike takistustega tõkestab ühiskonnaelus osalemist teistega võrdsetel alustel. Puuetega inimeste arv Järva maakonnas on kasvavas trendis nagu terves Eestis, samas on Järvamaa näitaja möödunud Eesti keskmisest näitajast, kuigi see oli aastaid väiksem. Puudega inimeste osakaal on pea kaks korda kasvanud viimase 10 aasta jooksul. Vanuserühmiti tõuseb puuetega inimeste osakaal alates vanusest 45 eluaastast, pensionieas on puudeid määratud kõige rohkem (21,5%).

Puuetega inimeste osakaal vanuselisel on Eesti keskmisest Järvamaal kõrgem kuni 59. eluaastani. Vanemas eas on aga puudega inimeste osakaal väiksem.

Järva maakonnas kaitseb puuetega inimeste huve kohalike omavalitsuste kõrval ka Järvamaa Puuetega Inimeste Koda, mis omakorda koondab erinevate puuetega inimeste ühinguid:

- ✓ Järvamaa Afaasiaühing
- ✓ MTÜ Järvamaa allergia- ja astmaselts
- ✓ MTÜ Järva Diabeetikute selts
- ✓ MTÜ Järva Reumaselts
- ✓ Järva Epilepsia Ühing
- ✓ Järvamaa Kutsehaigete Ühing
- ✓ Järva Liikumispuuetega Inimeste Selts
- ✓ Järvamaa Pimedate Ühing
- ✓ Järva Psoriaasi Ühing
- ✓ Järvamaa Südamehaigete Ühing
- ✓ Järvamaa Vaegkuuljate Ühing
- ✓ Järvamaa Vähihaigete Ühing.

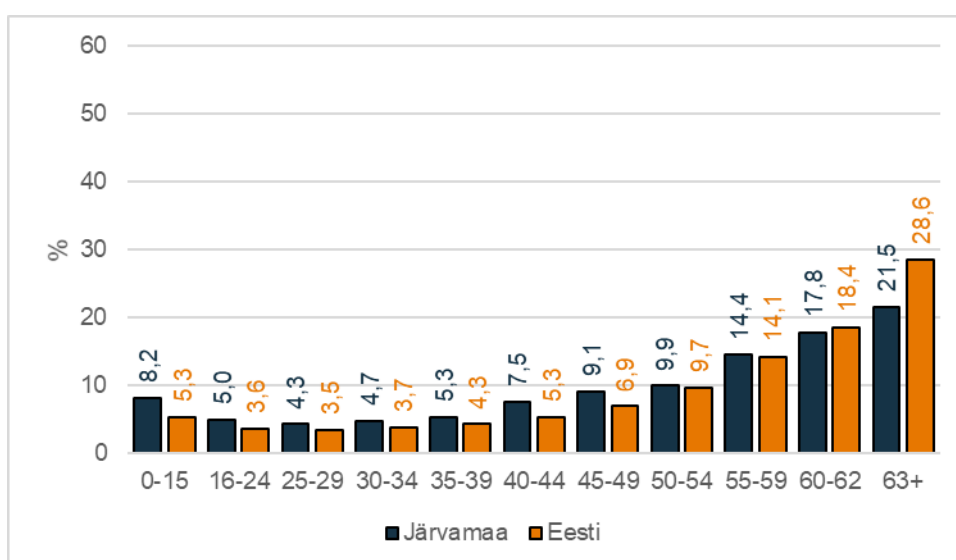
Töövõimetuspensionisaajad on isikud, kes on vähemalt 16-aastased ja kes on tunnustatud püsivalt töövõimetuks. Töövõimetus määr võib olla 10 - 100%. Arvestades sellega, et puuetega inimeste osakaal Järva maakonnas on kasvavas trendis võib oletada, et töövõimetuspensionäride osakaal ühiskonnas kasvab samuti. Töövõime piiratus või selle puudumine on üheks inimese normaalseks toimetulekuks vajalike sissetulekute omamise oluliseks mõjutajaks. Sissetuleku kindlustamiseks või puudujäägi kompenseerimiseks on kehtestatud toetuste ja pensionite maksmise võimalused.

Puudega lapsi arvestatakse kuni 16. eluaastani, tööealised on vanuses 16+ kuni 63 aastat ja 6 kuud ning pensionärid alates 63 aastat ja 6 kuud.

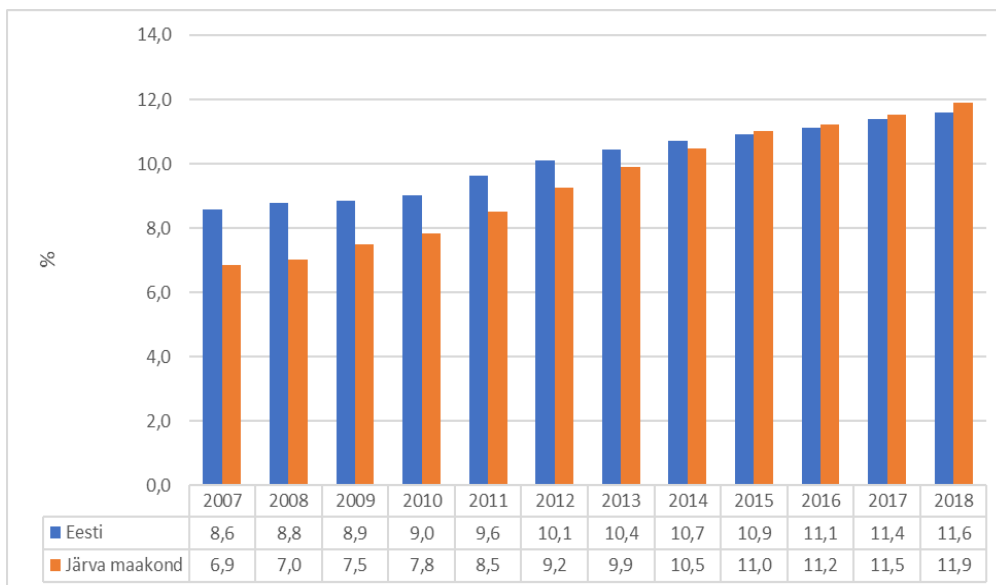
kõige kõrgem osakaal Eesti puudega inimestest on Järvamaal raske puudega laste hulgas (3,5%), puudega inimesed moodustavad Järvamaal Eestis puudega inimestest siiski ainult 2,3%.

Tabel 11. Puudega isikud puude raskuse järgi Järvamaal. Allikas: Sotsiaalkindlustusamet

Vald	Puudega lapsed	Puudega lapsed raske	Puudega lapsed sügav	Tööealine keskmine	Tööealine raske puue	Tööealine sügav puue	Pensionär keskmine	Pensionär raske puue	Pensionär sügav puue	Kõik kokku
Järva vald	39	58	2	244	147	60	115	290	85	1040
Paide linn	47	114	6	293	224	46	133	318	91	1272
Türi vald	40	93	4	307	229	59	133	380	96	1341
Järva maakond	126	265	12	844	600	165	381	988	272	3653
Osakaal Eesti puudega inimestest	2,7	3,5	1,8	2,4	2,7	3	1,8	1,9	2,6	2,3

Joonis 39. Puudega inimesed vanuserühmade järgi 2017.a. Allikas: Tervise Arengu Instituut, tervise- ja heaolu ülevaade 2018

Joonis 40. Puuetega inimeste osatähtsus Eestis ja Järvamaal 2007-2018. Allikas: Statistikaamet (THV21)

3.8. Sotsiaalteenused

Maakonna valdades pakutavate sotsiaalteenustega on eelkõige kaetud kõige enam haavatavad sotsiaalsed grupid.

Igas vallas on võimalik taotleda endale eluruumi kaotuse puhul ajutiselt sotsiaalkorterit.

Paide erivajadustega päevakeskusest saavad toitlustust seal erihoolekandeteenustel olevad inimesed. Ühtlasi pakutakse kergemat kõhutäit Paides Madala Läve keskus, mis tegeleb sõitlastega ning kodutud saavad Paides kõhu täis varjupaigateenusele minnes.

Naistele (koos lastega) pakub varjupaigateenust Järvamaa Naiste Varjupaik. Avaliku sauna teenust on nimetanud Türi vald – Käru hooldekodus, Türi ujulas ja Väätsa tervisekompleksis. Invabuss on ainult Türi vallas, mida loodetakse lähiajal välja vahetada. Paide linn ja Järva vald ostavad invatransporditeenust sisse. Sotsiaalse rehabilitatsiooniga tegeleb üle maakondlikult SA Järvamaa Haigla ja MTÜ Süda-Eesti Sotsiaalkeskus.

Järvamaal on 2 hoolekandeesutust, mis pakuvad erihoolekandeteenuseid: Türi Kodu ja Koeru Hooldekeskus. Üldhooldekodusid on 5, asendushooldusteenust pakutakse kolmes kohas - Paide perekodu, Oisu perekodu ja Koeru Perekodu.

Madala läve keskused asuvad Järva vallas Orgmetsa külas ja Paide linnas. Anonüümsed alkohoolikud saavad kohtuda Paides ja Türil.

MTÜ Eluliin ja Sotsiaalkindlustusameti ohvriabi osutavad psühholoogilist nõustamist, lepitusteenust isikutele, kes on vägivalda kogenud. Üks oluline sotsiaalteenuste pakkuja Järvamaal on Süda-Eesti Sotsiaalkeskus, mis tegutseb nii Paides kui Türil - pakutakse psühholoogilise nõustamise võlanõustamise, sotsiaalse rehabilitatsiooni ja tugiisiku teenust.

Järvamaa toidupank asub Paides ja toidupanga üle-eestilised toidukogumispäevad toimuvad 3-4 korda aastas. Lisaks organiseerivad kohalikud toidupangad väiksemaid toidukogumisi. Kuigi toidupankade põhiline ülesanne on päästa igapäevaselt kaubandusvõrgus ja tootjatel üle jääv hea toidukaup mõttetust äraviskamisest, on inimestelt saadav toit perede aitamiseks erakordselt oluline. Toidukogumispäevad annavad erisikutele lihtsa võimaluse kohaliku toidupanga tööd toetada – osta ning annetada „parim enne“ tüüpi toidukaupu, mis hiljem Toidupanga kaudu allpool toimetulekupiiri elavatele peredele jagatakse. Vabatahtlikud abilised jagavad kaupluse sissepääsuvärvate juures infot,

teised aitavad kauba kokku koguda. Kampania lõppedes transporditakse headelt inimestelt saadud toit lattu ning jagatakse sealt edasi allpool toimetulekupiiri elavatele peredele.

OÜ Rehabilitatsiooniabi tegeleb individuaalsete tallatugede, ortooside ja proteeside valmistamisega ning ortoosi- ja proteesimeistri vastuvõttud toimuvad Paide Eakate Päevakeskuses. OÜ Invaru asub Paides ja pakub laias valikus tehnilisi abi- ja taastusravivahendeid, nahahooldus- ja pidamatuse tooteid.

3.9. Toimetulekutoetused

Toimetulekutoetus on riigi rahaline abi puuduses inimestele ja seda maksab kohalik omavalitsus riigi poolt eraldatud vahenditest. Toimetulekutoetuse arvestamise aluseks on üksi elava inimese või perekonna kõigi liikmete eelmise kuu netosissetulek, jooksva kuul tasumisele kuuluvad eluasemekulud ning toimetulekupiir. 2018. aastal on toimetulekupiir üksi elavale inimesele või perekonna esimesele liikmele 140 eurot kuus. Iga alaealise liikme toimetulekupiir on 2018. aastal 168 eurot kuus. Perekonna teise ja iga järgmise täisealise liikme toimetulekupiir on 112 eurot kuus. Toimetulekutoetuse saajal, kelle kõik perekonnaliikmed on alaealised, on õigus saada koos toimetulekutoetusega täiendavat sotsiaaltoetust 15 eurot, mida maksab kohalik omavalitsus riigieelarvelistest vahenditest.

Lisaks eraldab riik läbi tasandusfondi valdadele sotsiaalteenuste- ja toetuste osutamiseks/maksmiseks lisavahendeid, mida osad vallad edukalt kasutada suudavad, aga osad seda võimalust kasutavad harva või jätavad selle hoopis kasutamata. Viimati nimetatud tasandusfondi toetust saab maksta ka puuetega laste hooldajatele, maksta omaosalust sotsiaalprojektides, maksta sotsiaaltöötajale töötasu või kasutada seda sotsiaaltöötajate koolitusteks.

Alates 1. juulist 2013 hakkasid omavalitsused maksma vajaduspõhist peretoetust lastele, kes elavad peres, kus sissetulekud on alla vaesuspiiri.

Omavalitsused on võimaldanud oma inimestele valla eelarvest erinevaid toetuste liike. Üldjuhul jagunevad need sissetulekust sõltuvateks toetusteks (näiteks täiendavad sotsiaaltoetused, toitlustustoetused) ja sissetulekust mittesõltuvateks toetusteks (näiteks sünnitoetus). Osad toetuste liigid on poliitilised ja pigem PR valdkonda kuuluvad (näiteks juubeli- ja jõulutoetus). Alates 2018. aasta algusest maksavad kohalikud omavalitsused ka matusetootust, mille jaoks eraldatakse vahendid riigi poolt. Toetuse suuruseks on 250 eurot.

Eakatele on makstud toetusi eelkõige ravimite ostmiseks, meditsiiniteenuste tarbimise toetamiseks ja igapäevase toimetuleku soodustamiseks. Kõikides maakonna valdades makstakse lisaks riiklikule sünnitoetusele ka kohalikku sünnitoetust (400 -700 €) ja I klassi astujate toetus (100-150 €), mis näitab, et maakonna vallad väärtustavad inimesi ja kindlasti see on üks samm, millega püütakse inimesi ergutada end valla elanikuks registreerima.

Lisaks on mitmesuguseid sotsiaalvaldkonna toetusi lastega peredele - toetatakse psühholoogi teenust, tugiisiku teenust, sotsiaaltransporti, isiklikku abistajat; puuetega lastele on erinevad teenused; abivahendi ostmisel või laenutamisel abistatakse omaosaluse osaliseks hüvitamiseks; toetused on retseptiravimite ostu hüvitamiseks; toimetuleku tagamiseks, puudega isiku eluaseme kohandamiseks (sh puudega lapsed) jpm.

3.10. Kogukonna motivaatorid

Järvemaal tunnustatakse inimesi ja kogukondasid erineval moel ja rohkearvuliselt:

Järvamaa vapimärk

Järvamaa Vapimärk on asutatud Järvamaale osutatud teenete tunnustamiseks, st Vapimärgi kavaler on oma töö ja tegevusega oluliselt kaasa aidanud Järvamaa arengule. Järvamaa Vapimärk on maakonna kõrgeim autasu, mida antakse välja alates 1998. aastast. Järvamaa Vapimärki annab välja Järvamaa Omavalitsuste Liit Järvamaa elanikele, erandina ka Eesti ja välisriikide kodanikele, kellel on eriti silmapaistvaid isiklikke teeneid Järva maakonna ees. Märk antakse kavaleridele üle üks kord aastas Eesti Vabariigi aastapäevaks. Alates 1998. aastast kuni 2017. aastani on välja antud 37 vapimärki.

Järvamaa Teenetemedal

Järvamaa teenetemedal on asutatud Järvamaale osutatud teenete tunnustamiseks ja seda antakse isikutele, kes oma pikaajalise töö ja tegevusega on andnud olulise panuse maakonna arengusse. Alates 2001. aastast kuni 2017. aastani on välja antud 128 teenetemedalit.

Järvamaa Teenetemärk

Järvamaa teenetemärk on asutatud Järvamaale osutatud teenete tunnustamiseks ja seda antakse isikutele, kes oma töö ja tegevusega on oluliselt kaasa aidanud Järvamaa arengule, aga ka isikutele, kes on silma paistnud mingi konkreetse, maakonna jaoks olulise saavutusega lühemal ajaperioodil. Alates 2001. aastast kuni 2017. aastani on välja antud 218 teenetemärki.

Konkurss Järvamaa Aasta Tegu

Konkurss Järvamaa Aasta Tegu kuulutati ajalehe Järva Teataja ja Järvamaa Omavalitsuste Liidu poolt esmakordselt välja 2003. aastal. Aasta tegu võib olla sündmus või asi, mis on eriti märkimisväärne antud aastal. Aasta tegu ei konkureeri teiste maakonnas välja antavate auhindade ega preemiatega, pigem täiendab neid, sest valimine on laiapõhjaline – kandidaate võivad esitada ja nende poolt hääletada kõik maakonna inimesed. Seega kajastub aasta teo valimisel rahva arvamus.

Järvamaa Aasta Tegu laureaadid on:

2003 - Imavere Arenduse OÜ

2004 - Türi staadion

2005 - Võidupüha paraad Paides

2006 - Tõe ja Õiguse aasta

2007 - Valgehobusemäe suusa- ja puhkekeskuse külustuskeskus

2008 - Segakoor Suisapäisa

2009 - Paide Spordihall

2010 - Mäo liiklussõlm

2011 - Imavere Sotsiaalmaja

2012 - Järvamaa Haigla õendusabi keskus

2013 - Arvamusfestival

2014 - Nätrumi võit

2015 - Aruküla mõisa ennistamine

2016 - Arvo Pärdi Muusikaaed Paides

2017 – Piimakombinaadi tulek Paidesse

Järvamaa Elutööpreemiat antakse välja 2012. aastast.

Järva maakonna aasta preemiad kultuuris, spordis, noorsootöös ja hariduses

➤ Kultuuripreemiad

- ✓ Parima kollektiivi preemiat aastast 1992 - kokku 27 korda
- ✓ Kultuurielu edendaja preemiat aastast 1997 - kokku 22 korda
- ✓ Aasta kultuurihoidja preemiat aastast 2004 - kokku 15. korda

➤ Spordipreemiad

Spordipreemiaid antakse välja alates 2000. aastast. Spordipreemiaid annab välja Järvamaa Spordiliit.

- ✓ Aasta sportlase, kollektiivi või võistkonna preemia aastast 2004.
- ✓ Eduka noorsportlase preemiat aastast 2004.
- ✓ Spordiedendaja preemiat aastast 2004.
- ✓ Aasta meessportlase preemiat aastast 2007.
- ✓ Aasta naissportlase preemiat aastast 2007.
- ✓ Parimad spordiveteranid ning sportlikum pere.

➤ Noorsoopreemiad

- ✓ Parima noorsootöötaja preemiat aastatel 2005 – 2017, kokku 11 korda.
- ✓ Aktiivne noor aastatel 2001 – 2017, kokku 14 korda.

➤ Hariduspreemiad

Hariduspreemiaid antakse välja alates 1998 .a.

- ✓ Aasta õpetaja preemiat aastatel 1998 – 2017, kokku 20 korda.
- ✓ Noore õpetaja preemiat aastatel 1998 – 2017, 20 korda.
- ✓ Klassiõpetaja ja koolieelse lasteasutuse õpetaja preemiat aastatel 2009 – 2017, kokku 9 korda.

➤ Järvamaa kaunis kodu tiitel

Järvamaa kaunis kodu tunnustamist alustati 1998.a. Välja on antud kaunis kodu tiitlit kokku 60 korda ja 5 kaunima omavalitsuse tiitlit

➤ Aasta ema tiitel

Aasta ema tiitlit antakse välja alates 2010. aastast.

➤ Järvamaa tervisetegu

Järvamaa tervisetegu antakse välja aastast 2010. Tervisetegu kuulutatakse välja iga aastasel Tervisefoorumil.

2010 – Jaanika Alliksoo

2011 – Türi Kesklinna Lasteaed

2012 – Järvamaa Koolieelsete Lasteasutuste Juhtide Ühing

2013 – Aravete Lasteaed „Mesimumm“

- 2014 – Völlaste Disc-Golfi park
- 2015 – Tervisematkad Järvamaal
- 2016 – Ilmar Mõttus – täiskasvanute kehalise kasvatus tunnid
- 2017 – Türi Elamuspark ja disc-golfi rada
- 2018 – Kirna mõisa tervisekoolitused

3.11. Elanike kaasamine, kodanikeühendused

Arvamusfestival

Järvamaa üks tuntumaid üritusi on Arvamusfestival, kus inimesed saavad erinevatel teemadel kaasa rääkida ning on olnud ka teematöötubasid ainult järvakatele. Arvamusfestival kaasab väga paljusid kohalikke organisatoorsesse tegevusse. Järvamaa noored on olnud noorteala eestvedajaks.

Elanike kaasamine

Omavalitsustele on seadustega pandud kohustus kaasata elanikke omavalitsuse otsustusprotsessidesse. Selleks on erinevad võimalused - osalemine avalikel aruteludel, volikogu istungitel, arvamuste avaldamine küsitlustel või veebifoorumites jne. Kõigis omavalitsustes rakendatakse kaasavat eelarvet.

Ettevõtlusvaldkond

Ettevõtlusvaldkonnas tegutseb Järvamaa NET ehk Järvamaa Naisettevõtjate Teabekeskus. Turismi-ettevõtjad käivad regulaarselt koos 2 korda aastas. Ettevõtjatele korraldab koolitusi ja väljasõite SA Järvamaa Arenduskeskus

Noored

Järvamaal on aktiivsed noored ning nii noortekogu kui noortevolikogude aktiivsus pole ajaga raugenud, liikmete arv on kõrge ning tegutsemis motivatsioon samuti. Tänu varasematele aastatele on suhtumine noorte organisatsioonidesse Järvamaal väga positiivne. Järvamaa Noortekogu on loodud 2005. aastal MTÜ vormis ja see organisatsioon on kasvanud väga tugevaks - Noortekogu on iseseisev, jätkusuutlik ja väga tegus.

Paide linna noortevolikogu on hästi toimiv ning konkreetsete tegevuste ja eelarvega. Türi noortevolikogu on loodud ja põhikiri kinnitamisel, noored tegutsevad ja on motiveeritud. Uue Järva vallaga alustati Järvamaa Noortekogu eestvedamisel noorteaktiivi loomist, on toimunud kohtumised ning esimesed aktiivsed tegutsevad, kuid tegu on alles sündiva noortevolikoguga.

Kodanikeühendused ja mittetulundusühingud (MTÜ) ning sihtasutused

Aastate lõikes on näha, et kodanikeühenduste arv maakonnas on pidevalt kasvanud. Aastas luuakse ca 30 uut ühingut ja peab tõdema, et uute ühenduste asutamist ei tehta enam niivõrd toetuste taotlemise jaoks, vaid pigem mingi valdkonna arendamise, teenuste arendamise vms tarbeks. Üha enam delegeeritakse erinevaid teenuseid nagu näiteks sport, kultuur, külaelu, sotsiaalvaldkond.

Kodanikeühenduste nõustamise ja proaktiivsete tegevuste ellu kutsumisega tegeleb maakondlik arenduskeskus, kes seisab hea maakonna tasandil valdkonna arengu eest. Külaelu heaolu eest seisab

maakondlik Kodukant ja samuti toetavad kodanikeühenduste tegevust Leader tegevusgrupid: Järva Arengu Partnerid ja Lõuna-Järva Koostöökogu.

Külades ja seltsides on probleemiks aktiivsete eestvedajate vähesus ja eestvedajate väsimine. Valdkonnas on hästi oluline järelkasvu kasvatamises, et tagada jätkusuutlikkus. Ühingud ei suuda oma tegevusega tagada organisatsioonide jätkusuutlikkus, teenida omatulu ning on väga paljuski sõltuvuses erinevatest toetustest sh ka KOV toetustest. Elanikkond on kõikjal vananemas ning noored lahkuvad väiksematest kohtadest ning ei ole huvitatud seltside eestvedamisest.

Tabel 12. MTÜ-d ja sihtasutused Järvamaal 2007-2017. Allikas: Järvamaa Arenduskeskus (JAK)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
MTÜ-d	589	643	688	734	772	760	736	767	769	791	828
SA-s	13	14	15	16	18	18	20	20	20	21	20

Turvalisuse ja rahvatervise valdkond

Turvalisuse ja rahvatervise valdkonnas on mitmeid kolmanda sektori ühendusi.

Tabel 13. Järvamaa tervise valdkondlikud ühendused. Allikas: Järvamaa Omaavalitsuste Liit

Jrk nr	Asutus	KOV
	Sotsiaal	
1	MTÜ Imavere Sotsiaalkapital	Järva vald
2	MTÜ Süda-Eesti Sotsiaalkeskus	Paide linn
3	Järvamaa Naiste Tugikeskus	Türi vald
4	MTÜ Me hoolime sinust	Paide linn
	Lapsed	
5	MTÜ Järvamaa Lasterikaste Perede Ühendus	Järva vald
6	Lõuna-Järvamaa Lasteabiühing	Türi vald
7	MTÜ Paide Laste Heaks	Türi vald
8	MTÜ Türi Valla Lasterikaste Perede Ühendus	Türi vald
9	Türi Lastekaitse Ühing	Türi vald
	Turvalisus	
10	Imavere Tuletõrje Selts	Järva vald
11	Järva-Jaani Tuletõrje Selts	Järva vald
12	Kesk-Eesti Päästkeskus MTÜ	Järva vald
13	Eesti Tuletõrje- ja Päästepealike Liit	Paide linn
14	Käru Tuletõrje Selts	Türi vald
15	Paide Vabatahtliku Tuletõrje Selts	Paide linn
16	MTÜ Järvamaa Abipolitseinikud	Paide linn
17	Selts „Eesti Vetelpääste“	Paide linn
18	Järvamaa turvalisuse Selts	Paide linn
	Haigusseitsid, rahvatervis	
19	Järva Diabeetikute Selts	Paide linn
20	Järva Liikumispuuetega Inimeste Selts	Paide linn
21	Järvamaa Allergia ja Astmaselts	Paide linn
22	Järva Epilepsia Ühing	Paide linn
23	Järvamaa Puuetega Inimeste Koda	Paide linn

24	Järvamaa Pimedate Ühing	Paide linn
25	Järvamaa Vähihaigete Ühing	Paide linn
26	Järvamaa Vaegkuuljate Ühing	Paide linn
27	Järvamaa Südamehaigete Ühing	Paide linn
28	Järva Psoriaasi Ühing	Paide linn
29	Järvamaa Kutsehaigete Ühing	Paide linn
30	Järvamaa Perearstide Selts	Paide linn
31	MTÜ Energia- ja Tervisekeskus	Järva vald
32	Heaolu ja Taastumise Kool MTÜ	Paide linn
33	Eesti Karskusliit	Türi vald

3.12. Naabrivalve piirkondade arv

Naabrivalve liikumine sai alguse Ameerikas ja seda juba aastakümneid tagasi. Tänapäevases Eestis on naabrivalve eelkõige elanikke ühendav tegevus, et vähendada piirkonnas anonüümsust ja olla abiks oma naabritele. Kuigi naabrivalve liikumine seondub eelkõige kuritegevuse ennetusega, siis tegelikult on selle tegevuse eesmärgiks tegeleda turvalisuse, heakorra ja ühiskondliku sidususe suurendamisega ka laiemas mõistes. Järvamaal on naabrivalve sektoreid loodud 2001. aastast. Naabrivalve sektoreid ühendab ja koordineerib Eesti Naabrivalve MTÜ. Momendil sektoreid kokku 39.

Paide linn

1. Sargvere sektor loodi 10.02.2005. aastal. Sektori moodustavad Pärna, Pikka, Nooruse ja Koeru tee tänava majad. Naabrivalvesse kaasati 57 kodu.
2. Pargiraja sektor loodi 10.10.2008 aastal. Pargiraja sektori moodustavad Raja tänava kolm ja Pargi tänava kaks elamut. Naabrivalvesse kaasati 10 kodu.
3. Tagaküla sektor loodi 12.06.2009 aastal. Sektori moodustavad Kaaruka küla 13 talu. Naabrivalvesse kaasati 13 kodu.
4. Viisu sektor loodi 17.09.2009 aastal. Sektori moodustavad Aasa tee, Aia tee, Pargi tee, Sireli tee, Varstu tee, Viisu mnt, ja Önne tänava majad. Naabrivalvesse kaasati 38 kodu.
5. Lai sektor loodi 22.09.2009 aastal. Sektori moodustavad Lai tänava elamud. Naabrivalvesse kaasati 24 kodu.
6. Valgma sektor loodi 14.10.2009 aastal. Valgma sektori moodustavad Valgma küla elamud. Naabrivalvesse kaasati 20 kodu.
7. Mäo küla sektor loodi 14.10.2009 aastal. Sektori moodustavad Mäo küla elamud. Naabrivalvesse kaasati 11 kodu.
8. Tarbja sektor loodi 14.10.2009 aastal. Sektori moodustavad Tarbja küla Vanaküla tee, Kooli tee ja Eivere tee tänava elamud. Naabrivalvesse kaasati 19 kodu.
9. Kriilevälja sektor loodi 11.02.2010 aastal. Sektori moodustavad Kriilevälja küla Allika, Kalda, Luha, Nurme ja Paemurru tänava elamud. Naabrivalvesse kaasati 25 kodu.
10. Viraksaare sektor loodi 10.11.2011 aastal. Sektori moodustab Viraksaare aiandusühistu elamud. Naabrivalvesse kaasati 46 kodu.
11. Allikjärve sektor loodi 14.03.2012 aastal. Sektori moodustavad Pärnu mnt. 2, Pärnu mnt. 6, Pärnu mnt. 8, Pärnu mnt. 10 ja Pärnu mnt. 12 majad. Naabrivalvesse kaasati 5 kodu.
12. Purdi sektor loodi 25.03.2015 aastal. Sektori moodustavad Purdi küla elamud. Naabrivalvesse kaasati 10 kodu.

Järva vald

1. Järva-Jaani I sektor loodi 28.12.2004 aastal. Naabrivalvesse kaasati 48 kodu.
2. Hermanni sektor loodi 02.12.2008 aastal. Sektori moodustavad Hermanni küla talud. Naabrivalvesse kaasati 6 kodu.
3. Koidu sektor loodi 12.02.2009 aastal. Sektori moodustavad Järva-jaani, Koidu, Koeru tee, Pärna, ja Lai tänava majad. Naabrivalvesse kaasati 14 kodu.
4. Maarjamõisa sektor loodi 01.06.2009 aastal. Maarjamõisa sektori moodustavad Maarjamõisa tee, Aasa ja Kete tänava majad. Naabrivalvesse kaasati 28 kodu.
5. Karinu sektor loodi 22.09.2009 aastal. Sektori moodustavad Metsla tee ja Külaringi tee tänava majad. Naabrivalvesse kaasati 11 kodu.
6. Ammuta sektor loodi 15.12.2009 a. Sektori moodustavad Ammuta küla kolm talu. Naabrivalvesse oli kaasatud 3 kodu.
7. Järva-Madise sektor loodi 18.12.2013 aastal. Sektori moodustavad Järva-Madise küla elamud. Naabrivalvesse kaasati 5 kodu.
8. Seeneküla sektor loodi 25.05.2015 aastal. Sektori moodustavad Roosna küla elamud. Naabrivalvesse kaasati 6 kodu.
9. Karinu mõisa sektor loodi 12.10.2017 aastal. Sektori moodustavad Järve tee, Pargi tee ja Pikavere tee tänava majad. Naabrivalvesse kaasati 13 kodu.

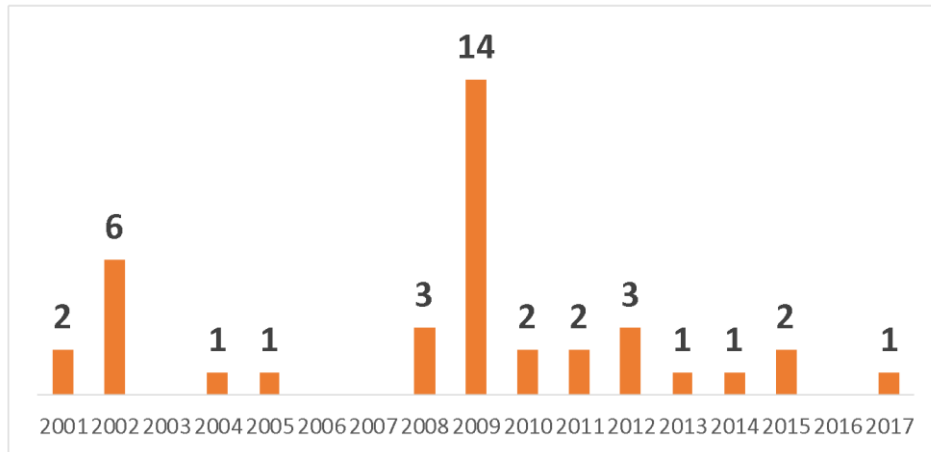
Türi vald

1. Piibu sektor loodi 28.10.2008 aastal. Piibu nimelise naabrivalve sektori moodustavad Mäeküla elamu. Naabrivalvesse kaasati 16 kodu.
2. Uus sektor loodi 28.08.2009 aastal. Naabrivalve sektori moodustavad Koidula, Uus ja Aia tn. elamud. Naabrivalvesse kaasati 22 kodu.
3. Allika sektor loodi 10.11.2009 aastal. Naabrivalve sektori moodustavad Türi Allika ja Kurrikoffi tn. elamud. Naabrivalvesse kaasati 14 kodu.
4. Türi-Alliku sektor loodi 14.12.2010 aastal. Naabrivalve sektori moodustavad Türi-Alliku tn. elamud. Naabrivalvesse kaasati 7 kodu.
5. Rassi sektor loodi 10.11.2011 aastal. Sektori moodustavad Rassi küla elamud. Naabrivalvesse kaasati 14 kodu.
6. Alliksaare sektor loodi 13.08.2012 aastal. Sektori moodustavad Laupa küla talud. Naabrivalvesse kaasati 12 kodu.
7. Alveti sektor loodi 30.08.2012 aastal. Sektori moodustavad Rõa küla elamud. Naabrivalvesse kaasati 13 kodu
8. Retla sektor loodi 08.07.2014 aastal. Sektori moodustavad Retla küla elamud. Naabrivalvesse kaasati 10 kodu.

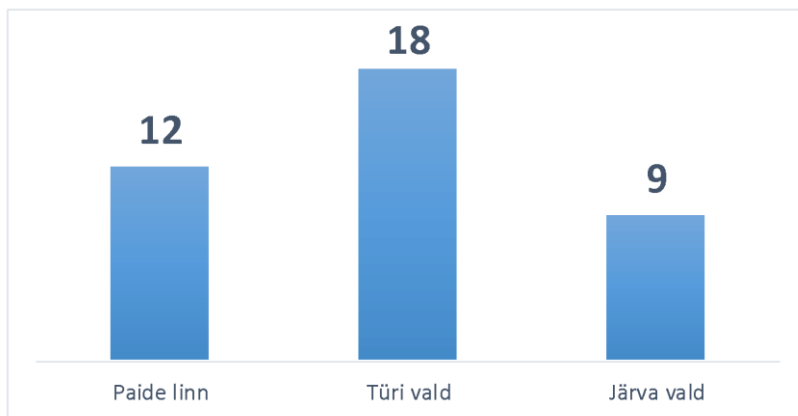
... sh Türi linn

1. Lembitu sektor loodi 20.12.2001. aastal. Lembitu sektori moodustavad Lembitu ja Põhja pst. tänava majad. Naabrivalvesse kaasati 14 kodu
2. Koidula sektor loodi 04.03.2002. aastal. Koidula sektori moodustavad Koidula ja Viljandi tee tänava majad. Naabrivalvesse kaasati 11 kodu.
3. Ravila 11 sektor loodi 12.07.2002. aastal. Ravila 11 sektori moodustab Ravila 11 tänava korterelamu. Naabrivalvesse kaasati 19 kodu.
4. Kraavi 1 sektor loodi 12.07.2002. aastal. Kraavi 1 sektori moodustab Kraavi 1 tänava korterelamu. Naabrivalvesse kaasati 17 kodu.
5. Tallinna 1 sektor loodi 12.07.2002. aastal. Tallinna 1 sektori moodustab Tallinna 1 tänava korterelamu. Naabrivalvesse kaasati 19 kodu.
6. Tallinna 6 sektor loodi 12.07.2002. aastal. Tallinna 6 sektori moodustab Tallinna 6 tänava korterelamu. Naabrivalvesse kaasati 33 kodu.

7. Pikk sektor loodi 16.03.2009. aastal. Pikk sektori moodustavad Pikk tänava 10 elamut. Naabrivalvesse kaasati 10 kodu.

Joonis 41. Naabrivalve sektorite liitumine Järvamaal aastate lõikes 2001-2018. Allikas: Eesti Naabrivalve

Joonis 42. Naabrivalvesektorid Järvamaal omavalitsuste lõikes 2018. Allikas: Eesti Naabrivalve

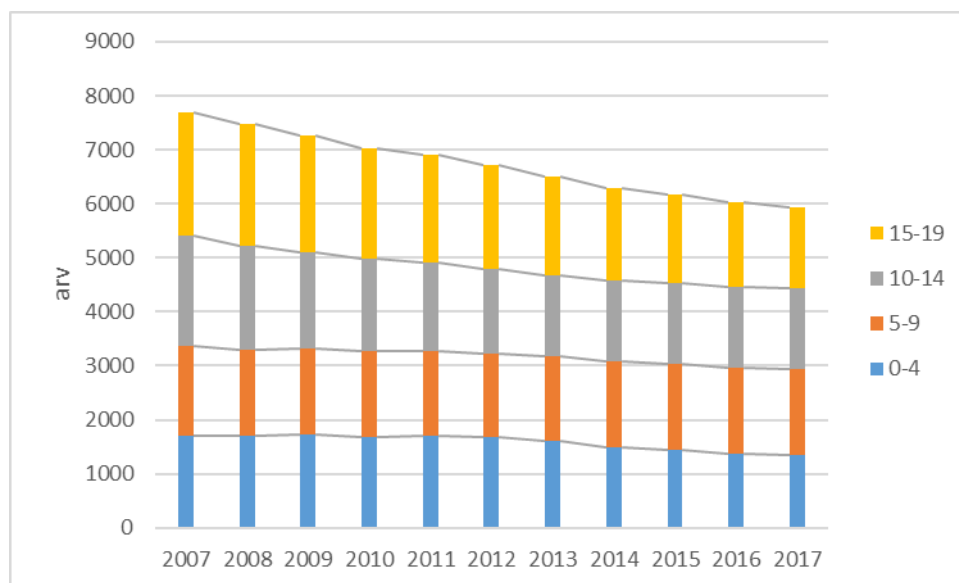
IV LASTE JA NOORTE TERVIS

4.1. Laste arv maakonnas vanuserühmade lõikes

Laste ja noorte arv maakonnas on oluliselt vähenenud - viimase 10 aasta lõikes ca 1700 lapse võrra.

Tabel 14. Laste arv Järva maakonnas. Allikas: Statistikaamet (RV02)

Vanuserühmad	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
0-4	1700	1710	1730	1690	1710	1675	1609	1485	1441	1375	1350
5-9	1660	1590	1580	1590	1560	1550	1574	1597	1596	1597	1590
10-14	2040	1920	1790	1700	1650	1556	1497	1502	1504	1487	1497
15-19	2290	2250	2170	2040	1990	1941	1832	1715	1621	1567	1495
Kokku	7690	7470	7270	7020	6910	6722	6512	6299	6162	6026	5932

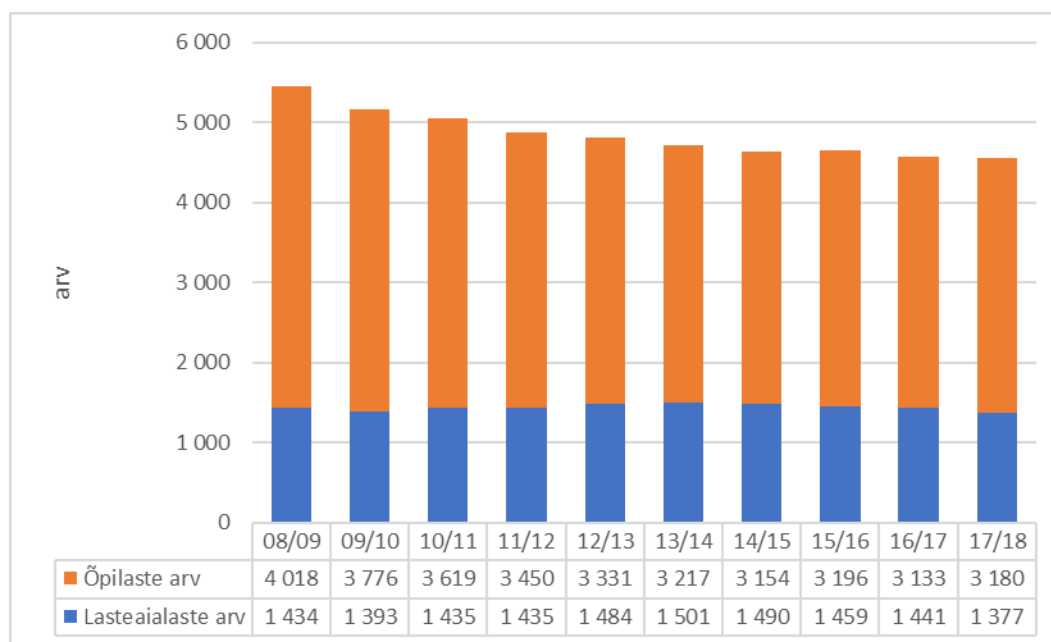
Joonis 43. Laste arv Järva maakonnas. Allikas: Statistikaamet (RV02)

4.2. Õpilaste arv haridusasutustes

Järvamaal on järgmised haridusasutused:

- ✓ 5 gümnaasiumi/ keskkooli - Aravete Keskkool, Järva-Jaani Gümnaasium, Koeru Keskkool, Türi Ühisgümnaasium, Paide Gümnaasium.
- ✓ 1 täiskasvanute kool: Paide Täiskasvanute Keskkool-Rahvaülikool.
- ✓ 14 põhikooli - Albu Põhikool, Peetri Kool, Koigi Kool, Türi Põhikool, Väätsa Põhikool, Laupa Põhikool, Retla-Kabala Kool, Käru Põhikool, Imavere Põhikool, Ambla-Aravete kool, Roosna-Alliku Põhikool, Paide Hammerbecki Põhikool, Paide Hillar Hanssoo Põhikool, Tarbja lasteaedkool
- ✓ 1 algkool - Ahula Lasteaed-Algkool.
- ✓ Vodja Kool on Rocca al Mare kooli hallatav individuaalõppekeskus.
- ✓ Türi Toimetulekukool on erikool Türil, kus õpetatakse mõõduka ja raske vaimse alaarenguga õpilasi.
- ✓ Nurme kool on hariduslike erivajadustega lastele mõeldud põhikool. Koolil on kaks õppekohta: Päinurme külas ja Paide linnas.
- ✓ Kutseharidust pakub Järvamaal Järvamaa Kutsehariduskeskus (Särevere õppekoht Säreveres).
- ✓ Lasteaeadasid on Järvamaal 16. Osad koolid on koos lasteaiaaga.

Õpilaste arv üldhariduskoolis on vähenenud viimasel kümnendil rohkem kui 800 lapse võrra. Lasteaia laste arv suurenes 2013. aastani (1501) ja peale kulminatsiooni on laste arv jõudnud taas tasemele, mis oli ca 10 aastat tagasi.

Joonis 44. Õpilaste arv Järvamaa lasteaedades ja üldhariduskoolides. Allikas: Haridussilm

4.3. Tervist edendavad haridusasutused

4.3.1. Tervist edendavad lasteaedad (TEL)

Järva maakonnas on 5 tervist edendavat lasteaeda (16-st):

- ✓ Koigi Lasteaed Kalevipoeg (2004)
- ✓ Türi Kesklinna Lasteaed (2004)
- ✓ Paide Lasteaed (2010)
- ✓ Väätsa Lasteaed Paikäpp (2017)
- ✓ Retla-Kabala Kool - Oisu Lasteaed ja Kabala Lasteaed (2018)

4.3.2. Tervist edendavad koolid (TEK)

Tervist edendavate koolide (TEK) võrgustikus on Järvamaal 7 kooli (23-st):

- ✓ Türi Põhikool (1994)
- ✓ Aravete Keskkool (2005)
- ✓ Roosna-Alliku Põhikool (2006)
- ✓ Paide Ühisgümnaasium (2007)
- ✓ Laupa Põhikool (2008)
- ✓ Järva-Jaani Gümnaasium (2009)
- ✓ Käru Põhikool (2014)

Tervist edendavad lasteaedade ja koolide võrgustiku mentor maakonnas on Karit Koller.

Allikas: Tervise Arengu Instituut

4.4. Lastele ja noortele suunatud ennetustegevused maakonnas

Tõenduspõhistes programmides osalemine

Eestis on mitmesuguseid tõenduspõhiseid programme, kus Järvamaa koolid ja lasteaedad hoogsalt kaasa löövad:

- ✓ VEPA meetodika – Laupa PK, Väätsa PK
- ✓ Hea kool kui väärtuspõhine kool – Väätsa PK
- ✓ Lapsed koolihoovi liikuma ja õppima – Käru PK
- ✓ TORE - Türi PK, Koeru Keskkool
- ✓ Eesti Eriolümpia projektid (tervisematkad, spordivõistlused, koostöö teraapiakoerte ühinguga) – Türi toimetulekukool
- ✓ KIVA – Paide Hammerbecki põhikool, Koigi kool
- ✓ Maanteeameti liiklusohutusprogramm “Liiklusvanker” – Imavere lasteaed, Järva-Jaani lasteaed
- ✓ Imelised aastad – Türi vald ja Paide linn aastast 2018 1 grupp
- ✓ Kiusamisest vabaks programm (Eesti Lastekaitse Liit):

Lasteaiad:

➤ 2011

- Paide lasteaed

➤ 2013

- Ambla Lasteaed – Põhikool
- Koeru Lasteaed Päikeseratas
- Järva – Jaani Lasteaed Jaanilill
- Aravete Lasteaed Mesimumm
- Kabala Kool – Lasteaed
- Koigi Kooli Lasteaed Kalevipoeg
- Paide Valla lasteaed – Kool
- Paide Sookure Lasteaed
- Imavere Lasteaed Mõmmi
- Oisu Lasteaed Kelluke
- Särevere Lasteaed Kurepesa
- Väätša Lasteaed Paikäpp
- Peetri Kool (lasteaed)

➤ 2014

- Türi Keslinna Lasteaed
- Roosna – Alliku Lasteaed
- Lokuta Lasteaed
- Ahula Lasteaed Algkool
- Türi – Alliku Lasteaed

Koolid:

➤ 2015

- Paide Valla Lasteaed-Kool
- Imavere Põhikool
- Järva-Jaani Gümnaasium
- Retla-Kabala Kool (endised Retla Põhikool ja Kabala Lasteaed-Põhikool)
- Albu Põhikool

➤ 2016

- Türi Põhikool
- Rocca al Mare Vodja Individuaalõppekeskus

Kaitse end ja aita teist (KEAT) programm

KEAT on erinevate struktuuride koostööprojekt, kus kõigepealt koolitatakse välja turvalisuse valdkonnas kõik 6. klasside õpilased ja seejärel toimub ohutuslaager iga kooli parimale võistkonnale. Programm sai alguse Jõgevamaalt peale Estonia praamlaeva katastroofi (1994). Esimesed koolitused ja laager toimusid 1995. aastal. Koos Margo Klaosega, kes Jõgevamaalt asus tööle Järvamaa päästepealikuks, liikus KEAT metoodika ka siia. Esimene projekt algas 2002. aastal. Järvamaal on alates 2012. aastast toimunud Politsei- ja Piirivalveameti eestvedamisel ka "ÖÖ-KEAT" ehk KEAT metoodikal

gümnaasiumiõpilastele mõeldud võistlusmäng, mis algab õhtu hakul ning koostööpartnerid on ette valmistanud neile erinevad ohuolukorrad ja võistluspunktid. Gümnasistidele on see võistluses nii põnevust pakkuv kui ka kunagises KEAT koolitusel osalenuna õpitu meenutamiseks ja kinnistamiseks suurepärase võimalus. Projekti toetasid aastaid maakondades Päästeamet, politsei ja Eesti Haigekassa, aga ka Kaitseliit, Eesti Punane Rist, Eesti Energia, Häirekeskus, OLE jt. 2019. aastast on tulemas muudatused, eeskätt projekti rahastuse osas, mis tingib ka laagriosas muudatused.

Reipalt koolipinki

„Reipalt koolipinki“ on koolidele mõeldud projektikonkurss, mis aitab alustada uut kooliaastat aktiivselt. „Reipalt koolipinki“ on olnud traditsioonilise projektina Järvamaa tervisedenduse tegevuskavas juba aastaid. Koolid korraldavad erinevaid üritusi värskes õhus - matku, fotojahte, aga ka võimlemishommikuid jms ning tehakse koostööd teiste organisatsioonidega. Konkursil osalevad kõik Järvamaa koolid. Toetust saab vastavalt laste arvule koolis, viimastel aastatel on tervist edendavaid koole toetatud väikese lisarahastusega.

Inimeseõpetuse ainesektsioon

Inimeseõpetus on väga oluline aine õppekavas. Järvamaa inimeseõpetuse aineühendus on loodud aastal 1998 ja tegutseb Järvamaa Omavalitsuste Liidu toetusel. Aineühenduse missiooniks on inimeseõpetuse aine väärtustamine ja arendamine ning eesmärgiks elavdada õpetajate koostöövõrgustikku ja tõsta inimeseõpetuse kvaliteeti. Inimeseõpetuses on üle Eesti tavaks, et inimeseõpetuse tunde annavad õpetajad, kes on ka muude ainete õpetajad, mistõttu inimeseõpetus on nende koormusest üsna väikene osa. Sellepärast ei ole nii mõnelegi õpetajale selle aineühenduse tegevus prioriteediks. Aineühenduse liikmeid on ca 15. Tehakse tihedat koostööd ka ajaloo ja ühiskonnaõpetuse aineühendusega ning karjäärikoordinaatoritega. Järvamaa osaleb piirkondlikel ja üleriigilistel olümpiaadidel. Kuna aga inimeseõpetuses toimub olümpiaad üle aasta, siis on Järvamaal inimeseõpetuse ainepäev 5. - 8. klasside õpilastele, kus oma teadmisi ja loomingulisi oskusi proovivad koolide 4-liikmelised võistkonnad. Igal aastal toimub üritus erinevas maakonna koolis. Toimunud on ka esseekonkurss III kooliastme õpilastele erinevatel teemadel (nt Eesti tervis – kelle vastutus?).

4.5. Laste ja noortega tegelevad asutused

- ✓ Järvamaa Spordiliidu alla kuulub 33 spordiklubi. Järvamaal on kokku 83 spordiorganisatsiooni (spordiregister.ee andmetel).
- ✓ Avatud noortekeskusi sh. noortetoad ja -majad on Järvamaal 17: Järva vallas 8, Türi vallas 5, Paide linnas 5.
- ✓ Maakonnas on väljastatud tegevusluba kahele lapsehoiuteenuse pakkujale. Tegu on erasektori esindajatega. Valdavalt kasutatakse lapsehoiuteenust puuetega laste hoidmiseks Sotsiaalkindlustusameti rahastusel. teenuse korraldajaks Paide linn ja teenust osutatakse samuti Paide linnas.
- ✓ Maakonna kõikides koolides töötavad vastavalt võimalustele huviringid. Huviringide arv varieerub 1 – 30, sõltuvalt koolide suurusest (õpilaste arvust) ja kohaliku omavalitsuse finantseerimise võimalustest. Lastele on koolide juures tegutsevates huviringides osalemine enamasti tasuta.
- ✓ Maakonnas töötavaid huvikoole on 15.
- ✓ Muusikakoole tegutseb Järvamaal 3 - Koeru muusikakool, Paide muusikakool, Türi muusikakool
- ✓ Kunstikool tegutseb Paides Paide Huvikeskuse juures.

- ✓ Spordikool tegutseb Türi Spordiklubide Liidu all (töötab 10 treeninggruppi – kergejõustik, vibu, orienteerumine, ujumine, võrkpall, maadlus, ratsutamine ja jalgpall).
- ✓ Laste ja noortega seotud erinevad nõustamised:
 - Öppenõustamist osutab Järvamaal Rajaleidja Keskus, s.h karjäärinõustamist.
 - Psühholoogilist- ja perenõustamist osutab Süda-Eesti Sotsiaalkeskus MTÜ.
 - Süda-Eesti Sotsiaalkeskus MTÜ korraldab sotsiaalselt rehabilitatsiooniteenust. See on teenus, mille eesmärgiks on õpetada ja arendada inimese igapäevaelu oskusi, suurendada tema võimalusi ühiskonnaelus osaleda ja toetada õppimist. Sihtrühm on puudega või puuet taotlevad alla 16-aastased lapsed või tööealised puudega või töövõimetud isikud, kes ei õpi, ei tööta ega ole töötuna registreeritud sotsiaalhoolekande seadus § 56 ja 59 alusel (rahastus riiklik).
 - Pereteraapia teenust pakub OÜ Sensus (rahastab isik ise või vajadusel KOV).
 - Noorte seksuaalnõustamine, Perekool - AS Järvamaa Haigla.
 - Paide noortekeskuses toimub Noorte Tugila tegevus, kus pakutakse tugiteenuseid. Toetatakse ja suunatakse riskirühma kuuluvaid noori. Suunatakse tööotsingutel ja õpingutel.

4.6. Kohalike omavalitsuste initsiatiiv ja toetused tagamaks teenuste kättesaadavust

Koolitoit

Koolitoit on Järvamaal kõikidele lastele tasuta, sh ka gümnaasiumis või keskkoolis õppivatele noortele.

Koolitransport

2018. aasta juulist on Järvamaal tasuta ühistransport. Koolitransport tagatakse kõikidele lastele, kellel on selleks vajadus. Osades kohtades toimib koolibussi süsteem (Roosna-Alliku piirkond jt). Kohad, kuhu ei ole mõistlik õpilastransporti suunata (nt üks laps elab 10 km kaugusel koolist, kuhu õpilasliin ei ulatu), kompenseerib vald igakuiselt vanema taotluse alusel õpilastranspordi kulud (Järva, Türi vallad).

Toetused lasteaias

Demograafiliste arengute tõttu ei ole valdades pikki lasteaia järjekordi (va Paide linn – sõimerühmad). Praegu olemasolevad lasteaiad tagavad jätkusuutliku arengu.

Lasteaedades on erinevad toiduraha maksumused, sest see sõltub hoolekogude otsusest (1.20-1.60). Omavalitsused on kehtestanud ka korrad, kuidas lapsevanemate kulusid, kellel on see vajadus, vähendada.

Lasteaedade juures toimub ka õppeväline huvitegevus, mille eest vanemad tasuvad – nt jooga, jalgpall, korvpall, võimlemine jms.

Pikapäevarühm

Kõikide koolide juures eksisteerivad nõ pikapäevarühmad, kus lapsed saavad õppida, mängida ja ka süüa.

Õpilasmalevad

Kõikides omavalitsustes on õpilasmalevad, 2017. aastal osales Türi vallas 80, Järva vallas 95 ja Paide linnas 65 õpilast.

Ujumisõpetus

Maakonna kõikides koolides toimub ujumisõpe I kooliastmes ja mõnes vallas (nt Türi) ka juba lasteaias. Vallad tasuvad samuti transporditeenuse eest.

Huviringide ja trennide toetamine

Lisaks huvikoolide ja spordikoolide tegevusele toimuvad järjepidevad huvitegevused kõikides koolides. Huviringe ja trenne rahastatakse (KOV allasutused, MTÜ-d jne) KOV eelarvest. Lisaks on riiklik huvihariduse ja huvitegevuse täiendav toetus nendele ringidele, trennidele ja KOV oma huvihariduse pakujatele, mida kõik KOV piirkonnad oma huvitegevuse ja huvihariduse kavades kitsaskohtadena kaardistasid. Lisaks on noortel võimalus toetust saada osalustasude, transpordi ja muude huviharidusega seotud kulude katteks.

Tugiteenused

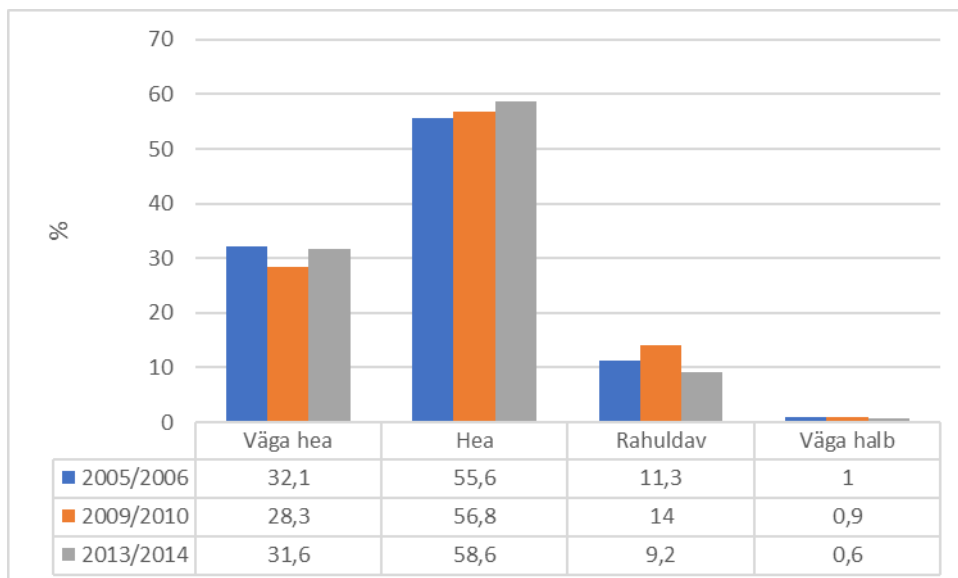
Tugiteenuste vajadus on suur ja järjest enam suureneva trendiga. Tugiteenuste olemasolust sõltub paljude laste edasine käekäik. Peamised tugiteenused lasteasutustes on:

- ✓ Logopeed
- ✓ Psühholoog
- ✓ Eripedagoog
- ✓ Sotsiaalpedagoog

4.7. Laste subjektiivne enesehinnang

Kooliõpilaste tervisekäitumise uuring toimus viimati 2014. aastal ning Järvamaa andmeid saab käsitleda piirkonna andmetena, kuhu kuulusid lisaks Järvamaale veel Pärnu- ja Viljandimaa.

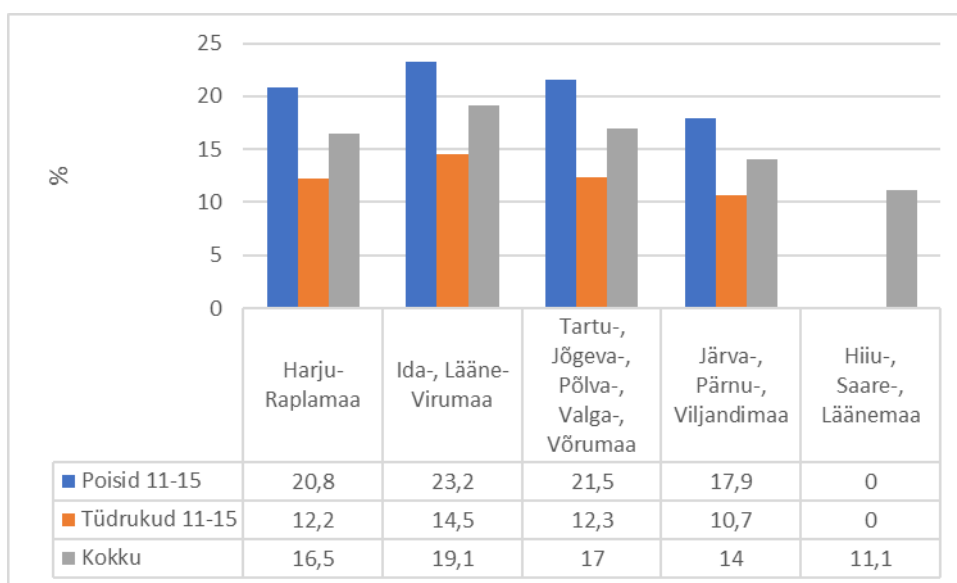
Üle-eestilise uuringu alusel võib öelda (koos Viljandi- ja Pärnumaa näitajatega), et lapsi, kes peavad oma tervist heaks ja väga heaks oli kokku viimati (2014) üle 90%.

Joonis 45. Kooliõpilaste enesehinnang oma tervisele (kaalumata andmed). Allikas: Tervise Arengu Instituut Kooliõpilaste tervisekäitumise uuring (KU111)

4.8. Kooliõpilaste kehaline aktiivsus

WHO soovitus on, et kõik lapsed liiguksid iga päev 60 minutit aktiivselt Eesti kooliõpilaste tervisekäitumise uuringust (2013-2014) tuleneb, et Eestis on keskmine näitaja siiski vaid 16,4% ning piirkondlikus lõikes on Kesk-Eesti (Järva, Pärnu, Viljandi) kehvem oma näitajatelt kui nt Põhja-Eesti, Virumaa ja Lõuna-Eesti piirkond - näitajateks poiste seas 17,9% ja tüdrukute seas 10,7% (keskmine 14%).

Joonis 46. Kooliõpilaste kehaline aktiivsus Kesk-Eestis 5., 7. ja 9. kl õpilaste liikumisaktiivsuse osakaal (kaalumata andmed) Allikas: Tervise Arengu Instituut Kooliõpilaste tervisekäitumise uuring (KU311)

4.9. Kooliõpilaste kehakaal

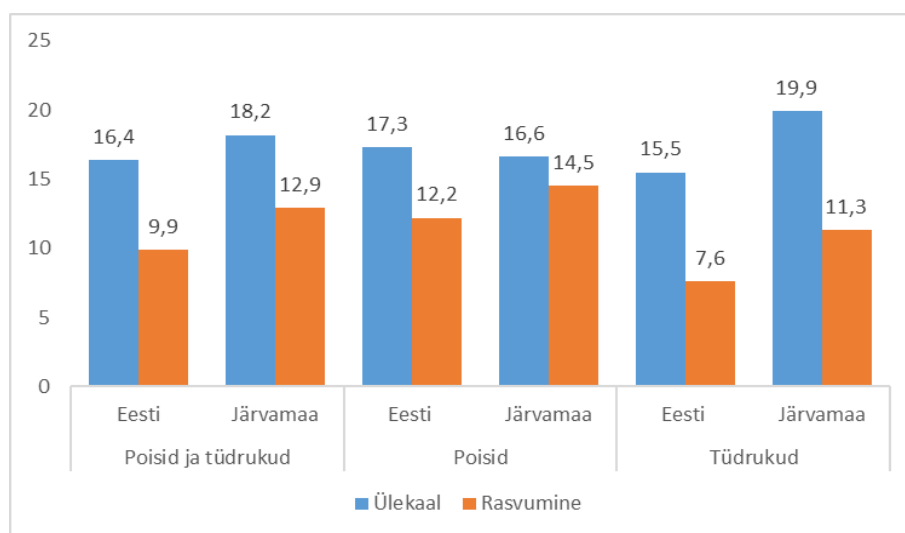
Järvamaal olid 2016. aastal toimunud uuringu andmetel 31% I klassi lastest (7.-8. aastased) ülekaalulised. Ülekaalulisi lapsi, kelle kehamassiindeks oli üle normi, oli 18% (poisid 17 ja tüdrukud 20) ning rasvunud lapsi 13% (poisse 15 ja tüdrukuid 11).

Võrreldes Eesti tulemustega on Järvamaa lapsed ülekaalulisemad ja rasvunudam.

Uuringus küsiti hommikusöögi söömist, spordiringides osalemist, samuti kooli tulemist ja koju minemist – pea pooled lapsed liiguvad Järvamaal kooli ja koju jalgsi või rattaga ja pooled lapsed tuuakse-viiakse mootorsõidukiga. Jalgsi-rattaga kooliteed läbivatel oli normaalkaalu rohkem ja mootorsõidukiga rasvumist rohkem. Spordiringides osalesid Järvamaa I klassi lastest pooled. Hommikusöök on väga oluline – antud uuringupäeval sõid hommikusööki 89,5%, ei söönud – 10,5%.

Kokku uuriti 2016. aastal Järvamaal 286 I klassi last.

Laste ülekaalulisus on üha kasvav probleem kogu maailmas, siin mängib suurt rolli ebatervisliku toitumise (magus, sh karastusjoogid, kiirtoit ja valmistoit jms) ja istuva eluviisi üha suurenev osakaal.

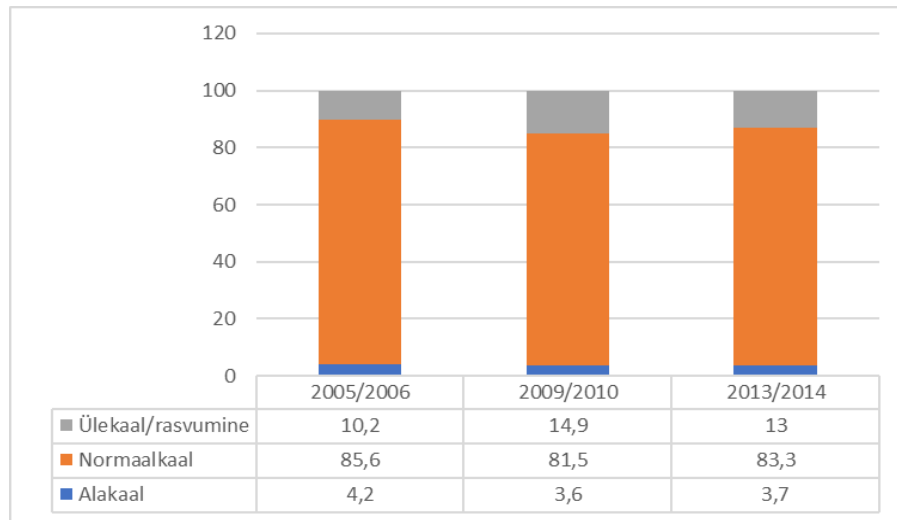

Joonis 47. 1. klassi laste kehamassiindeks (%). Allikas: Tervise Arengu Instituut, Euroopa laste rasvumise seire 2016. (COSI02)

Tabel 15. Järvamaa I klasse laste KMI järgsed näitajad (absoluutarvud). Allikas: Tervise Arengu Instituut, Euroopa laste rasvumise seire 2016.

Maakond	Osalejad			Normaalkaalulised, %			Ülekaalulised, %			Rasvunud, %		
	Poisid	Tüdrukud	Kokku	Poisid	Tüdrukud	Kokku	Poisid	Tüdrukud	Kokku	Poisid	Tüdrukud	Kokku
Järva	145	141	286	68	69	69	17	20	18	15	11	13

Kooliõpilaste tervisekäitumise uuringu järgselt, kus küsitleti 5., 7. ja 9. klasside õpilasi, ei ole väga suurt hüpset näha olnud ülekaalu koha pealt. Küll aga on viimased uuringud tehtud ka 2014. aastal, mil nutitelefoni veel igal lapsel ei olnud.

Joonis 48. Kooliõpilaste kehamassiindeks elukoha piirkonna järgi 5., 7. ja 9. kl õpilaste hulgas (kaalumata andmed) Allikas: Tervise Arengu Instituut Kooliõpilaste tervisekäitumise uuring (KU321)

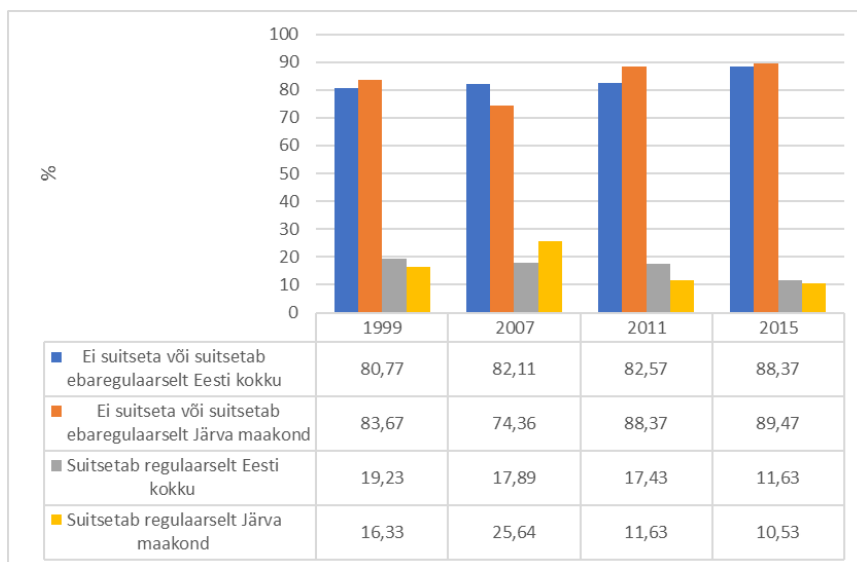
4.10. Kooliõpilaste sõltuvusainete tarvitamine

Järva politseijaoskonna andmetel on alaealistel uimastitega probleeme, kuid politseis fikseeritud andmed sõltuvad politsei võimekusest ja politsei prioriteetidest.

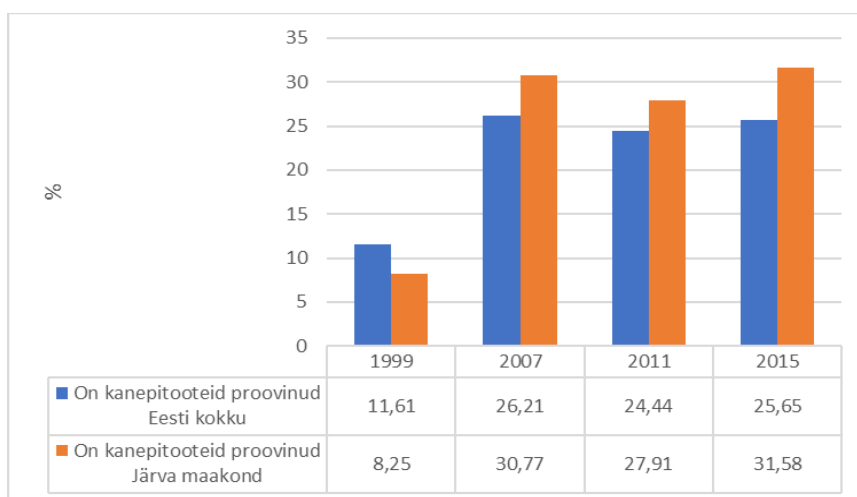
Tabel 16. Alaealiste süüteod seoses alkoholi, tubaka ja narkootiliste ainete tarbimisega. Allikas: Paide politseijaoskond

	2015	2016	2017	2018
Alkohol	53	96	65	39
Tubakas	26	19	25	3
Narkootilised ained	11	1	3	6
Neist alla 16 a	11	24	10	12
Alkoholi kättesaadavus/ ost /pakkumine	1	0	0	5
Alaealiste süüteod kokku	170	183	131	86

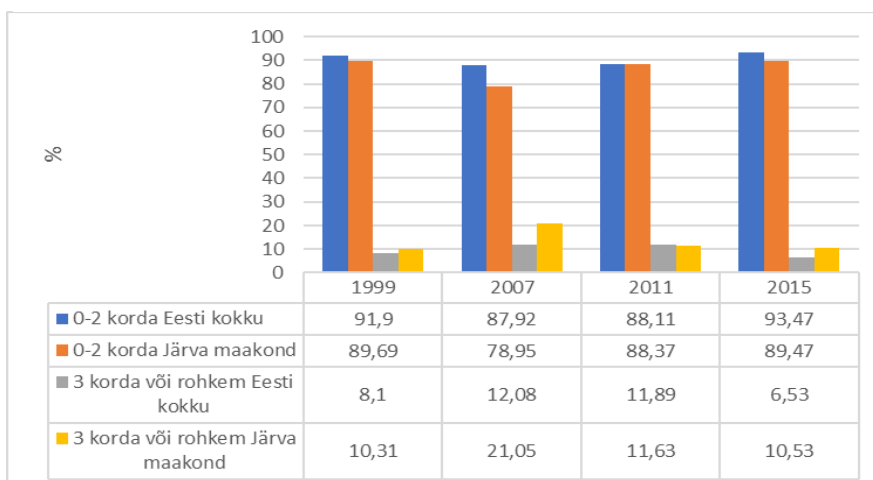
ESPAD uuringu ehk „Uimastite tarvitamine koolinoorte seas“ toimub 15–16-aastaste õpilaste seas ja uuritakse legaalsete ja illegaalsete narkootikumide kasutamist. 2015. aastal oli Järvamaal võrreldes Eesti keskmisega regulaarselt suitsetajaid veidi vähem.

Joonis 49. Suitsetamise regulaarsus viimasel 30 päeval Järvamaal ja Eestis. Allikas: tervise Arengu instituut (ESPAD19)

Joonis 50. Viimasel 12 kuul 3 ja enam korda purjus olemine Järvamaal ja Eestis. Allikas: Tervise Arengu instituut (ESPAD43)

Joonis 51. Viimasel 12 kuul 3 ja enam korda purjus olemine Järvamaal ja Eestis. Allikas: Tervise Arengu instituut (ESPAD43)

Kanepi proovimine ulatus 15 – 16 aastaste vanuserühmas 31,5%-ni, mis on kõrgem kui Eestis keskmiselt. Aasta jooksul on purjus olnud pea 90% selle vanuserühma noortest ning kolm või rohkem korda üle 10% noortest.

4.11. Teismeliste (alla 18-aastased) rasedused (sh abordid ja sünnitused)

Teismeliste rasedused Järvamaal on Eesti kõrgeimad näitajad. Vanuserühmas 10-14 on viimastel aastatel olnud sünnitusi rohkemgi kui aborte (3-2). Vanuserühmas 15-17 on tegelikult sellel aastatuhandel abortide arv langenud kolmekordselt (2003 oli abortide arv 21 – aastal 2017 7). Kuigi noorte seksuaalne aktiivsus on kandunud järjest noorematesse aastatesse, on noorte teadlikkus paranenud ja rasedusvastaste vahendite kättesaadavus muutunud elementaarseks.

Tabel 17. Teismeliste abortide ja sünnituste arv. Absoluutarvud. Allikas: Tervise Arengu Instituut (RK01)

		2012	2013	2014	2015	2016	2017
10-14	Sünnid	1	0	0	0	1	1
	Abordid	0	0	0	1	0	1
15-17	Sünnid	5	4	10	8	3	4
	Abordid	5	14	8	10	7	7
Kokku		11	18	18	19	11	13

V TERVISLIK ELU-, ÕPI- JA TÖÖKESKKOND

5.1. Keskkonna mõjurid

Veevarustus

Järvamaal on kokku 59 ühisveevärki. Anna küla ühisveevärgile on lisatud küll rauaeraldussüsteem, kuid raua sisaldus on ebastabiilne. Rõa küla veevärgi kohta tehti ettekirjutus mangaani liiga suure sisalduse kohta, kuid 2018. aasta proovis selgus, et indikaatornäitaja vastab piirnormidele.

Reoveepuhastid

Reoveepuhasteid on Järvamaal kokku 49, millest Türi vallas on 19, Paide linnas 8 ja Järva vallas 22. Reoveekogumisalasid on Järvamaal kokku 34, millest Türi vallas asub 11, Järva vallas 16 ja Paide linnas 7. Veekvaliteet on aastatega keemiliste näitajate osas paranenud. 2009. aastaks on tunduvalt suurenenud elanike arv, kes tarvitavad tervisele ohutut ja kvaliteedinõuetele vastavat joogivett. Epidemioloogiliselt ohtlikke olukordi, mis on seotud ebakvaliteetse joogivee ja kanalisatsiooni avariidega, viimastel aastatel esinenud ei ole.

Avalike randade ja supluskohtade turvalisus

2018. aasta seisuga on Järvamaal seitse avalikku supluskohta. Järva vallas asuvad Rava paisjärv, Järva-Jaani tehisjärv, Väinjärv ja Matsimäe Pühajärv. Paide linna territooriumil on Tarbja tehisjärv, Paide tehisjärv. Türi valla territooriumil on Türi tehisjärv. 2018. aastal Terviseameti poolt läbi viidud kontrollides on kõik avalikud veekogud olnud suplusveekvaliteet piirnormides. Lisaks ametlikele ujumiskohtadele kasutavad kohalikud elanikud ka lähedalolevaid ujumiskohti. Kohalikud omavalitsused on aja jooksul muutnud need turvaliseks, hooldades sissemineku kohti ning pannud teadetetahvlid ujumisrõngastega. Avalikes supluskohtades teostatakse suplusvee seiret, rannad on hooldatud ja korrastatud, varustatud piisaval hulgal riietuskabiinide, tualettruumide või kuivkäimlate ja prügiurnidega. Samuti on olemas suplejatele nähtavas kohas info supluskoha, suplusvee kvaliteedi ja supluskoha valdaja kohta.

Jäätmekäitlus

Järvamaal on kokku 14 jäätmejaama, millest 4 asub Türi vallas, Järva vallas 6 ning Paide linnas 4. Kõikides jäätmejaamades on ohtlike jäätmete, elektroonikaromude, vanarehvide ja tavajäätmete käitluskoht. Jäätmekäitluskeskusi on Järvamaal kaks. Üks asub neist Paides, mida käitab Kuusakoski AS ning teine on Järvamaa suurima tavajäätmeprügila Väätša Prügila AS, mis asub Türi vallas, Rooveres.

Jääkreostuse koristamata jätmise elupiirkondadest ohustab inimeste tervist otsesel kokkupuutel ohtlike ainetega. Ohtlike lenduvate ainete tungimine keldrite kaudu eluruumidesse ja saastunud toidu ning joogivee tarbimine on ka oluline negatiivne risk inimese tervisele. Keskkonnale ohtlikke objekte on Järvamaal kokku 41, millest üks objekt kannab väga suurt riski põhjaveele. Selleks on Paide linna valdustesse kuuluv Sillaotsa asfaltbetoonitehas.

Õhk

2017. aastal algatati seaduse muudatus, millega karmistuvad nõuded keskmise võimsusega põletusseadmetest väljuvale õhusaastele. Seadmetele kehtestatakse korstnasisesed vääveldioksiidi,

lämmastikoksiidide ja osakeste heite piirväärtused. Piirväärtuste ületamine on keelatud ja selle tõendamiseks peab seadme omanik tegema perioodilisi mõõtmisi.

Türiil ehitati ümber kaks katlamaja koostöös SW Energia ja Keskkonnainvesteeringute Keskusega. Kaotati kõrged korstnad ning ehitati uus süsteem, mis on efektiivsem ning vähem õhusaastavam.

Järvamaa on tuntud põllumajanduse poolest. Laudad ehitatakse suurematest keskustest välja väiksemate asulate läheduspiirkonda. Kohalike omavalitsuste piirkondadesse on rajatud suuri loomakasvatustarve, mille üleväljakamiseks tuleb ka põllumaadega tegeleda. Sellest tulenev õhureostus on kogukonnad ühendanud ning keskkonnateemadel räägitakse suure hea meelega kaasa.

Tabel 18. Keskkonnaohutlikud objektid. Allikas: JOL

Jrk nr.	Kohalik omavalitsus	Õhusaaste- allikad	Elektrijaam	Jäätme- käitlus	Kaevan- damine	Katlamaja	Põllu- majandus	Tankla	Tööstus- ettevõtte
1	Türi vald	25	1	1	0	8	7	2	6
2	Järva vald	44	1	0	2	14	11	5	11
3	Paide linn	37	0	0	1	8	7	7	14

5.2. Transport ja teedevõrk

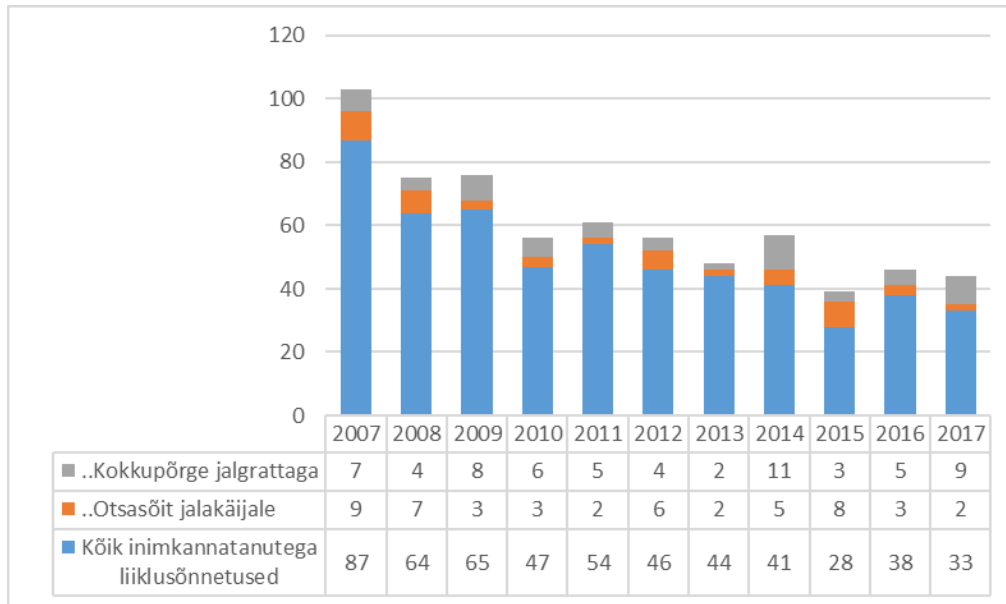
Järva maakonnas korraldab ühistransporti MTÜ Järvamaa Ühistranspordikeskus, mille asutajateks on Järvamaa omavalitsused. Järvamaa Ühistranspordikeskuse eesmärgiks on tagada elanikele ühistransporditeenused, mille aluseks on ühtne liinivõrk ja kooskõlastatud sõiduplaanid. Keskus koos omavalitsuse üksustega suunab ja koordineerib ühistranspordi arengut Järvamaal ning töötab välja ja viib ellu asjaomaseid arengukavasid. Järvamaal on elanikel võimalik kasutada tasuta ühistransporti, lisaks korraldavad kohalikud omavalitsused vajadusel koolitransporti paikades, kus ühine liinivõrk ei ole piisav ning sotsiaaltranspordi elanike teenustega varustamiseks (transport tervishoiuasutustesse, kauplustesse jne).

Järvamaa teedevõrk on tihe ning ühendus vallakeskuste ja linnade vahel hea. Tallinn-Viljandi liinil läbib maakonda (Türi valda) rongiliiklus, Järvamaa bussiliinide väljumisajad on kooskõlastatud ka rongiaegadega. Liinivõrk on üles ehitatud peamiselt tööl käivate ning koolides õppivate inimeste vajadusi silmas pidades, keeruline on aga paljudes piirkondades liikuda ühistranspordiga tööpäevavälisel, eriti õhtusel ajal, suveperioodil ning nädalavahetustel.

Paljusid Järvamaa asulaid ühendavad kergliiklusteed, neid on kavandatud rajada ka tulevikus, et suurendada liiklustravalisust ning luua võimalusi tervise liikumiseks.

5.3. Inimkannatustega liiklusõnnetused

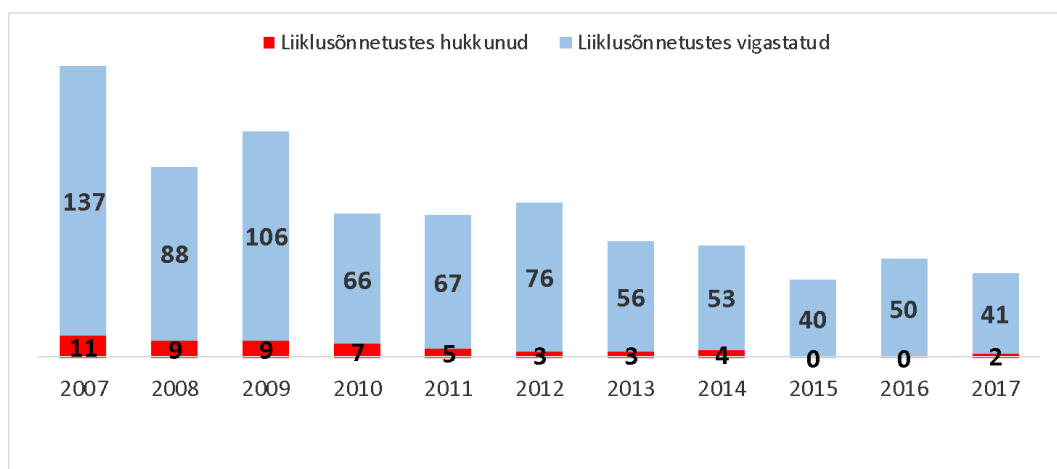
Inimkannatustega liiklusõnnetuste arv on alates 2007. aastast püsiva langustrendiga - 2017. aastal oli pea kolm korda vähem inimkannatustega liiklusõnnetusi kui kümme aastat tagasi. Jalgratta ja jalakäijate õnnetusi juhtub igal aastal ning mõnel aastal on neid olnud eriti rohkelt – nt 2014 – 11!

Joonis 52. Inimkannatustega liiklusõnnetuste arv Järvamaal 2007-2017. Allikas: Tervise Arengu instituut (LO02)

5.4. Liiklusõnnetustes hukkunud ja vigastatud

Liikluses vigastatute ja hukkunute arv oli enne majanduslangust väga kõrge, seejärel elu-olu halvenedes langesid ka liiklusõnnetuste näitajad. Hukkunute ja liikluses vigasaanute arv on järjest vähenenud.

Joonis 53. Liiklusõnnetustes hukkunud ja vigastatud Järvamaal 2007-2017. Allikas: Tervise Arengu Instituut LO02

5.5. Uppumised

Järvamaal on hulgaliselt looduslikke ujumiskohti: jõed, järved ja tehisjärved (sh karjäärid). Türi tehisjärve ja Paide tehisjärve ääres on tagatud vetelpäästeteenus suvisel perioodil. Uppumissurmasid on maakonnas olnud läbi aastate, 2014. aastal 5!

2017. aastal oli Eestis 42 uppunut, mis teeb 100 000 elaniku kohta keskmiselt 3,19 inimest (Soome Vabariigis- 1,5). 60% uppumistest leidis aset kukkumiste tõttu. Eakad moodustasid iga kolmanda uppunu. Uppus 4 last, kellest 3 olid alla 6-aastased. 50% uppunutest olid alkoholi tarbinud. Suplemisel ja kalastamisel upub sama palju inimesi. Kõige rohkem uputakse järvedes (2017-12), seejärel meres ja jões (2017 -6) ning tiigis (5) ja karjääris (2). *Allikas: Päästeamet.*

Tabel 19. Uppumised Eestis ja Järvamaal 2008-2017. Allikas: tervise Arengu Instituut (UP01)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Eesti	64	63	97	55	54	56	68	39	46	42
Järva	0	2	1	0	1	0	5	1	1	1

5.6. Kuritegevus

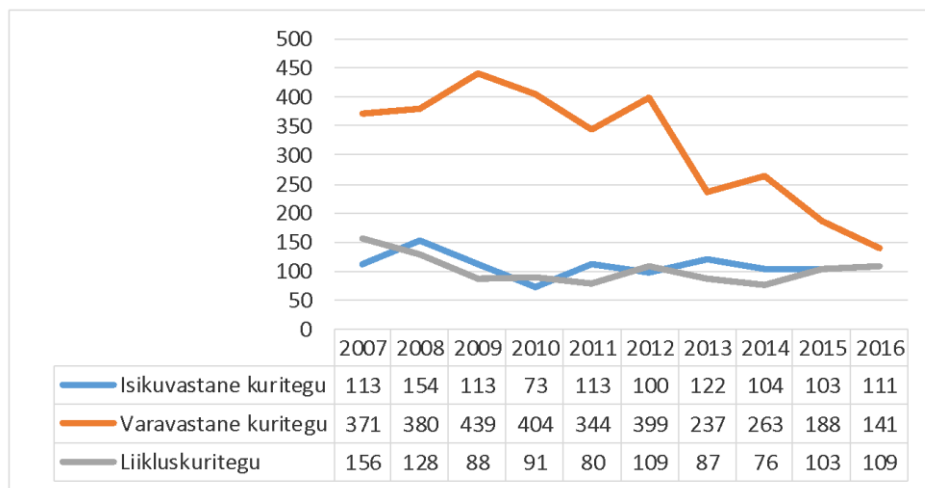
Järvamaa on kuritegevuse poolest üks turvalisemaid maakondi Eestis, kuid ka siin toimub vägistamist, kehalist väärkohtlemist ja ka tapmisi. Isikuvastased kuriteod on läbi aastate olnud suhteliselt sarnasel tasemel. Sellised teod on seotud otseselt alkoholi liigtarbimisega. Oluline vähenemistrend on aga varavastastel kuritegudel, kus viimasel aastakümnel on toimunud ligi 2,5 kordne vähenemine ja seda varguste osas. Isikuvastased kuriteod on jäänud samale tasemele, kus on kehaline väärkohtlemine peamiseks kuriteoliigiks. Joobes mootorsõiduki juhtimine on vähenenud 10 aasta jooksul pea 2 korda.

Järvamaalastest 93% pidasid 2011. aastal (tervisemõjurite uuring) oma kodukohta turvaliseks, mis on väga kõrge näitaja Eestis.

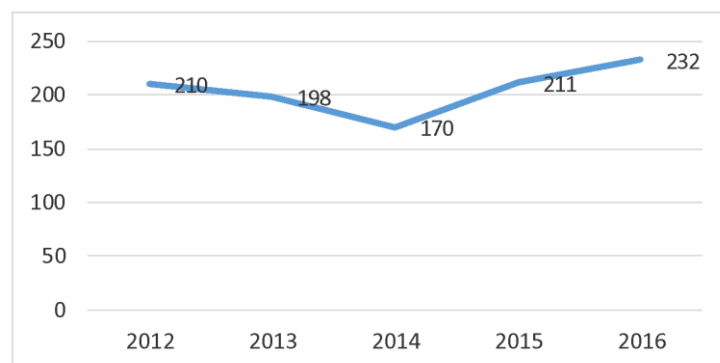
Tabel 20. Registreeritud varavastased kuriteod Järvamaal 2007-2016. Allikas: Statistikaamet tabel (JS009)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Kuriteod kokku	798	808	801	657	631	696	530	558	467	495
Isikuvastane kuritegu	113	154	113	73	113	100	122	104	103	111
..tapmine	0	2	0	0	1	1	1	1	0	1
..mõrv	1	0	0	0	0	2	0	0	0	0
..raske tervisekahjustuse tekitamine	5	5	5	2	6	3	1	0	0	3
..kehaline väärkohtlemine	91	132	97	59	95	78	97	83	81	94

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
..vägistamine	5	2	1	3	0	2	2	7	10	2
Süütegu perekonna ja alaealiste vastu	18	10	13	9	8	9	5	7	8	17
Narkootikumidega seotud kuritegu	10	12	23	5	7	7	20	52	23	25
Varavastane kuritegu	371	380	439	404	344	399	237	263	188	141
..vargus	296	293	349	338	298	338	189	193	127	93
..röövimine	4	3	7	4	2	2	4	2	0	3
Liikluskuritegu	156	128	88	91	80	109	87	76	103	109
..mootorsõiduki juhtimine joobeseisundis	140	118	83	85	72	103	82	71	79	73

Joonis 54. Kuritegevus Järva maakonnas 2007-2016. Allikas: Statistikaamet (JS009)

Joonis 55. Politsei tabatud joobes mootorsõidukijuhid Järvamaal 2012-2016. Allikas: Tervise Arengu instituut (PO01)

5.7. Lähisuhtevägivald

Lähisuhtevägivald (nimetatakse ka perevägivald) on igasugune vaimne, füüsiline või seksuaalne vägivald, mis leiab aset inimeste vahel, kes on või on varem olnud üksteisega intiimsuhetes, seadusest tulenevalt seotud või omavahel veresuguluses.

Politseis nimetatakse lähisuhtevägivaldalla juhtumiteks lisaks peresisese abikaasade vahelisele konfliktile näiteks ka vendade ja õdede vahel juhtunud, lastelaste vanavanemate vahel juhtunud, endiste elukaaslaste vahel juhtunud, ämma ja minia vahel juhtunud, pruudi ja peigmehe jne vahel juhtunud vägivallaakte. Alati ei ole need otseselt pered, sest koos ei elata, aga neil on sugulus vms sidemed.

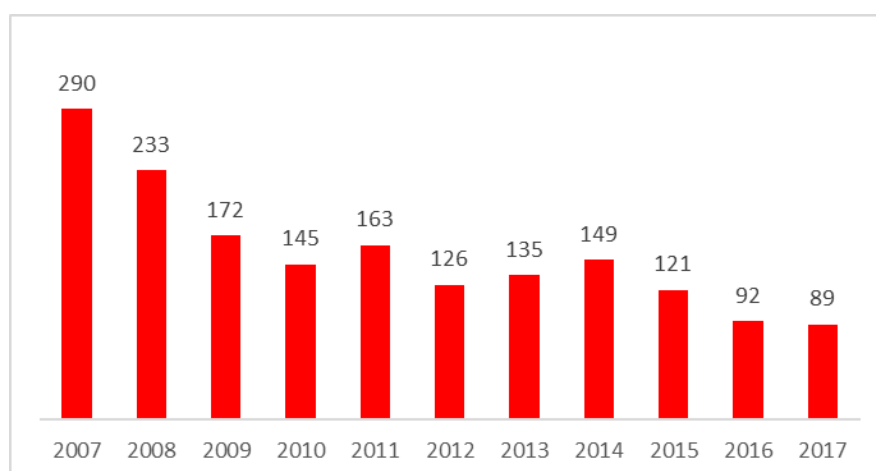
Inimeste teadlikkus on suurenenud ja inimesed on muutunud julgemaks vägivallaga seotud juhtumeid avalikustama ning seda mitte taluma.

Tabel 21. Registreeritud lähisuhtevägivaldalla juhtumid Järvamaal 2015-2017. Allikas: Järva politseijaoskond

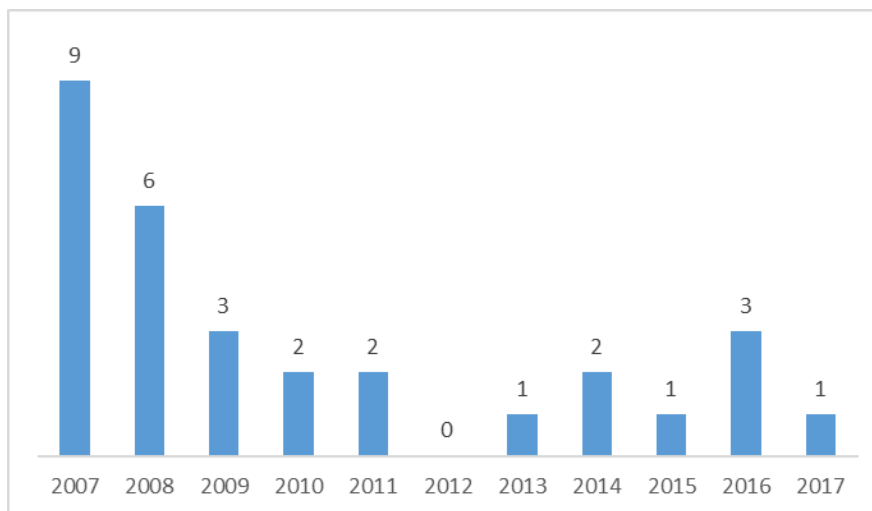
	2015	2016	2017
Lapse osalusega	36	20	32
Lapseta	103	56	91
Kokku	139	76	123

5.8. Tulekahjud ja tulekahjudes hukkunud

Tulekahjude ja tulesurmade arv näitab maakonnas langustrendi. 2006. aastast toimus üle-Eestiline ennetusprogramm ja kõikides päästeosakondades olid ametis ennetustöö spetsialistid. Alates 2009. aastast on suitsuandur kodudes kohustuslik. 10 aasta jooksul on tuleõnnetuste arv vähenenud 3 korda! Hoonetulekahjude puhul on olnud põhjusteks hooletus lahtise tule kasutamisel, suitsetamisel, läbi aegade on toimunud ka süütamisi, aga ka seadmete rikked - nt rike elektripaigaldises, kütteseadmes või on olnud tegemist konstruktsioonipuudusega hoones. Tules hukkunute arv on vähenenud, kuid ikkagi hukkab igal aastal mõni inimene.

Joonis 56. Tulekahjude arv Järvamaal 2007-2017. Allikas: Statistikaamet (JS45)

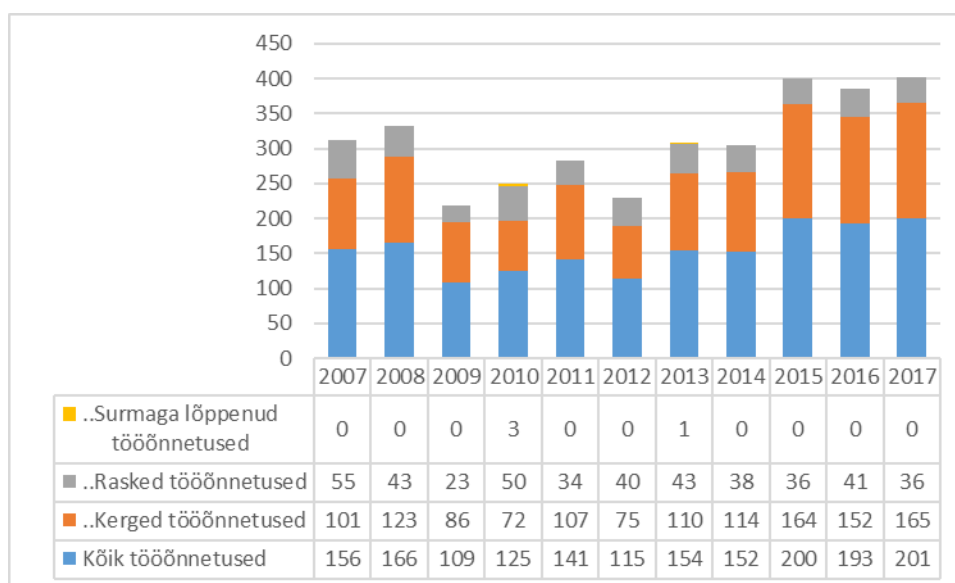
Joonis 57. Tules hukkunute arv Järvamaal 2007-2017. Allikas: Tervise Arengu Instituut (TUL02)

5.9. Kõrgendatud riskiga objektid

Kõrgendatud riskiga objektid on ühiskondlikud hooned (koolid, kauplused, lasteaiad, ühiselamud, restoranid, ööklubid jm); haiglad jt hooldeasutused; tootmishooned; raudtee sorteerimisjaamad; loodusliku gaasi hoidlad ja transpordivahendid/seadmed.

5.10. Tööõnnetused

2009. a. tööõnnetuste arvu järsu vähenemise taga võib olla mitmeid tegureid. Üheks neist oli töökeskkonna järelevalve tõhustamine tööinspeksiooni poolt ning teiseks tööandjate ja töötajate arvu vähenemine.

Joonis 58. Tööõnnetused aastatel 2007-2017 Järvamaal. Allikas: Tervise Arengu Instituut (TO01)

Järvamaa on raskete tööõnnetuste järgi Eesti maakondade võrdluses kõige kehvamate näitajatega, ehkki surmaga lõppenuid tööõnnetusi on juhtunud viimasel kümnendil väga harva (2010 ja 2013).

5.11. Tervist edendavad töökohad

Tervist edendaval töökohal (TET) on tervise edendamine integreeritud ettevõtte igapäevase strateegilise juhtimise osaks.

Tervist edendava töökoha üheks eesmärgiks on vähendada kutsehaiguste ja -tööst põhjustatud haiguste osakaalu, tõsta töötajate terviseteadlikkust, parandada töökeskkonda ning kokkuvõtteks inimeste elukvaliteeti ja töövõimet.

Järva maakonnas kuuluvad TET võrgustikku 18 asutust – osad on suured ettevõtted, mille ketid ulatuvad üle Eesti, kohalikud ettevõtted on väga väikese aktiivsusega ühinenud TET võrgustikuga.

Elektrilevi OÜ	2006
G4S AS	2006
Lääne Prefektuur	2006
Selver AS	2006
Omniva AS	2006
Terviseamet	2006
Maksu- ja Tolliamet	2007
Rimi Eesti Food AS	2011
Swedbank AS	2011
Maanteeamet	2014
Päästeamet	2013
Tamro Eesti OÜ (Benu apteekide kett)	2016
Hoolekandeteenused AS (Türi kodu)	2009
Süda-Eesti Sotsiaalkeskus MTÜ	2010
SOL Eesti OÜ	2012
Paide Lasteaed	2016
Stora Enso Eesti SA	2016
Türi Lasteaed	2018

5.12. Üldkasutatavad spordirajatised ja terviserajad

Staadionid ja spordiväljakud

Järvamaal on kokku 12 staadionit ning lisaks spordiväljakud, kus on võimalik jalgpalli mängida ning tegeleda kergejõustikuga. Suurtematest staadionitest kasutatakse võrdlemisi tihti Paide linnastaadionit, kus toimuvad Paide Linnameeskonna jalgpallimängud. Türi linnastaadionil toimuvad kohalike jalgpalliklubide vastasseisud ning peetakse maakonnaüleseid kergejõustikuvõistlusi. Türil on välja ehitatud riietusruumid koos inventariruumidega. See on lõpetuspaigaks iga aastasele Paide-Türi rahvajooksu distantsidele.

Tabel 22. Staadionid Järvamaal. Allikas: JOL

Nimi	KOV	Sportimispaiku	Spordialasid
Albu Põhikooli spordiväljak	Järva	1	3
Ambla staadion	Järva	1	2
Aravete staadion	Järva	1	2
Järva-Jaani staadion	Järva	1	2
Järvamaa KHK staadion	Türi	1	2
Koeru Keskkooli staadion	Järva	2	3
Käru Põhikooli spordiväljak	Türi	3	4
Paide Gümnaasiumi staadion	Paide	3	5
Paide linna staadion	Paide	1	2
Retla-Kabala Kooli staadion	Türi	2	4
Roosna-Alliku põhikooli staadion	Paide	1	2
Türi linna staadion	Türi	1	2
Türi põhikooli staadion	Türi	2	3
Väätsa Põhikooli staadion	Türi	2	3

Võimlad

Järvamaal on kokku 24 võimlat, mille hulka kuuluvad ka jõusaalid.

Maakonna esindusobjektiks on E-Piima spordihall, mis avati 2009. aastal. 1400 m² saal koos 792 istekohaga võimaldab korraldada erinevaid spordivõistlusi, treeninguid, kontserte, messe jms. Lisaks 180 m² aeroobikasaal, avar jõusaal, 126 m² peegelsaal, 60 m maneež koos kaugushüppekastiga, tuletõrje ronimissein ja väli kaljuronimissein. Talviti on spordihalli külastatavus väga kõrge, toimuvad nii korvpalli- kui võrkpallimängud, mis meelitavad hulganisti inimesi saali.

Tabel 23. Võimlad Järvamaal. Allikas: JOL

Nimi	KOV	Sportimispaiku	Spordialasid
Ahula rahvamaja spordisaalid	Järva	2	5
Albu Rahvamaja spordisaalid	Järva	3	7
Aravete Spordihoone	Järva	3	8
Imavere Spordihoone	Järva	2	9
Järva-Jaani Gümnaasiumi spordisaal	Järva	3	9
Järvamaa KHK kaarhall	Türi	1	3
Järvamaa KHK võimla	Paide	1	3
Kabala spordihoone	Türi	2	4
Kareda Vallamaja spordihoone	Järva	3	8
Koeru Keskkooli spordisaalid	Järva	2	12
Koigi võimla	Järva	3	7
Käru põhikooli võimla	Türi	1	7
PANK võimla	Paide	1	3
Paide E-Piim Spordihall	Paide	5	15
Paide linna võimla	Paide	3	9
Paide Lasteaed-Kooli võimla	Paide	1	4
PÜG spordisaal	Paide	5	11
Retla-Kabala kooli võimla	Türi	1	4
Roosna-Alliku rahvamaja saal	Paide	1	5

Sargvere spordisaal	Paide	2	5
Türi linna võimla	Türi	3	5
Türi Põhikooli võimla ja jõusaal	Türi	2	3
Türi Ühisgümnaasiumi spordisaal	Türi	2	7
Väätsa tervisekompleks	Türi	2	9

Ujulad

Ujulaid on Järvamaal kokku kaks – Paide linna siseujula, ning Türi ujula Ujulates on võimalus kasutada jõusaali. Lisaks on kahes lasteaia basseini - Väätsal ja Paides.

Ratsutamine, mootorisport, välikorvpall ja laskmine

Järvamaa Kutsehariduskeskuses asub ratsakompleks, lisaks on sisemanež Koordi tallis ning harjutusväljakud Kirnas.

Mootorisportihuvilistele on 3 krossirada Aravetel, Järva-Jaanis ja Kihlis. Kihlis toimusid 2009. aastal ka Euroopa Meistrivõistlused. Kaks kardirada on Aravetel ja Türil Veskisillal.

Välikorvpalli väljakuid on kokku 15, 2018. aastal ehitati Türi tehisjärve äärde rannajalgpalliväljak, on 6 tavalist võrkpalliväljakut ning 18 rannavõrkpalli väljakut, 3 tenniseväljakut, millest kaks asuvad Türil ning üks Imaveres.

Türil (Lokutal) on jahilasketiir, siselaskmist on võimalik harjutada Paides. Türiale on rajatud ka vibustaadion.

Terviserajad

Järvamaal on kokku 10 terviserada, mida järjepidevalt hooldatakse ning on sportlastele aastaringselt kättesaadavad. Talvel aetakse terviseradadele sisse ka suusarajad.

Valgehobusemäe Suusa- ja puhkekeskus on kujunenud maakonna tõmbenumbriks suurürituste näol nii talvel kui suvel. Toimuvad üleriigilised suurvõistlused jalgrattaspordis ja murdmaasuusatamises. Ajaveetmiseks on loodud võimalused lumelaua, tuubi ja mäesuuskadega sõitmiseks. 2017. aastal uuendatud Türi Elamuspark on loonud hea lisavõimaluse trenni teha, kas joostes või jalgrattaga.

Tabel 24. Terviserajad Järvamaal. Allikas: JOL

Nimi	KOV	Sportimispaiku	Spordialasid
Ahula terviserada	Järva	2	3
Aravete suusa- ja terviserajad	Järva	2	3
Koeru tervise- ja suusarajad	Järva	2	3
Paide Tervisespordirada	Paide	1	1
Peetri aleviku virgestusala	Järva	2	2

Roosna-Alliku virgestusala	Paide	2	3
Türi Elamusparki terviserajad	Türi	2	5
Türi valgustatud terviserada	Türi	2	4
Valgehobusemäe Suusa- ja Puhkekeskuse spordirajatised	Järva	11	19
Võllaste suusa- ja jooksurada	Järva	2	3

Matkarajad

Antud loodusrajad on talvisel ajal kõik väga hästi läbitavad. Probleemid tekivad suvel, kui hakkab vohama umbrohi ning matkateed kipuvad kinni kasvama, see on tulnud ka tagasisidest välja.

Tabel 25. Matkarajad Järvamaal. Allikas: JOL

Nimi	Asukoht
Simisalu-Matsimäe loodusrada	Järva vald
Tammsaare – Kodru Raba – Järva-Madise matkarada	Järva vald
Järva-Madise-Lõhmu-Simisalu matkarada	Järva vald
Vana-Veski-Matsimäe matkarada	Paide linn
Kakerdaja raba matkarada	Järva vald
Vissuvere matkarada	Türi vald
Türi-Tamsalu matkatee	Ühendab kolme valda
Kotku matkarada	Türi vald
Saariõe õpperada	Türi vald
Sopa allika õpperada	Järva vald
Kaltenbrunni matkarada	Järva vald
Vilbaste allikate matkarada	Järva vald
Paide Ühisgümnaasiumi looduse õpperada	Paide linn
Prandi loodusrada	Paide linn

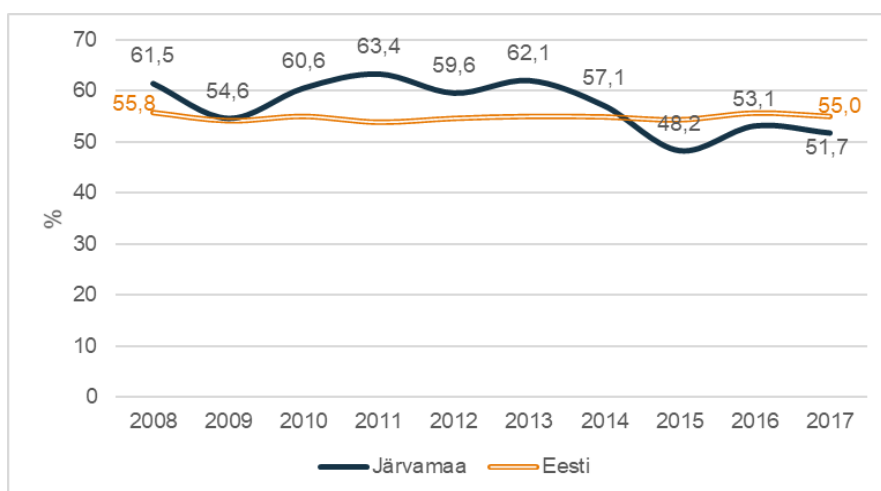
VI TERVISLIK ELUVIIS

6.1. Subjektivne tervise enesehinnang

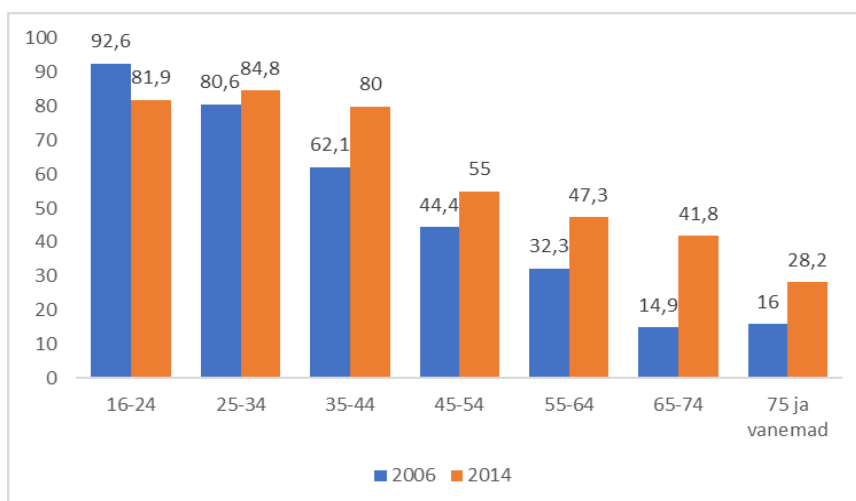
Tervise enesehinnang on üldist tervise olukorda kajastav näitaja, mis peegeldab ühtaegu nii inimese subjektiivset kui ka objektiivset tervist. Tervises seisund seostub sellega, mil määral on inimene oma eluga üldiselt rahul. Positiivne tervise enesehinnang näitab, kui paljud peavad oma tervist heaks või väga heaks.

Viimasel kümnendil on Järvamaa inimeste positiivne tervise enesehinnang langenud pea 10% võrra (2008 – 61,5, 2017 – 51,7). Viimastel aastatel on näitaja langenud Eesti keskmisest näitajast allapoole, kuigi on eelnevalt olnud parem.

Vanuserühmiti on huvitav see, et nooremas eas on tervise enesehinnang langenud ja vanemas eas on see paranenud võrreldes aastaid 2006 ja 2014.

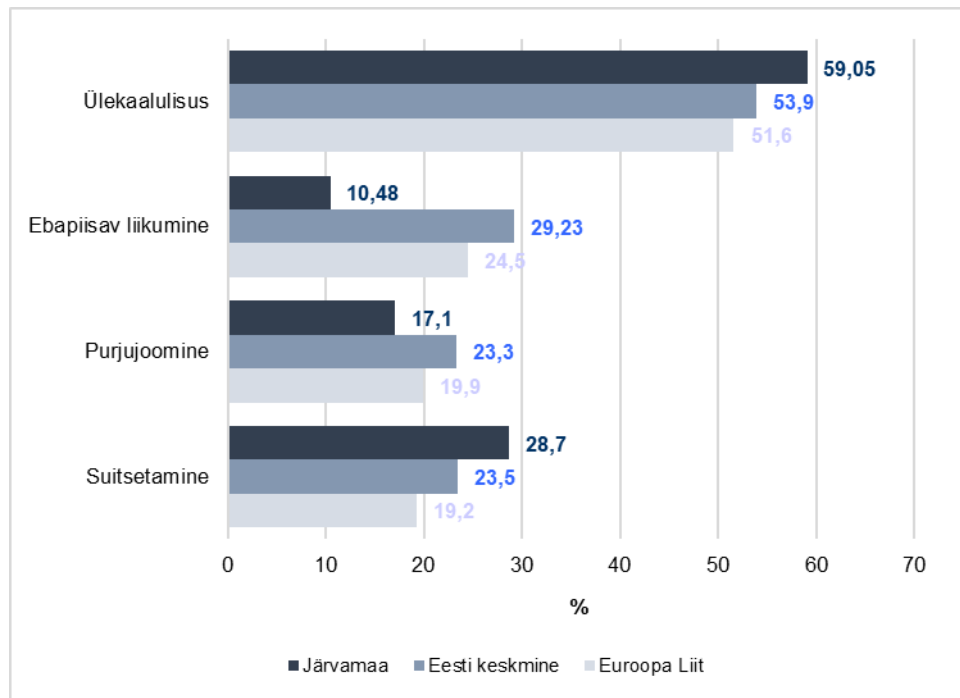

Joonis 59. Positiivne tervise enesehinnang Järvamaa ja Eesti võrdluses. Allikas: Tervise Arengu Instituut, tervise ja heaolu ülevaade 2018

Joonis 60. Positiivne tervise enesehinnang Kesk-Eestis (Järvamaa, Viljandimaa, Pärnumaa) vanuserühmade kaupa. Allikas: Tervise Arengu instituut, tervisekäitumise uuring (ETU101)

Eesti ja Euroopa näitajate võrdluses oli Järvamaal ülekaalusis suurem, samas ebapiisavat liikumist oli palju vähem (võrreldes Eestiga kuni 3 korda). Purjujoomine oli võrreldes Eesti ja Euroopaga parem (vähem), ent suitsetamine on kõrgem - 28,7% versus Eesti 23,5 ja Euroopa 19,2%.

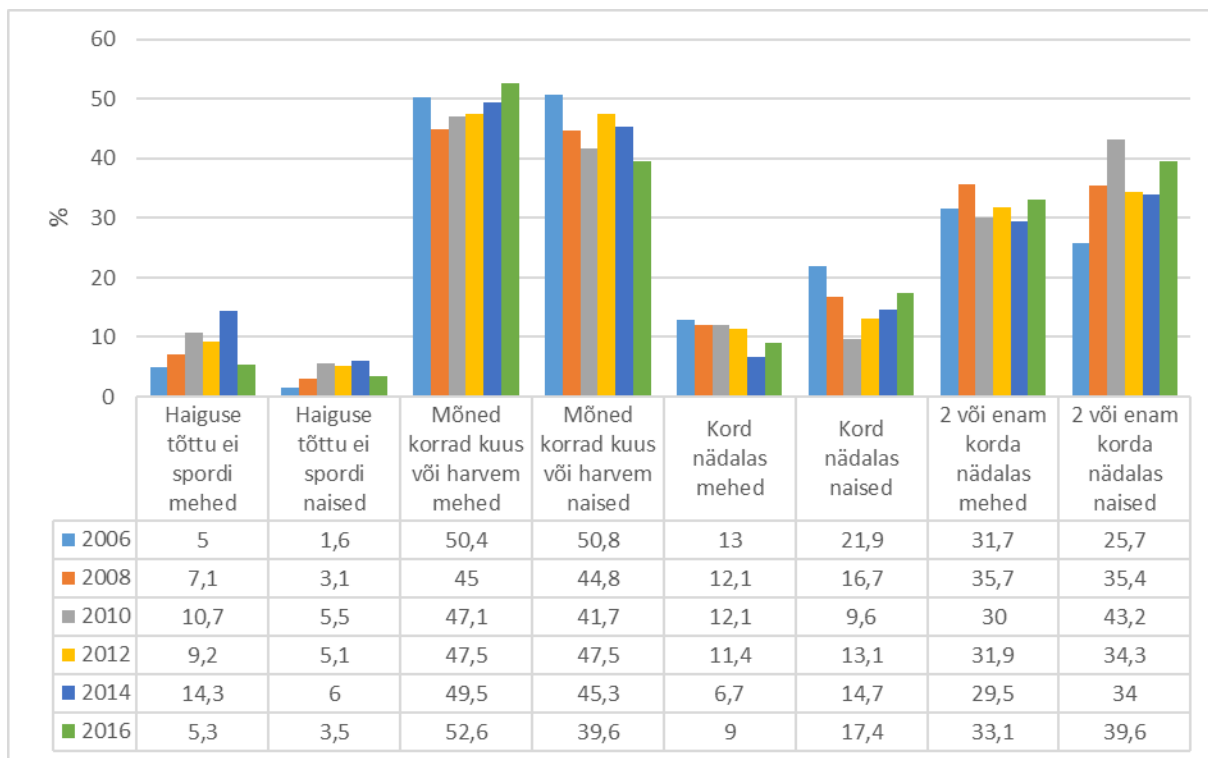

Joonis 61. Tervisenäitajad Järva maakonnas, Eesti ja ELi võrdluses. Osatähtsus elanikkonnast (2014).
Allikad: Tervise Arengu instituut, tervise ja heaolu ülevaade 2018

6.2. Füüsiline aktiivsus

Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuringut viiakse ellu üle aasta ja valimis on 5000 inimest vanuses 16-65 üle Eesti. Kesk-Eesti gruppi kuuluvad Järvamaa, Raplamaa ja Lääne-Virumaa. Kuna paikkonnas ei tehta spetsiaalset uuringut, saame analüüsida olukorda olemasolevate andmete põhjal.

Võrreldes naiste ja meeste liikumisharjumusi, võib öelda, et naised on aktiivsemad. Naised teevad võrreldes meestega (2 või enam korda nädalas) rohkem trenni. Haiguse tõttu ei tegele liikumisega oluliselt rohkem mehed. Pooled mehed teevad kas kord või harvem kuus trenni ehk tegelikult ei tee trenni. See näitaja oli nt 2016. aastal naiste puhul oluliselt väiksem – 13% võrra (mehed 52,6 %, naised 39,6). Võib öelda, et kolmandik tööealisest elanikkonnast tegelevad liikumisharrastusega kaks ja rohkem korda nädalas. Kaks kolmandikku ei tegele vabal ajal sportimisega.

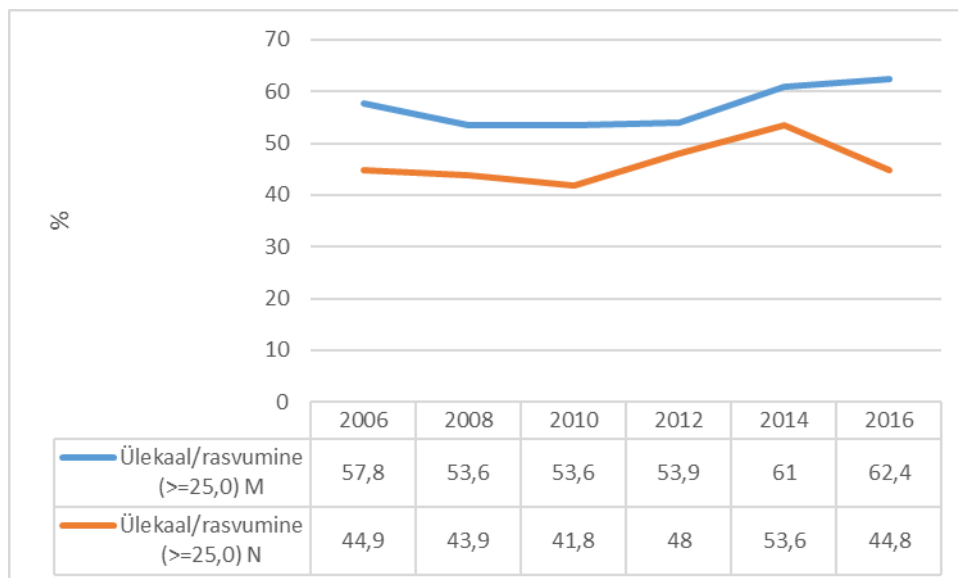

Joonis 62. Vabal ajal vähemalt poole tunni vältel tervisepordi harrastamise sagedus Kesk-Eestis. Allikas Tervise Arengu Instituut (TKU33)

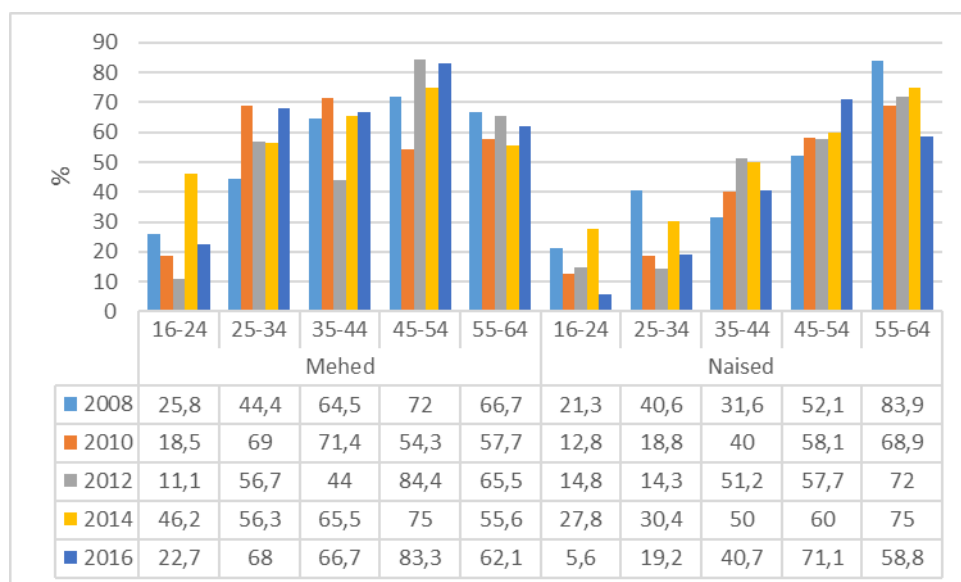
6.3. Ülekaalus ja rasvumine

Ülekaalus on Eesti elanike seas kasvav probleem. Kümne aasta jooksul on ülekaaluliste ja rasvunud tööealiste inimeste arv kasvanud 46,4%-lt 51,7%-ni. Kuigi kaalu probleem on naiste jaoks olulisem ja seega tundub nagu ülekaal kimbutaks rohkem naisi, on olukord vastupidine - ülekaalus mehi on palju rohkem kui naisi ja seda igas vanusegrupis. Kesk-Eestis oli 2016. aastal ülekaalulisi tööealisi mehi üle 62% ja naisi ligi 45%.

Kehamassiindeks (KMI) näitab inimese kaalu ja pikkuse suhet. Seda kasutatakse rasvumise määramiseks ning südame-veresoonkonna haigustesse haigestumise riski hindamiseks. Vanuserühmade võrdluses on mehed igas vanuses naistest ülekaalukamad: näiteks vanuses 16-24 on mehed naistest isegi kuni 4 korda rohkem ülekaalulised ja vanuses 25-34 rohkem kui kolm korda. Naiste kaal hakkab kasvama peale 35 eluaastat, kõige suurem tõus ülekaalus on vanuses 45-54, kus näitaja on kogu aeg kasvanud (2006-52,1 ja 2016 – 71,1%). Meeste ülekaal saavutab kulminatsiooni vanuserühmas 45-54 jõudes 2016. aastal 83,3 %-ni ehk rohkem kui kolmveerand sellevanustest meestest on ülekaalulised ja rasvunud!

Joonis 63. Kehamassiindeksi näitajad Kesk-Eestis meeste ja naiste võrdluses(16-64) (%). Allikas: Eesti tervisekäitumise uuring (TKU43)

Joonis 64. Kehamassiindeks soo, vanuserühma ja piirkonna järgi vanuserühmade võrdluses (%). Allikas: Eesti tervisekäitumise uuring (TKU43)

6.4. Toitumine

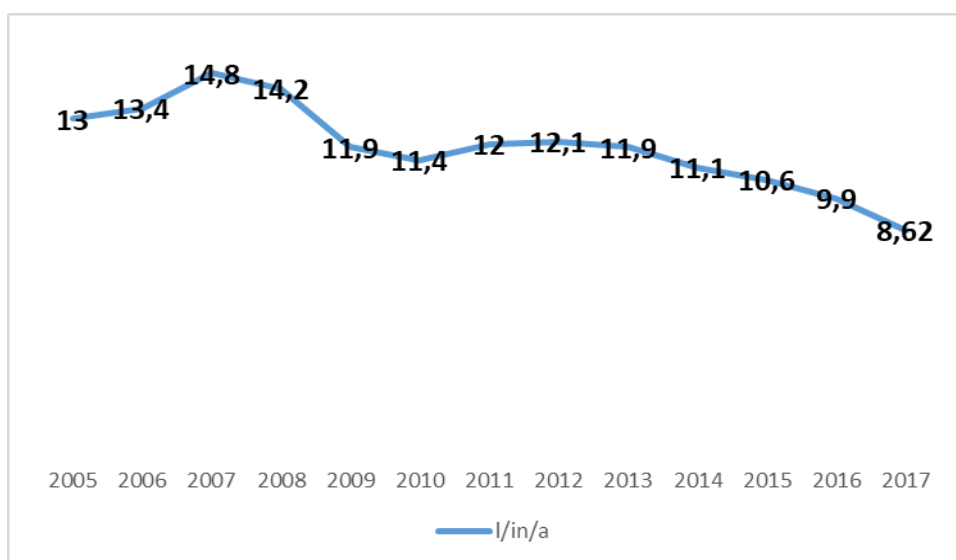
Tervisliku toitumise peamisteks näitajateks on vähemalt kuuel päeval nädalas värsket juurvilja ja värsked puuvilju või marju söönute osakaal. Puu- ja köögivilja peaks sööma 5 peotäit ehk portsjonit päevas. Tabelist on näha, et kui puuvilju süüakse kõikides vanuserühmades peaaegu normi piires, siis köögivilju süüakse oluliselt vähem.

Tabel 26. Puu- ja köögivilja söömine Kesk-Eestis ja Eestis (Järva, Lääne-Viru ja Rapla maakond). Allikas: Rahvastiku toitumise uuring 2013-2014, TAI (RTU046)

Vanuse-grupid	Puu- ja köögiviljad	Puuviljad	Köögiviljad
2-9	4	2	1,9
10-17	3,9	2,1	1,9
18-64	3,7	1,9	1,8
65-74	3,7	1,9	1,8

6.5. Alkoholi tarvitamine

Alkoholi tarbimine näitab kogu riigis vähenemise trendi. Alkoholipoliitika on muutunud konservatiivsemaks. Kui 2007 oli Eesti rahvas saavutanud rekordilise alkoholitarbimise taseme – ca 15 liitrit inimese kohta absoluutset alkoholi aastas, siis 2017. aastaks on see langenud 8,62-ni.

Joonis 65. Absoluutse alkoholi tarvitamine aastas (l/in kohta) Eestis 2005-2017. Allikas: Konjunkturiinstituut

Maailma Terviseorganisatsiooni hinnangul on 6 liitrit elaniku kohta piir, millest alates tekivad olulised kahjud rahva tervisele. Eesti alkoholipoliitika rohelises raamatus on valitsus võtnud eesmärgiks vähendada alkoholitarvitamist püsivalt 8 liitrini elaniku kohta.

Eesti kuulub põhjamaise alkoholitarvitamise kultuuriga maade hulka, kus alkoholi tarvitatakse korraga suurtes kogustes eesmärgiga purju juua. Kontinentaalse joomiskultuuriga maades tarvitatakse alkoholi peamiselt toidu kõrvale ning väiksemates kogustes.

Purju joomiseks loetakse korraga vähemalt 6 alkoholiühiku tarvitamist.

- ✓ Iga neljas mees joob end Eestis purju vähemalt korra nädalas, pooled meestest vähemalt korra kuus.
- ✓ Naised purjutavad harvem, vähemalt korra kuus joob end purju 15% naistest (Alkoinfo.ee).

Eesti rahvastiku tervisekäitumise uuringu järgselt võib öelda, et harva ja mittejoomise trend on vaikselt tõusmas. Mehed ja naised, kes tarvitavad alkoholi mõned korrad kuus, on väheneva trendiga ja mõned korrad nädalas alkoholi tarvitamine on nii meestel kui naistel samuti vähenemva trendiga.

Järvamaal oli 2017. aastal 149 ametlikku registreeritud alkoholi müügi kohta, mis on 4,9 müügipunkti 1000 elaniku koht.

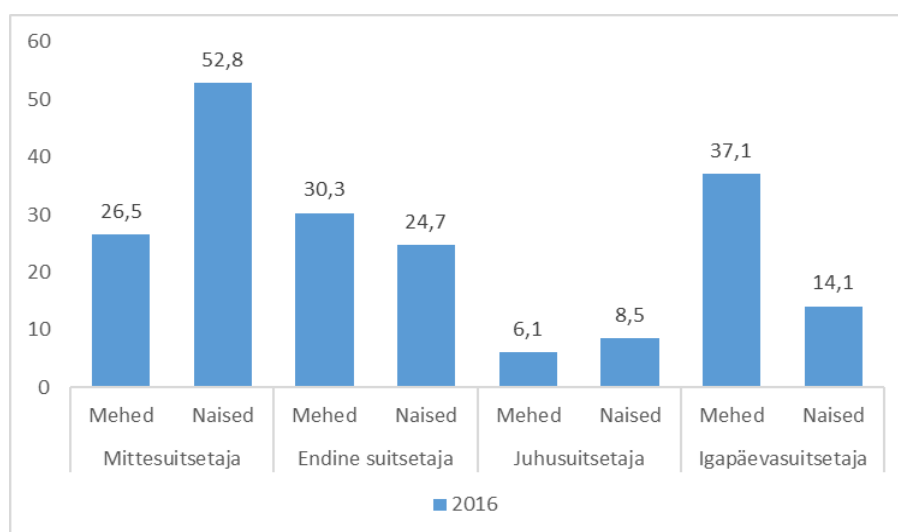
Tabel 27. Alkoholi tarvitamise sagedus viimase 12 kuu jooksul Kesk-Eestis. Allikas: Tervise Arengu Instituut, Eesti rahvastiku tervisekäitumise uuring (TAI TKU23)

		2006	2008	2010	2012	2014	2016
Üldse mitte või mõned korrad aastas	Mehed	19,3	18,3	17	21,5	28,9	21,8
	Naised	45,7	40,4	47,2	49,8	50	53,5
Mõned korrad kuus	Mehed	29,3	35,2	36,2	34,7	31,7	34,6
	Naised	44,6	45,6	38,2	41,1	40,1	35,2
Vähemalt mõned korrad nädalas	Mehed	51,4	46,5	46,8	43,8	39,4	43,6
	Naised	9,7	14	14,6	9,1	9,9	11,3

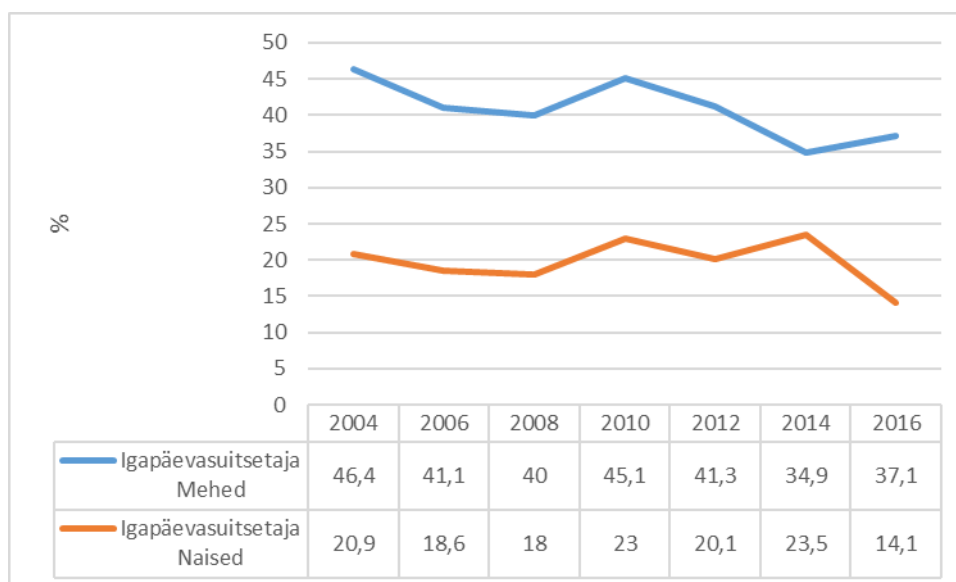
6.6. Suitsetamine

Kesk-Eesti oli suitsetajate osakaal 2016. aastal meeste seas 43,2% (sh juhusuisetajad ja igapäevasuitsetajad) ning naiste seas 22,6 %. Kolmandik meestest ja neljandik naistest on suitsetamisest elu jooksul loobunud, nii on mittersuitsetajate ridades mehi 56,8 ja naisi 77,5%. Igapäevasuitsetajate osakaal on kümne aasta jooksul vähenenud nii meeste kui naiste osas.

Võrdluses on Kesk-Eestis suitsetajaid rohkem (Eesti 2016 29,1, Kesk-Eesti 32,5).

Joonis 66. Suitsetamine 2016. aastal Kesk-Eestis. Allikas: Tervise Arengu Instituut, Eesti rahvastiku tervisekäitumise uuring (TKU53)

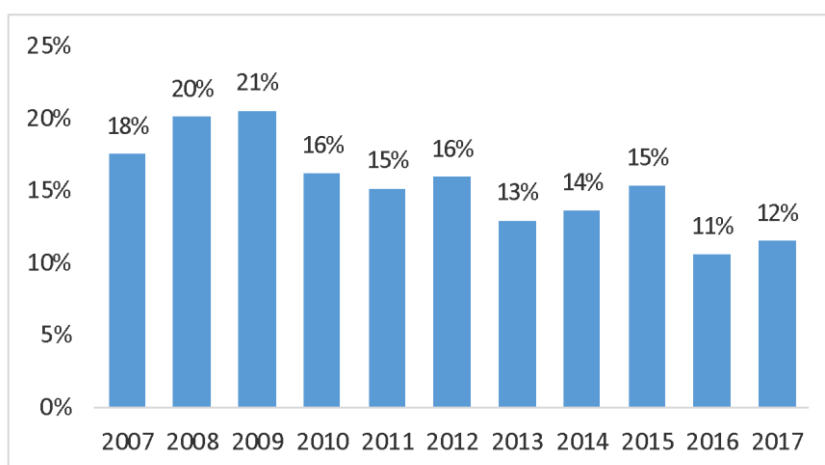

Joonis 67. Suitsetamine soo ja piirkonna järgi. . Allikas: Tervise Arengu instituut (TKU53)

6.7. Suitsetamine raseduse ajal

Suitsetamine raseduse ajal suurendab raseduse katkemise ja enneaegse sünnituse ohtu ning surnult sündivuse riski. Suitsetavate naiste beebidel on kõrgem oht kaasasündinud arenguhäireteks ja madalaks sünnikaaluks. Beebid, kelle emad suitsetavad enne ja pärast sünnitust, on 3-4 korda enam ohustatud väikelapse äkksurmaks. Raseduse ajal suitsetanud emade lastel esineb lapsepõlves suhtlemise- ja õppimishäireid, nõrka enesekontrolli või hüperaktiivsust.

Võrreldes 2009. aastaga on suitsetavate rasedate osakaal Järvemaal küll oluliselt vähenenud (pea 2 korda), kuid näitaja on siiski Eestis halvim.

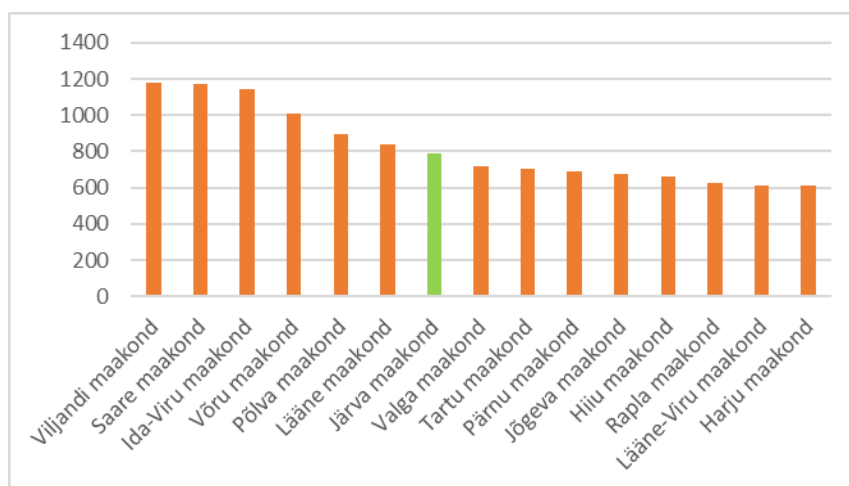

Joonis 68. Suitsetavate naiste osakaal sünnitajatest Järvemaal. Allikas: Tervise Arengu Instituut (SR80)

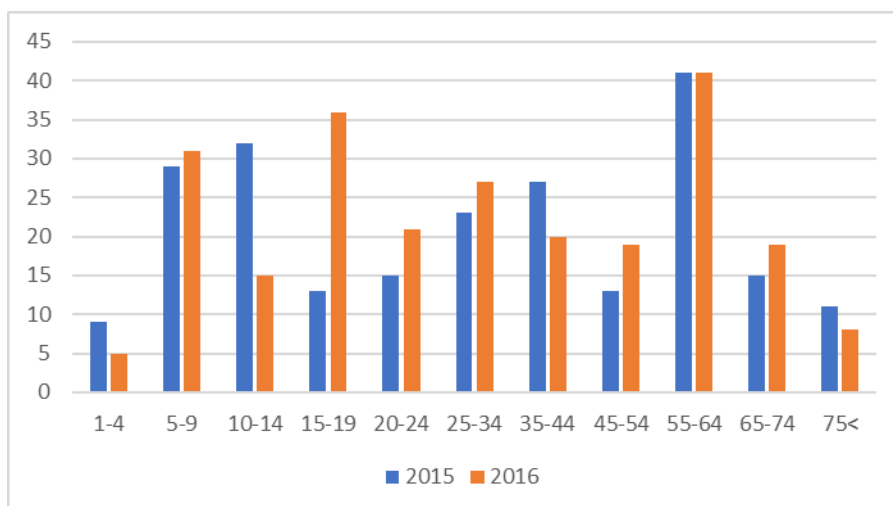
6.8. Vaimne tervis

Psühhiaatriliste haiguste pärast vajasis järvamaalased abi 2015. aastal 228 ja 2016. aastal 242 inimest. 2016. aastal oli psühhiaatriliste haigustega ravil 792,31 in 100 000 elaniku kohta, mis võrdluses Eesti pildiga on keskmiste näitajate seas.

Lapsed on saanud ravi igas vanuserühmas, eriti trastiline tõus on 2016. aastal olnud vanuserühmas 15-19. Noorte inimeste seas on kahe aasta võrdluses ravi vajadus suurenenud (15-34), vanuserühmas 55-64 on kõige rohkem ravile pöördujaid.

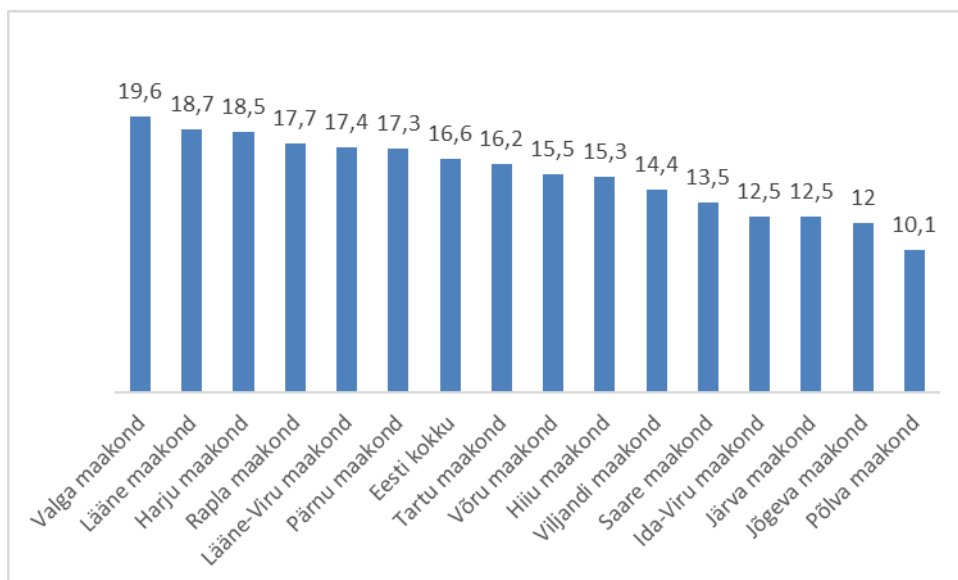
Joonis 69. Aktiivravi saanud Järvamaa inimesed psüühika- ja käitumishäirete tõttu.
Allikas: Tervise Arengu Instituut (PH5)

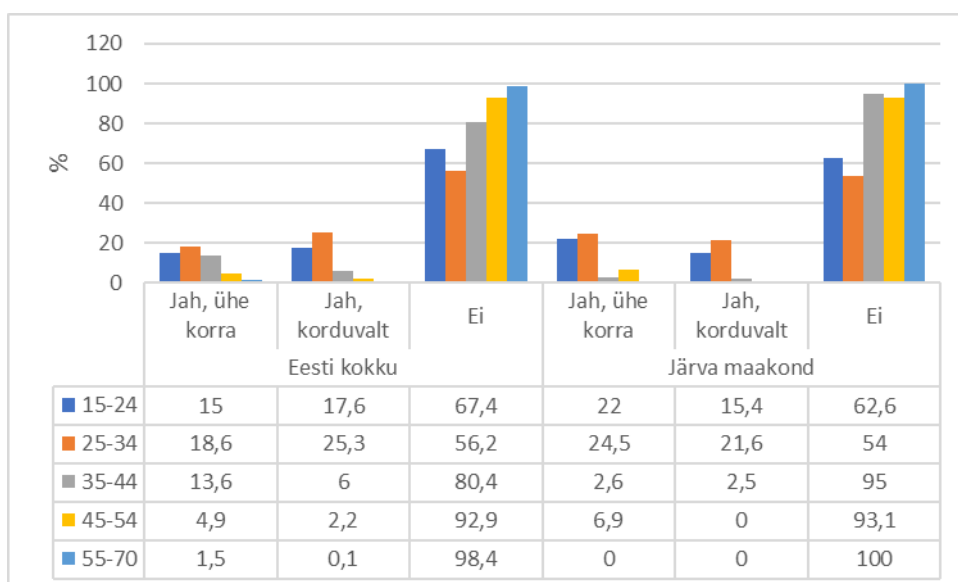
Joonis 70. Aktiivravi saanud Järvamaa inimesed psüühika- ja käitumishäirete tõttu vanuserühmiti. Allikas: Tervise Arengu Instituut (PH5)

6.9. Narkootikumide tarvitamine

Narkootikumide tarbimise osas on järvamaalased tagasihoidlikumad kui Eestis keskmiselt ning üldpildis võib öelda, et 2011, kui toimus küsitlusuuring, vastasid 12,5% järvamaalastest, et kanep on lihtsalt kättesaadav (Eesti näitaja 16,6).

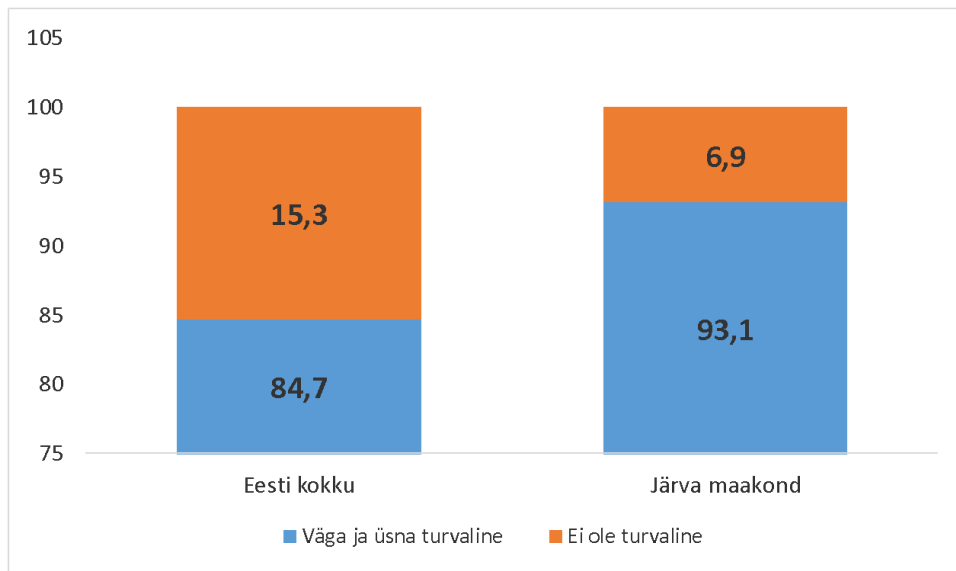
Joonis 71. Kanepi hankimise keerukus maakonna järgi 2011. Allikas: Tervise Arengu instituut, paikkonna terviseõjurite uuring 2011

Joonis 72. Elu jooksul kanepit tarvitanud Eesti ja Järvamaa võrdluses 2011. Allikas: Tervise Arengu instituut, paikkonna terviseõjurite uuring 2011

6.10. Turvatunne

Järvamaalased peavad oma kodukohta väga turvaliseks – terviseõjurite uuringus vastas 93,1% küsitletutest, et nad peavad oma kodukohta väga turvaliseks.

Joonis 73. Oma kodukohta turvaliseks pidamine Järvamaal ja Eestis. Allikas: Tervise Arengu Instituut, paikkonna terviseõjurite uuring 2011 (PTMU200)

6.11. Sõeluuringud

Naiste rinnavähi sõeluuringu sihtrühma hõlmatus oli 2016. aastal Järvamaal 60,3 % (Eesti keskmine 56,4). Emakakaelavähi sõeluuringus on Järva maakonna naistest käinud uuringul (vastavast sihtrühmast) 51,3 (Eesti 46,0). Sõeluuringutest osavõttu saaks oluliselt suurendada.

6.12. Tervisealase teabe kättesaadavus

Tervisealast teavet paikkonna tasandil jagatakse Järvamaal läbi erinevate kanalite.

- ✓ Järvamaa Omavalitsuste Liidu ning kohalike omavalitsuste kodulehed – toimub järjepidev artikkelite lisamine. Tehakse koostööd Tervise Arengu Instituudiga üleriigiliste kampaaniate reklaamimisel.
- ✓ Ajalehed – Järvamaal jagavad paber kandjal informatsiooni Järva Teataja ning kohalike omavalitsuste ajalehed – Türi Rahvaleht, Paide Linnaleht, Järva Valla Leht. Kohalike omavalitsuste tervisedendajatel on võimalik kirjutada teemakohaseid artikleid.

- ✓ Sotsiaalmeedia – Järvamaal puudub eraldi tervisedenduse lehekülj, küll aga on tervisedendajatele tehtud ligipääs kohalike omavalitsuste sotsiaalmeedia kontodele, millel on väga suured auditooriumid. Informatsiooni jagatakse ka Järvamaa Omavalitsuste Liidu sotsiaalmeedia leheküljel.
- ✓ Kohalikel omavalitsustel on hallatavate asutuste meiliserver, läbi mille on võimalik väga kiirelt ja konkreetselt informatsiooni edastada.
- ✓ Raadio – varasemalt, enne haldusreformi, toimis Kesk-Eesti Tre Raadios ka tervisedenduslik saade. Hetkel on kohalike omavalitsuste edendajad rääkinud terviseteemadel enda KOV-i ametlikes raadiosaadetes Tre Raadios. Saated on järelkuulataavad.

6.13. Tervisedenduslikud tegevused maakonnas

6.13.1. Tervisedenduse valdkonna korraldus maakonnas

Paikkondlik tervisedendus sai alguse 1995. aastal Järva Maavalitsuse eestvedamisel, ametis oli tervisedenduse spetsialist, kelle ülesanne oli koordineerida tervisedenduslikku tööd. Haldusreformi tõttu 2017. a. lõpus lõpetasid maavalitsused tegevuse. Samad ülesanded on antud kohalikele omavalitsustele, mille volikogud võtsid vastu otsuse anda need ülesanded Järvamaa Omavalitsuste Liidule. Türi valda on tööle võetud tervisedenduse spetsialist, Järva vald on tööle võtnud spordi- ja rahvatervise spetsialisti. 2018. aasta lõpust hakkas tervisedendusega tegelema Paide linnas SA Paide Spordikeskus, mis võtab edaspidi enda kanda ka tervislike eluviiside propageerimise ja tervise edendamise.

Järvamaa Omavalitsuste Liidu tasandil on loodud Järvamaa tervisenõukogu, kus on kümme liiget, kes on valdkondlikud spetsialistid. Järvamaal on ka turvalisuse nõukogu, kuhu kuuluvad ametkondade juhid ja mis on strateegilise planeerimise organ.

Kolmes kohalikus omavalitsuses Järvamaal on volikogu tasandil sotsiaal- ja tervishoiukomisjonid, kelle õigus on volikogule ja valla/linnaomavalitsusele ettepanekute tegemine sotsiaalhoolekande, (teenused, toetused) tervishoiu (esmatasandi arstiabi, tervisedendus, hoolekandeesutused) ja lastekaitse valdkondade kohta.

6.13.2. Pikaajalise traditsiooniga tegevused

Südamekuu

Südamekuu aprillis on välja kasvanud südamenädalatest. Järvamaal on maakonna terviseprogrammi vahenditest toetatud südamekuu projekti selliselt, et paljud organisatsioonid ja külaseltsid on saanud toetust, et korraldada südamekuul liikumist toetavaid tegevusi. Järvamaal on südamekuul alati olnud kõige rohkem osalejaid Eestis.

Liikumist harrastav Järvamaa

Sari, mida koordineeris Järvamaa Spordiliit, on samuti üks oluline maakonna tervisedenduse programmi toetusel väljakasvanud traditsioon, millega alustati 2007. aastal. Sarja eesmärk oli edendada Järvamaa inimeste liikumisharjumust. Etapid toimusid igas Järvamaa kohalikus omavalitsuses.

6.13.3. Järvamaa tervisefoorumid

Järvamaa tervisefoorumid on tavapäraselt toimunud sügisel septembrist novembrini ning sõltuvalt aastast on see olnud mõeldud kas kindla valdkonna spetsialistidele või eärühmadele (noored, eakad) või olnud avatud kõigile huvilistele.

- ✓ 2018 „Järvamaa terviseprofiil“
- ✓ 2017 «Emotsionaalne turvalisus ja süsteemne lähenemine töös peredega»
- ✓ 2016 «Laste vaimne tervis, probleemide ennetamine ja märkamine»
- ✓ 2015 «Inimeste elulised lood seoses alkoholiga»
- ✓ 2014 «Eakate terviseriskid, mürgistusohud»
- ✓ 2013 «Mis mõjutab inimese tervist, sotsiaalne ebavõrdsus tervises»
- ✓ 2012 «Väärkoheldud laps»
- ✓ 2011 «Virtuaalmaailma ohud ja võimalused, võimalikud sõltuvusmured»
- ✓ 2010 «Laste mürgistused ja nendega toimetulek»
- ✓ 2009 «Meelemürkide mõju noortele, nendega kaasnevad traumad»
- ✓ 2008 «Liikumine on elu, liikumisharrastuse kujunemisest»
- ✓ 2007 «Haiguste ennetamine ja erinevad ravivõimalused»
- ✓ 2006 «Noorte alkoholiennetus «Ei-päev: Ilma on ju parem!»
- ✓ 2005 «Tervislik toitumine ja liikumisharrastus»

6.13.4. Rahvaspordiüritused

Järvamaal koordineerib maakonna spordielu Järvamaa Spordiliit. Rahvaspordiüritusi korraldavad kohaliku piirkonna spordiklubid. Järvamaal on välja kujunenud piirkondade kaupa populaarsemad spordialad. Näiteks Järva vallas on väga populaarsed spordialad tõstmine ja murdmaasuusatamine. Paides tegeletakse kõrgemal tasemel jalgpalli, võrkpalli ning korvpalliga. Türi vallas on teada tuntud maadlejad, kergejõustiklased ning orienteerujad, lisaks tõstavad pead uus põlvkond jalgrattureid.

Suurematest rahvaspordiüritustest korraldatakse Järvamaa talimänge, kus osalevad kõik kohalikud omavalitsused. Vanuseklassid on noortest kuni veteranideni. Aastaid on toimunud ka suvemängud. Mõlemal rahvaspordiüritusel on keskmiselt osalejaid 400. Suurematest üritustest korraldatakse veel Järvamaa meistrivõistlusi erinevate spordialade lõikes.

Tabel 28. Rahvaspordiüritused Järvamaal Allikas: Järvamaa Spordiliit

Jrk.	Spordiala	Nimetus
1.	Võrkpall	Järvamaa MV meesveteranide võrkpallis, Järvamaa MV võrkpallis, Järvamaa võrkpalli meistrivõistlused senioritele
2	Maadlus	Järvamaa meistrivõistlused maadluses
3	Kabe	Järvamaa meistrivõistlused kabes
4	Suusatamine	Järvamaa koolinoorte meistrivõistlused suusatamises, Järvamaa meistrivõistlused suusatamises
5	Bridž	Järvamaa MV paaridele, individuaalsed meistrivõistlused
6	Bowling	Järvamaa 2018. aasta meistrivõistlused bowlingus

7	Orienteerumine	Järvamaa koolinoorte MV orienteerumises, Järvamaa MV orienteerumises, Järvamaa MV valikorienteerumises
8	Kergejõustik	Järvamaa koolinoorte MV sisekergejõustikus, Järvamaa MV murdmaajooksus, Järvamaa MV kergejõustikus, Järvamaa talvised MV mitmevõistluses, Järvamaa MV noortele, Järvamaa talvised MV kergejõustikus
9	Ujumine	Järvamaa lahtised meistrivõistlused ujumises
10	Tõstmine	Järvamaa meistrivõistlused tõstmises
11	Jalgrattasport	Järvamaa lahtised meistrivõistlused rattakrossis
12	Rannavõrkpall	Järvamaa meistrivõistlused naiste rannavolles, Järvamaa meistrivõistlused segapaarisvolles
13	Koroona	Järvamaa meistrivõistlused

Lisaks Järvamaa meistrivõistlustele korraldatakse piirkonniti ka seeriavõistlusi. Eesmärk on, et iga etapp toimuks erinevas asukohas ning liidaks inimesi kõikides piirkondades. Osade alade suhtes seda printsiipi ei saa rakendada, sest alaspetsiifiline infrastruktuur puudub.

Tabel 29. Piirkondlikud seeriavõistlused Järvamaal. Allikas: Järvamaa Spordiliit

Jrk.	Spordiala	Nimetus	Etappe
1.	Suusatamine	Ambla suusatajate seeriavõistlus	4
2.	Ujumine	Järvamaa ujumise seeriavõistlus	5
3.	Võrkpall	Talvine võrkpalli seeriavõistlus	2
4.	Suusatamine	Türi suusatamise seeriavõistlus	3
5.	Jalgrattasport	Järvamaa seeriavõistlus jalgrattakrossis	5
6.	Orienteerumine	Järvamaa orienteerumispäevakud	9
7.	Kergejõustik	Ümber järve jooksu seeriavõistlus	6
8.	Kettagolf	Järvamaa kettagolfi seeriavõistlus	5
9.	Rulluisutamine	Lõuna-Järva rull	3
10.	Jooksmine	Koeru seeriajooksu- ja tervisekõnd II etapp	4
11.	Petank	Järvamaa seeriavõistlus petankis	5
12.	Võrkpall	Ambla rannavolle seeriavõistlus	4
14.	Jooksmine	Ambla seeriajooksud	5

Maakonna seeriavõistlustele võib veel lisada kohalikud seeriavõistlused või sarjad, mis on kohalike elanike seas üpriski populaarsed. Lisaks toimuvad Järvamaal ka üksikud suuremad võistlused. Valgehobusemäel toimuvad suursündmused nagu Albu suusasõit Jaak Mae karikale ja Eesti meistrivõistlused suusatamises. Viimastel aastatel on Valgehobusemägi olnud ka Eesti suurima maastikuratta-maratonide Estonian Cupi sarja üheks etapipaigaks.

Paide on Järvamaa südameks pallimängudes, kus esindatud on jalgpalli meistriliigas Paide Linnameeskond ning võrkpallis Järvamaa võrkpalliklubi. Tõsi – 2018. aastal otsustas Järvamaa võrkpalliklubi loobuda kõige kõrgemal tasemel mängimast. Korvpallis hoiab lippu kõrgel esiliigas mängiv Paide Viking Window. Taliperioodil on saalides näha sadu inimesi, kes omasid toetavad.

Suurüritusest toimub kevadeti ja sügiseti Paide-Türi triatlon, mis toob võistlejaid kohale üle Eesti. Sügiseti toimub ka traditsiooniline Paide-Türi rahvajooks, kus osaleb üle tuhande rahvaspordisõbra. Järva-Jaani suusa- ja rattaklubi korraldab iga aastast Järva-Jaani rattamaratoni.

Järvamaal on mitmeid motokrossiradasid, kus peetakse nii Hobikarikasarja, kui TOP200 võistlust. Kohal on Eesti paremik. Aravetel on kardirada, kus toimub iga aastaselt Eesti meistrivõistluste etapp.

Suurematest üritustest peetakse oluliseks Jüriöö tähistamist sportides, 2018. aastal peetud Jüriöö rahvaspordiöö Paides ja Türil tõi kokku üle 500 inimese. Üksikud matkad – nt Türi-Tamsalu jalgrattamatk, on toonud harrastajaid kokku üle Eesti.

VII TERVISETEENUSED

7.1. Tervishoiuteenuste kättesaadavus

7.1.1. Haiglaravi

AS Järvamaa Haigla

Maakonnas on üks haigla – AS Järvamaa Haigla. Haigla on üldhaigla, mis pakub patsientidele ambulatoorset ja statsionaarset abi. Lisaks on haiglal erakorralise meditsiini osakond, mis teenindab nii ise tulnud kui kiirabi poolt toodud patsiente, samuti pakub haigla statsionaarse õendusabi teenust (hooldusravi).

Haiglas töötas 2017. aastal 243 inimest, kellest arste oli 39, õdesid 70, hooldajaid 37, tugispetsialiste 16 ja abipersonali 81.

AS Järvamaa Haigla kuulub 2015. aastast tervist edendavate haiglate võrgustikku Eestis.

Järvamaal on statsionaarse eriarstiabi võimalus üldhaigla tasemel. Terviseameti poolt antud tegevusloa järgi on Järvamaa haiglas 101 aktiivravi kohta: iseseisev statsionaarne õendusabi (24), kirurgiaosakond (37), sünnitusosakond (10), sisehaiguste osakond (30, sh 8 lastehaiguste) kohta. Järvamaa haiglas tehakse aastas ca 1500 operatsiooni, aastas sünnib siin haiglas ligi 300 last. Haigla juurde kuulub ka erakorralise meditsiini osakond, mis teenindab inimesi 24 h.

Taastusravi osakonnas pakutakse järgmisi teenuseid: liikumisravi, osokeriit (+mudaravi), soolaravi, vesiravi, massaaž, elektriravi, füsioteraapia (kompleksteenuse kestvusega 30 min), tegevusteraapia (kestvusega 30 minutit).

7.1.2. Eriarstiabi

Ambulatoorset eriarstiabi osutab maakonnas AS Järvamaa Haigla polikliinik järgmistel erialadel:

- ✓ Üldkirurgia
- ✓ Traumatoloogia
- ✓ Uroloogia
- ✓ Sisehaigused
- ✓ Endokrinoloogia
- ✓ Kardioloogia
- ✓ Neuroloogia
- ✓ Pediaatria
- ✓ Pulmonoloogia
- ✓ Reumatoloogia
- ✓ Günekoloogia
- ✓ Naha- ja suguhaigused
- ✓ Nina-kõrva-kurguhaigused (LOR)
- ✓ Silmahaigused
- ✓ Psühhiaatria

- ✓ Taastusravi
- ✓ Hambaravi
- ✓ Töötervishoid

Iseseisvalt võtavad vastu ka õed ja ämmaemandad:

- ✓ Diabeediõde (sh jalaravi, toitumisenõustamine)
- ✓ Haavaõde
- ✓ Kopsuõde
- ✓ Stoomiõde
- ✓ Nahaõde
- ✓ Silmaõde
- ✓ LOR õde
- ✓ Ämmaemand (raseduse jälgimine)
- ✓ Ämmaemand (noorte nõustamine)
- ✓ Ämmaemand (emakakaelavähi varajane avastamine)
- ✓ Koduõde

Haigla juures toimib perekool, mida juhendab ämmaemand. Toimuvad loengud sünnitusest, rinnaga toitmisest, sünnitusjärgsest perioodist. Vajadusel (kui grupp täitub) toimub ka rasedate võimlemine.

Pakutakse rehabilitatsiooniteenust kolmele sihtgrupile: lapsed kuni 16 – eluaastani, 16 – aastased ja vanemad isikud, 16 – aastased kuni vanaduspensioniiikka jõudnud psüühilise erivajadusega isikud.

Teenused:

- rehabilitatsioonivajaduse hindamine ja –planeerimine;
- rehabilitatsiooniplaani täitmise juhendamine;
- rehabilitatsiooniplaani täiendamine ja tulemuste hindamine;
- füsioterapeudi teenus (perenõustamine, individuaalne ja grupitöö);
- tegevusterapeudi teenus (perenõustamine, individuaalne ja grupitöö);
- sotsiaaltöötaja teenus (individuaalne, perenõustamine ja grupinõustamine);
- eripedagoogi teenus (individuaalne, perenõustamine ja grupinõustamine);
- psühholoogi teenus (individuaalne, perenõustamine ja grupinõustamine);
- logopeedi teenus (individuaalne, seanss perele ja grupinõustamine);
- õe teenus (perenõustamine, individuaalne ja grupitöö)

SA Järvamaa Haigla viib ellu Türi Ühisümnaasiumis 70-tunnilist valikainet „Tervishoid“.

Selver viib läbi heategevuskampaniat „Koos on kergem“ ning 2017. aastal toetati kogutud rahast Järvamaa haigla sünnitusosakonda 3150 euroga.

7.1.3. Kiirabi

Järvamaal pakub haiglaelset erakorralist meditsiiniabi SA Tartu Kiirabi.

Kiirabibrigaadid paiknevad:

- ✓ Paide, Põllu 23
- ✓ Türi, Viljandi 4

Abivajajaid abistatakse lähima printsiibil ehk kui üks brigaad on kutsega hõivatud, siis abivajajat abistavad need, kes on lähemal, ka teisest maakonnast.

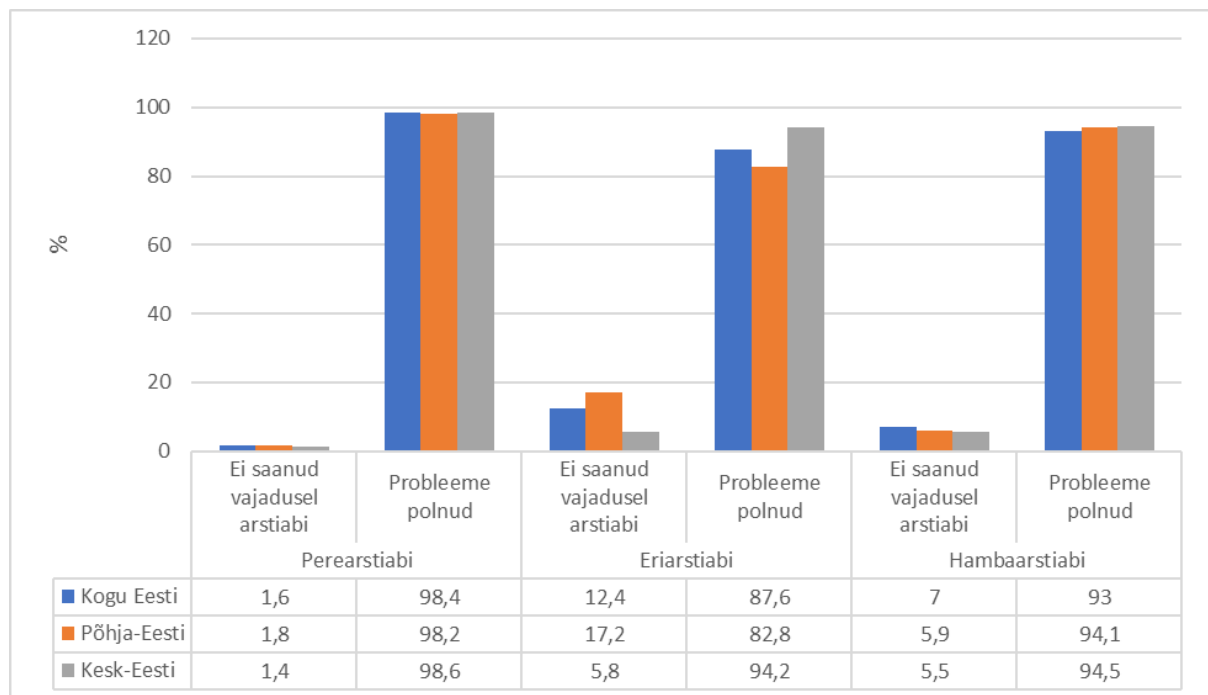
7.1.4. Esmatasandi arstiabi - perearstindus

Järvamaal tegutsevad 19 perearsti, keda aitavad abiarstid ja pereõed.

Järva vald: OÜ Järva-Jaani Perearstikeskus (Silvia Nilbe), Paide Arst OÜ (Küllil Paju), PA Sirje Reinlo, PA Rutt Luha, OÜ Koeru Arstikeskus (Riina Lääne), OÜ PA Lega (Karin Lega);
Türi vald: PA Signe Lieberg, OÜ Türi Tervisekeskus (Ellen Lõhmus, Liivi Roosileht, Toomas Tamm, Piia Tamm), Lea Urb, OÜ Aivalus (Katrin Abel);

Paide linn: OÜ Magdaleena Tervisekeskus (Kaja Pohla), Tereza Maskim, Ülle Trumm, Ilme Last, Paide Arst OÜ(Küllil Paju, Ingrid Alt).

Kesk-Eestis ollakse rahul nii eriarsti, perearsti kui hambaarsti teenusega.

Joonis 74. Rahulolu arstiabiga 16- aastaste ja vanemate inimeste arvates võrdluses Kesk-Eesti, Põhja-Eesti ja Eesti 2017.
Allikas: Statistikaamet (TH54)

7.1.5. Hambaraviteenus

Hambaraviteenust on võimalik saada kõikides valdades.

Tabel 30. Hambaraviteenus Järva maakonnas. Allikas: JOL

Hambaarst	Esindaja	Kohalik omavalitsus
OÜ Hambatohter	Jana Hirvonen	Türi vald
OÜ Hambatohter	Pille Ohu	Türi vald
OÜ Dentel	Leelo Luksepp	Türi vald
OÜ Dentel	Ene Kuusik	Türi vald
Linda Karu FIE	Linda Karu	Türi vald
OÜ Lea Kuldmäe Hambaravi	Lea Kuldmäe	Türi vald
Erahambaarst Helgi Hansar FIE	Helgi Hansar	Türi vald
Järvamaa Haigla hambaravi	Ülle Kaart	Paide linn
Järvamaa Haigla hambaravi	Liia Käis	Paide linn
Järvamaa Haigla hambaravi	Ülle Themas	Paide linn
OÜ M. Põder	Merike Põder	Paide linn
Tambergi Hambaravi OÜ	Eve Tamberg	Paide linn
Roosna-Alliku Hambaravi OÜ	Valentina Mõttus	Paide linn
Anne Heinsaar FIE	Anne Heinsaar	Järva vald
Järva-Jaani Hambaravi OÜ	Sirje Täht	Järva vald
SH Hambaravi OÜ	Siiri Haugas	Järva vald
Koeru Hambaravi	Kaire Praats	Järva vald

7.1.6. Koolitervishoid

Vundament tervisele luuakse lapseas, eriti tähtis väärtushinnangute kujundamise periood on kooliiga. Koolitervishoiuteenuse suuremad tegevused on tervise edendamine, haiguste ennetamine, tervise järelevalve ja esmaabi.

Koolitervishoiuteenuse eesmärgiks on:

- ✓ jälgida õpilaste tervislikku seisundit;
- ✓ kujundada tervislikku eluviisi õpilaste seas;

- ✓ ennetada õpilaste haigestumist ja krooniliste haiguste väljakujunemist; krooniliste haigustega laste tervise kõrgendatud jälgimine;
- ✓ jälgida meditsiiniliselt põhjendatud õppekoormuse rakendamist ja tervisliku keskkonna loomist; teha koolipidajale vastavaid ettepanekuid;
- ✓ osutada vajadusel vältimatut abi;
- ✓ õpetada õpilastele esmaabi ja tervisliku eluviisi põhimõtteid;
- ✓ nõustada lapsevanemaid õpilase terviseküsimustes.

Koolitervishoiu raames viiakse läbi profülaktilised läbivaatused I, III, VII ja XI klassi õpilastele. Koolitervishoiuteenuse osa on ka koostöö hambahaiguste ennetamiseks ning perearstide ennetavatele tervisekontrollidele suunamiseks, samuti koostöö õpilaskodude õpilastele vajalike teenuste saamise abistamisel. Koolitervishoiuteenuse teenust osutatakse õppetöö toimumise ajal kooli pidajaga kooskõlastatud tööaja graafiku alusel.

Järvamaal töötab suuremates gümnaasiumides koolitervishoiutöötaja. Kõikides põhikoolides osutavad koolitervishoiuteenust perearstipraksised ja pereõed.

7.1.7. Apteegid

Järvamaal on igas vallas mitmed apteegid.

Tabel 31. Apteegid omavalitsustes (2018). Allikas: JOL

Apteek	Kohalik omavalitsus
OÜ Türi Apteek	Türi vald
OÜ Folia Apteek	Türi vald
Benu Apteek	Türi vald
Väätša Apteek	Türi vald
Paide Selveri Südameapteek	Paide linn
Paide Maksimarket'i Südameapteek	Paide linn
Paide Vee tänava apteek (BENU)	Paide linn
Benu Apteek	Paide linn
Euroapteek	Paide linn
Eva Näraska Apteek Koerus	Järva vald
Järva-Jaani apteek (BENU)	Järva vald
Aravete apteek	Järva vald

7.2. Nõustamisteenuste kättesaadavus

7.2.1. Suitsetamisest loobumise nõustamine

Suitsetamisest loobumise nõustamise teenust pakub perearst Tereza Maskina (Pärnu mnt 56, Paide).

7.2.2. Sõeluuringud

Maakonnahaiglas on ametis spetsiaalne õde, kes tegeleb emakakaela vähi varajase avastamise teemaga.

7.2.3. Muud nõustamised

Järvamaa Haigla juures toimivad:

- ✓ Perekool lapseootel emadele ja tugiisikutele.
- ✓ Diabeedialane nõustamine (toitumise teemad ja diabeedi ravi küsimused).
- ✓ Toitumisalane nõustamine

OÜ Figuurisõbrad (kaalujälgimise eesmärgil) toimub Järva-Jaanis.

7.2.4. Raseduskriisi nõustamine

SA Väärtustades Elu pakub raseduskriisi nõustamise teenust Järvamaa haiglas. Raseduskriisi nõustamise sihtrühm on lapseootel naised ja nende lähedased, kes on erinevatel psühholoogilistel, sotsiaalsetel või tervislikel põhjustel raseduskriisis ja soovivad asjatundlikku abi rasedusega seotud otsuste ja valikute tegemisel ning erinevate tagasilöökidega toimetulemisel. Nõustamine on suunatud ka peredele ja aitab kaasa lapseootuse, lapse sündimise ja sünnitusjärgse perioodiga seotud sotsiaalpsühholoogiliste küsimuste ja probleemide lahendamisele.

7.2.5. Seksuaalalane nõustamine

Seksuaalnõustamine Järvamaa haiglas (noorte nõustamiskabinet - NNK):

NNKd pakuvad kuni 24-aastastele (kaasa arvatud) mõlemast soost noortele tasuta individuaalset nõustamist ja loenguid seksuaalhariduse vallas. Tegevuse eesmärk on soovimatute raseduste ja sugulisel teel levivate haiguste esinemissageduse vähendamine noorte seas.

Pakutakse järgmisi tasuta teenuseid

- ✓ nõustamine sobiva rasestumisvastase meetodi leidmiseks
- ✓ rasestumisvastasele vahendile retsepti väljastamine
- ✓ nõustamine hädaabi olukorras
- ✓ raseduse kindlakstegemine
- ✓ nõustamine soovimatu raseduse korral
- ✓ ämmaemanda läbivaatus koos vajalike analüüsidega
- ✓ nõustamine seksuaalsuse ja lähedaste suhete, seksuaalvägivalla, seksuaalse identiteedi, sugulisel teel levivate haiguste esinemisel jms. Teemadel

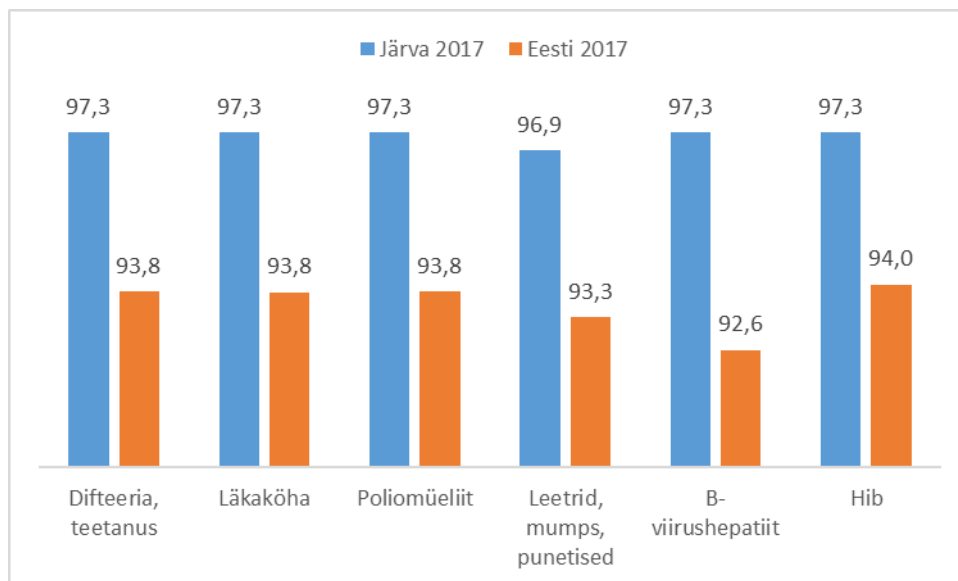
- ✓ psühhoseksuaalne nõustamine
- ✓ seksuaalhariduslikud vestlused kooliõpilastele ja teistele huvigruppidele
- ✓ võimalus teha HIV kiirtesti

7.2.6. Psühholoogiline nõustamine

MTÜ Süda-Eesti Sotsiaalkeskus (SESOK) ja psühhoteeraapia keskus Sensus pakuvad psühholoogilise nõustamise teenust. Erivajadustega laste nõustamine: Rajaleidja, Vaimse Tervise Keskus, SKA, SA Tallinna Lastehaigla, Tartu Ülikooli Kliinikum, perearstid.

7.3. Kuni 2-aastaste laste hõlmatus immuniseerimisega

Järva maakonnas on immuniseerimise osakaal kõrge. Vaktsiinid on tänapäeval ohutud, seetõttu ka vastunäidustusi on väga harva. Vanemaid, kes keelduvad oma lapsi vaktsineerimast, on läbi mitmete aastate olnud stabiilselt 2-3%. Võrreldes Eesti näitajatega aastal 2017 on Järvamaa vanemad oluliselt vastutustundlikumad. Aastatel 2009-2013 toimus vaktsineerimise alanemine 5-6% võrra, mis aga nüüd on taas tõusuteel.

Joonis 75. 2-aastaste laste hõlmatus immuniseerimisega (%). Allikas: Terviseamet

VIII KOKKUVÕTE

Mida arvavad järvamaalased maakonna elanike tervisest, turvalisusest ja heolust?

Järvamaalased peavad oma kodumaakonnast väga lugu. Peamisteks tugevusteks peetakse turvalist ja puhast elukeskkonda. Tunnetatakse, et kuritegevust on vähe, politsei ja pääste teevad head koostööd ja reageerivad kiiresti, vabatahtlikud on märgatud ja hinnatud. Järvamaalased tunnustavad omavalitsusi infrastruktuuride arendamise eest – rahul ollakse nii korrastatud kanalisatsiooni- ja elektrisüsteemide võrguga, valgustatud kergliiklusteede ja laialdase sportimise taristuga – ujulad, ujumiskohad, discgolfi-, matka-, tervise- ja suusarajad, väljõusaalid ja seikluspargid. Tunnetatakse, et inimestel on tekkinud järjepidev liikumisharjumus, on palju treeningvõimalusi lastele ja täiskasvanutele, erinevaid tervist edendavaid sportlikke üritusi ja seeriavõistlusi. Väga kõrgelt hinnatakse noorsootööd ja aktiivseid noori – nii kohalikes omavalitsustes kui maakonna tasandil (noortekogu ja noorte volikogud). Väga ollakse rahul tervishoiuteenusena – nii eriarstiabi kui esmatasandi arstiabiga ning üheks suurimaks uhkuseks on toimiv Järvamaa Haigla kõigi oma võimaluste ja teenustega. Oluliseks peetakse traditsioonilisi tervisedenduslikke tegevusi nagu südamekuu ja „Reipalt koolipinki“ ning kõrgelt on hinnatud „Järvamaa tervisetegu“ tunnustus.

Suurimateks murekohtadeks on küsitluse tulemusena vanemahariduse vilets süsteem. Napib spetsialiste nii laste kui täiskasvanute vaimse tervise eest hoolitsemisel. Nähakse, et laste nutisõltuvus järjest suureneb ja muud tegevused (liikumine, huvitegevus) jäävad tahaplaanile. Arvatakse, et laste toitumisele võiks suuremat tähelepanu pöörata nii kodus kui lasteasutustes. Muret teevad ka need lapsed ja noored, kes ei ole omale leidnud häid väljakutseid - äärealadel ei ole ka valikuvõimalusi huvialadega tegelemiseks. Sõltuvust tekitavad ained on kergesti kättesaadavad.

Järvamaalased tunnevad muret halva liikluskultuuri ja liikluses toimuva pärast. Soovitakse siiski veel enam turvalisi kergliiklusteid. Muretsema paneb ka perevägivald ja koolikiusamine. Järvamaa inimesed tunnevad muret ka loodushoiu pärast. Soovitakse rohkem avalikes kohtades tervisliku toitumise võimalusi ja spordirajatiste eest hoolitsemist.

Eriti tuntakse aga puudust koostööst erinevate valdkondade vahel – võrgustikutöö ja partnerlus, ka ühtset infovälja annaks parandada. Tervishoius kurdetakse pikkade järjekordade üle, ent sama adutakse, et see on siiski parem, kui suurtes linnades.

Peetakse oluliseks inimeste märkamist ja tunnustamist, ka hädasolijate rohkemat märkamist. Info teenustest ja võimalustest peaks olema inimestele paremini kättesaadav.

Mida ütleb statistika Järvamaa ja järvakate tervise, turvalisuse ja heolu kohta?

Järva maakond asetseb strateegiliselt soodsas paigas – Eesti südames. Siin on rahulik elu- ja puhas looduskeskkond.

➤ RAHVASTIK

Järvamaal on lapsi (kuni 14) 15%, tööealisi 64% ja 65+vanuselisi 22%, mis ei erine oluliselt Eesti näitajatest (vanemaealisi on veidi rohkem).

Järvamaa rahvas on homogeenne - 95% elanikkonnast on eestlased. Elanikkond väheneb järjepidevalt, laste arv on 10 aasta jooksul vähenenud ca 1700 võrra.

Järvamaa näitajad eeldatava eluea osas olnud Eestiga sarnased ning tervena elatud aastate poolest Eestist reeglina paremad. Viimaste andmete järgselt (2016/2017) ulatub eeldatav eluiga Järvamaal keskmiselt 78,4 aastani, (naistel 83,37 ja meestel 73,42). Murekoht on asjaolu, et meeste ja naiste vahe on siin ligi 10 aastat ja see ei ole ka 10 aasta jooksul eriti paranenud.

Järvamaal on tervena elatud aastate näitaja olnud parem kui Eestis keskmiselt. Viimaste andmete järgselt on mehed ja naised jõudmas samale tasemele, vahe on alla aasta (naised 59,35 ja mehed 58,58). Kümne aasta jooksul on tervena elatud aastad naiste puhul kasvanud 6 ja meeste puhul lausa 9 aasta võrra.

Ühe rahva jaoks on olulisimaid näitajaid iive – kas me oleme jätkusuutlikud? Aastal 2010 oli terves Eestis iibe näitajad head - Eesti iive oli positiivne ja Järvamaal oli ka kõrgeim (-37) viimase 10 aasta jooksul. Viimsed 5 aastat on iive Järvamaal küll paremuse trendiga, aga siiski sureb sadakond inimest aastas rohkem kui sünnib.

Sündide arv on peale 2013. aasta madalseisu taas tõusma hakanud, jõudes üle 300 sünnini aastas. Aborte tehakse elussündide kohta Järvamaal neljandik (2000. alguses oli Eestis aborte sama palju kui sünde).

➤ RAHVASTIKU TERVISE SEISUND

Rahvastiku tervise seisundit mõõdetakse suremuse ja haigestumisega. Kolm peamist suremuse põhjust on südame- ja veresoonkonnahaigused (SVH), pahaloomulised kasvajad ja vigastused ning mürgistused.

Jõudsalt on viimase veerandsaja jooksul vähenenud nii meeste kui naiste suremus südame isheemiatõvedesse, samuti peaaegu veresoonte haigustesse. Väikese langustrendiga on infarkt, tõusnud on seoses eluea tõusuga meeste ja naiste hüpertooniatõvesse (kõrge vererõhk) suremus.

Pahaloomulistesse kasvajatesse suremus on ajas jooksul veidi suurenenud. Eestis on naiste vähisurumuse peamised paikmed rind, käärsool, pärasool, kops. Meestel kops, eesnäär, käärsool, lümfoid ja magu. Eestis on peamine vähisurumuse põhjus kopsuvähk (5% kogu suremusest). Vähi haigestumine suureneb vanemas elueas, 60+ eluaastates. Järvamaal on meeste haigestumus eesnäärmevähki väga kõrge.

Järvamaal sureb enneaegselt (produktiivses tööeas) 19,5% (Eestis keskmiselt 21,6 %) inimestest. Järvamaa naistest sureb varajaselt 7% ning meestest 27% (2017), 10 aasta jooksul on varajane suremus langenud nii meestel kui naistel pea kaks korda.

Õnnetussurmade osakaal on meestel alati olnud suurem kui naistel. Järvamaal oli 2017. aastal õnnetussurmade osakaal meeste puhul 5,3% ja naistel 2,4%. Vigastussurmad on kümne aasta jooksul vähenenud meeste seas rohkem kui kolm korda. Viimastel aastatel (2011-2017) on vigastussurumuse üheks oluliseks põhjuseks olnud enesetapp. Vaadates suitsiide soo järgi, on näha, et enesetappe sooritavad eeskätt mehed. Alkoholisurmade osakaal on viimastel aastatel olnud meestel 5,3% ja naistel 2,4% (analoogne õnnetussurmadega). Laste vigastushaigestumus on 2018. aasta andmetel Eestis kõrgeimal kohal.

Puudega inimeste osatähtsus on Järvamaal analoogne Eesti keskmisega – 12%.

Sõeluuringutes osalevad Järvamaa naised küll aktiivsemalt kui Eestis keskmiselt, kuid ikkagi puudutab see emakakaelavähi puhul vaevu pooli naisi (2017 51,3%) ja rinnavähi puhul 60,3% naistest. Sõeluuringutes osalemist saaks suurendada.

Järvamaal on lapsevanemad väga vastutustundlikud ning 2- aastaste laste vaksineerimise osakaal on väga kõrge – rohkem kui 97% (Eestis keskmine alla 95%).

Eesti riigi terviseprofiilis nimetatakse oluliseks probleemiks Eestis diabeeti haigestumist, mis on viiendikul elanikkonnast. Diabeeti haigestub igal aastal Eestis 6000-7000 inimest. 7% moodustab I tüüpi diabeet, 93% on aga II tüüpi diabeet, mis saadakse paljuski elustiilist tulenevalt. II tüüpi diabeeti haigestumine tõuseb kõikides vanuserühmades alates 35. eluaastast. Kõige rohkem esmahaigestumisi on vanuses 55-64.

Järvamaal on HIV-nakatumus tagasihoidlik (üksikud juhud aastas), kuid võimalik, et registreeritud andmed ei näita tegelikku olukorda ja seetõttu ei tohi HIV probleemi pidada sugugi mitte vähemtähtsaks. Suguhaigustest levinuim on klamüüdia. Puukentsefaliiti on diagnoositud vähe, 0-2

juhtu aastas, mis tähendab, et Järvamaa ei ole ohtlik kant, kuid inimesed käivad ringi ning selle haiguse ennetamiseks on vaksineerimine vajalik. Puukborrelioosi esineb vähem kui Eestis keskmiselt (2017 – 23). Maakonnas on ka vähe tuberkuloosi (alla 10 juhu kokku nii esmas- kui retsidiivjuhud).

➤ VÕRDESED VÕIMALUSED

Väga oluliseks tervisemõjuriks on töö olemasolu ja sissetulek. Tööhõive määr on Eesti näitajatest veidi kehvem - Järvamaa 69,5%, Eesti 73,8%. Töötust on tänasel hetkel 5,5 % (kuid nt aastal 2010 oli see 17). Brutotulu Järvamaal on Eesti mõistes keskmine. Ravikindlustusega kaetus on ca 95%. Järvamaal, nagu Eestis tervikuna, elavad viiendik peredest suhtelises vaesuses, mida ei saa lugeda normaalseks.

➤ TOETAV ELUKESKKOND

Järvamaal on turvaline elukeskkond ja inimesed tunnevad siin end kindlana - rohkem kui 93% elanikest peavad oma kodukohta väga turvaliseks.

Järvamaa on kuritegude poolest üks turvalisimaid maakondi Eestis. Isikuvastased kuriteod on läbi aastate olnud suhteliselt sarnasel tasemel. Oluline vähenemistrend on aga varavastastel kuritegudel, mis viimasel aastakümnel on vähenenud ligi 2,5 korda.

Tööõnnetusi on viimastel aastatel olnud Järvamaal paarsada, surmaga lõppenuid õnnetusi ei ole olnud, küll aga raskeid õnnetusi, mis on viinud Järva näitajad Eesti kehvemate sekka.

Liikluses hukkunud ja vigastatute arv on viimasel kümnendil langenud (2007 137 vigastatut ja 11 hukkunut, 2017 – 42 vigastatut ja 2 hukkunut).

Joobes juhte tabatakse igal aastal rohkem kui 200. Joobes juhtide tabamine sõltub palju ka politsei aktiivsusest – kui palju joobes juhte tegelikult liikluses on, me ju ei tea.

Perevägivalda on viimase 4 aasta jooksul registreeritud keskmiselt 130 juhtu aastas. Neist umbes 2/3 moodustavad kehalised väärkohtlemised. Perevägivalda osatakse juba ka rohkem märgata ning abi otsida.

Tuleõnnetused on vähenenud viimase 10 aasta jooksul rohkem kui kolm korda (290 – 89), tules hukkunute arv on küll vähenenud, kuid siiski hukkub igal aastal mõni inimene tulekahjus. Järvamaal uputakse igal aastal, 2014. aastal 5 inimest! Eestis tervikuna on uppumissurmade osakaal oluliselt vähenenud võrreldes varasema ajaga. Uppumise oluliseks põhjuseks on alkoholi tarvitamine veekogu ääres.

Järvamaal on vähe tervist edendavate lasteaedade, koolide ja töökohtade võrgustikku kuulujaid. Tervisedenduslik süsteem maakonnas on arendamisjärgus – igas omavalitsuses on küll tervisedenduse ülesannetes inimene, kuid puudub vastav väljaõpe ning maakonna tasandil puudub koordineerimine.

➤ TERVISLIK ELUVIIS

Kiiresti suurenev rasvunute osakaal on kasvav rahvaterviseprobleem kogu maailmas. Võrreldes uuringutulemusi Eestis, on Järvamaa lapsed ühed ülekaalulisemad ja rasvunumad. Järvamaal olid 2016. aastal toimunud uuringu andmetel 31% I klassi lastest (7.-8. aastased) ülekaalulised. Ülekaalulisi lapsi, kelle kehamassiindeks oli üle normi, oli 18,2% - poisid 16,6% ja tüdrukud 19,9%. Rasvunuid lapsi 12,9%, neist poisse 14,5% ja tüdrukuid 11,3 %.

Lapsed liiguvad oluliselt vähem, kui on soovituslik - Kesk-Eestis liigub tund aega päevas 11-15 aastastest poistest 18 % ja tüdrukutest 11% (keskmine 14%)

Vanuserühmade võrdluses on mehed igas vanuses naistest ülekaalukamad: näiteks vanuses 16-24 on mehed naistest isegi kuni 4 korda rohkem ülekaalulised ja vanuses 25-34 rohkem kui kolm korda. Naiste kaal hakkab kasvama peale 35 eluaastat. Kõõgivilja süüakse Kesk-Eestis oluliselt vähem, kui on soovituslik, eriti meeste seas. 2/3 täiskasvanutest ei tegele liikumisharrastusega. Liikumisvõimalusi on Järvamaal väga palju – on palju erinevaid spordialasid, spordiobjekte, kergliiklusteid jne.

Suitsetamine väheneb kogu riigis järjepidevalt, kuid Järvamaal ja Kesk-Eestis on suitsetajate osakaal suhteliselt suur – rohkem kui kolmandik meestest ja 14% naistest suitsetavad igapäevaselt. Raseduse ajal suitsetab Järvamaamaal 12% naistest, mis on Eesti halvim näitaja.

Teismeliste rasedused on küll vähenenud viimase 10 aasta jooksul, kuid Järvamaal on see näitaja 1000 elaniku kohta samuti üks Eesti halvimaid.

Noorte riskikäitumine. Suitsetamine on noorte seas vähenenud, viimase uuringu andmetel suitsetas 15-16 aastastest noortest 10,5%. Kui suitsetamine ja alkoholi tarvitamine on vähenenud, siis paraku narkootiliste ainete tarvitamine on saagenenud – Järvamaal on kanepit proovinud 31% noortest.

Vaesematel ja madalama haridusega inimestel on suuremad käitumuslikud terviseriskid. Järvamaal on kõrgharidusega inimesi Eesti keskmisest oluliselt vähem (Järva 25%, Eesti 39%).

➤ TERVISETEENUSED

Järvamaal on momendil perearstiteenusega väga hästi, inimeste rahulolu on suur ja perearstide arv elanike kohta on üks parimaid näitajaid Eestis. Järvamaa Haigla teenustega ollakse rahul, haigla on suutnud säilitada erinevad teenused sh sünnitusosakonna. Probleemiks on erinevate osapoolte koostöö – näiteks abivajajate vajadusi vähearvestav transpordisüsteem. Üheks ohukohaks on ka alternatiivteaduste pealetung, mis võib eksitada inimesi tegelikult tõsiste probleemide puhul abi saamast.

➤ PRIORITEEDID LÄHIMATEKS AASTATEKS (2019-2022)

Järvamaa tervisenõukogu on valinud järgmise nelja-aasta prioriteetideks järgmised tegevussuunad:

2019 – maakonna tervisedenduse süsteemi korrastamine, nõukogu uuendamine, tervisedendajate väljaõpe, KOV meeskondade loomine jms

2020 –2022 laste ja noorte ülekaalulisus ja vähene liikumine, elanikkonna vaimne tervis

9.1. Ülevaade maakonna terviseprofiili koostamise protsessist

Esimene terviseprofiil koostati Järvamaal 2010. aastal Järva Maavalitsuse poolt ning Euroopa Sotsiaalfondi toetusel.

Käesolev profiil on koostatud Järva maakonna 2018. aasta tervisedendusliku programmi raames ja OÜ Tervisedenduse konsultatsioonid eestvedamisel. Terviseprofiili ja tegevuskava (2019-2022) koostamine toimus vahemikus juuni - detsember 2018. a.

Profiili koostamisel on kasutatud nii Statistikaameti andmeid kui Tervise Arengu Instituudi tervisestatistika ja uuringute, Eesti Haigekassa, Terviseameti jpt institutsioonide ja ka kohalike omavalitsuste andmeid.

Augusti lõpus viidi läbi internetipõhine küsitlus (connect.ee keskkonnas) Järvamaa poliitikute ja kohalike omavalitsuste ning valdkondlike spetsialistide seas – tuli vastata kolmele küsimusele: mille üle tunnete Järvamaal uhkust, mis teeb muret ja mida teha olukorra parandamiseks. Aitäh kõigile, kes vastasid! Vastajaid oli 64 inimest, mis on märkimisväärne number.

Olulised tegevuskava sisendid saadi Järvamaa tervisefoorumil 23. novembril 2018.a.

Profiili koostamise protsessi andsid suurima panuse Järvamaa tervisenõukogu liikmed:

Martin Kaschan, Türi valla tervisedenduse spetsialist

Pipi-Liis Siemann, Järvamaa Omavalitsuste Liidu juhatuse esimees

Karit Koller, Järvamaa tervisenõukogu esimees, tervist edendavate lasteasutuste koordinaator

Getter Nurk, Paide Linnavalitsuse sotsiaalosakonna juhataja

Jaak Tammik, Järva valla spordi ja rahvatervise spetsialist

Birgit Itse, Järva Teataja esindaja

Maire Raidvere, Järvamaa Haigla esindaja, õendusabi osakonna juht

Annika Aava, Järvamaa Töötukassa juhtivkonsultant

Katrin Puusepp, Järvamaa Arendus- ja Ettevõtluskeskuse juhatuse liige

Malle Hermanson, Paide politseijaoskonna noorsoopolitseinik

9.2. Järvamaa heaolu ülevaade (Tervise Arengu Instituut 2018)

Järvamaa tervise ja heaolu ülevaade 2018

Joonis võrdleb maakonna tervisenäitajaid ülejäanud Eestiga. Maakonna positsiooni Eesti keskmise suhtes näitab värviline ring, halli ribana on toodud kogu Eesti näitajate jaotus.

● Parem kui Eesti keskmine
● Ei erine oluliselt Eesti keskmisest
● Halvem kui Eesti keskmine

Halvim ————— Eesti keskmine ————— Parim
25 Protsentiil 75

	Näitaja	Maakond		Eesti keskmine	Eesti halvim	Positsioon Eesti keskmise suhtes	Eesti parim
		Arv	Kordaja, %				
Rahvastik	1 Meeste keskmine eluiga	73	73,0	73,2	69,5		74,9
	2 Naiste keskmine eluiga	82	81,8	81,9	79,7		83,1
	3 Meeste tervena elatud aastad	55	54,9	53,9	42,2		62,0
	4 Naiste tervena elatud aastad	59	58,6	57,4	48,5		67,3
	5 Loomulik iive*1000	-133	-4,4	-1,2	-8,3		2,2
	6 Laste (0–14-aastaste) osatähtsus (%)	4437	14,6	16,2	11,6		18,5
	7 Eakate (>65-aastaste) osatähtsus (%)	6889	22,0	19,3	22,7		17,3
Võrdsed võimalused	8 Tööhõive määr (%)	..	62,1	65,6	48,5		71,3
	9 Keskmine brutokuupalk (€)	946	946,0	1146,0	864,0		1271,0
	10 Suhtelise vaesuse määr (%)	..	22,1	21,1	32,2		16,0
	11 Registreeritud töötuse määr (%)	..	7,8	6,8	12,8		3,6
	12 Laste suhtelise vaesuse määr (%)	..	16,1	18,5	46,4		13,1
	13 Abivajavad lapsed*1000	375	12,5	6,0	15,9		0,8
	Rahvastiku tervise seisund	14 Positiivne tervise enesehinnang (>16a) (%)	..	51,7	55,0	28,5	
15 Tervisest tingitud piirangud (>16a) (%)		..	32,3	34,4	56,5		28,2
16 Depressiooni esinemine - mehed (>16a) (%)		..	12,0	5,8	12,0		2,8
17 Depressiooni esinemine - naised (>16a) (%)		..	9,1	10,3	21,7		4,7
18 Haiglaravil viibinud vigastuste tõttu*1000		338	11,0	10,2	13,3		8,4
19 Pahaloomuliste kasvajate esmasjuhud*1000		230	7,6	6,6	8,4		6,0
20 Tuberkuloosi esmahaigestumus*100 000		6	20,8	16,0	28,7		0,0
21 Seksuaalsel teel levivad haigused (va HIV)*100 000		24	80,0	116,3	186,6		37,7
22 HIV nakkusjuhud*100 000		1	4,4	22,1	76,2		0,0
23 Puudega inimeste osatähtsus (%)		3505	11,5	11,4	24,8		6,9
24 Puudega laste (0–15a) osatähtsus (%)		387	8,2	5,3	10,2		3,2
25 Surmad enne 65. eluaastat*100 000		80	3,3	3,1	5,3		2,3
26 Surmad vigastustesse ja mürgistustesse*100 000		18	43,3	58,2	101,2		37,2
27 Alkoholisurmad*100 000	14	47,1	36,0	70,6		22,6	
28 Surmad vereringeelundite haigustesse*100 000	230	348,2	312,1	401,0		268,9	
29 Surmad pahaloomulistes kasvajatesse*100 000	87	159,4	175,7	240,9		142,5	
Terviseiliku eluviis	30 Purju joomine viimasel kuul (mehed, >16a) (%)	..	31,6	28,0	40,9		21,9
	31 Purju joomine viimasel kuul (naised, >16a) (%)	..	4,5	5,7	11,8		2,2
	32 Ülekaalulised ja rasvunud (16–74a) (%)	..	59,1	47,6	61,9		41,3
	33 Suitsetajad (>16a) (%)	..	28,7	23,5	30,1		19,1
	34 Raseduse ajal suitsetajad (%)	31	12,0	5,9	12,0		3,1
	35 Teismeliste (15–17a) rasedused*1000	16	35,8	16,2	35,8		6,3
	36 Piisav puu- ja köögiviljade söömine (16–74a) (%)	..	4,4	2,2	0,7		100,0
	37 Piisav liikumine (16–74a)	..	89,5	70,8	44,1		89,5
	38 Vaktsineerimisega hõlmatud 2-aastaselt (%)	..	96,3	93,4	90,9		98,8
	39 Rinnavähi sõeluuringutega hõlmatud (%)	797	60,3	56,4	54,2		68,3
	40 Emakakaelavähi sõeluuringutega hõlmatud (%)	570	51,3	46,0	40,0		53,7
Toetav elukeskkond	41 Elukoha turvalisuse hindamine (15–70a) (%)	..	93,1	84,7	70,0		97,1
	42 Isikuvastased kuriteod*1000	106	3,5	5,1	7,3		2,5
	43 Varavastased kuriteod*1000	197	6,5	12,0	15,2		3,8
	44 Rasked ja surmavad tööõnnetused*100 000	38	2,7	1,5	2,8		0,8
	45 Liikluses hukkunud ja vigastatud*1000	49	1,6	1,4	1,7		0,8
	46 Tabatud joobes juhid*1000	211	7,0	5,4	10,3		4,0
	47 Tuleõnnetustes kannatanud*100 000	6	20,8	17,8	45,7		11,3
	48 Hoonetulekahjude arv*100 000	46	1,5	1,2	2,0		0,9
	49 Uppumised ja veeõnnetustest päästetud*100 000	3	8,8	5,9	22,6		2,0
	50 Perearstide arv*100 000	19	183,7	151,8	125,0		183,7

* Märkus. *1000 = 1000 elaniku kohta; *100 000 = 100 000 elaniku kohta.

Loe kasutatud näitajate kohta täpsemalt veebiaadressil <http://terviseinfo.ee/maakonnatervis> või kasuta QR-koodi.

Andmeallikad: 1–12, 14–15, 23–25, 42–43 Statistikaamet; 16–20, 26–37, 39–41, 50 Tervise Arengu Instituut; 13 Sotsiaalministeerium; 21–22, 38 Terviseamet; 44 Tööinspeksioon; 45 Maanteeamet; 46 Politsei- ja Piirivalveamet; 47–49 Päästeamet.

9.3. Järva maakonna tervisedenduslik tegevuskava 2019-2022

	Probleem	Tegevused	Võimalik vastutaja	2019	2020	2021	2022
	Üldeesmärgid: tervena elatud aastad on tõusutrendis - aastaks 2022 meestel 60 ja naistel 63 aastat, elada jäänud aastad on tõusutrendis – meestel 75 ja naistel 85 eluaastat.						
I	TERVISEDENDUSE KORRALDUS MAAKONNAS						
	Eesmärk: toimiv tervisedenduse süsteem maakonnas aastaks 2022.						
1.1.	Tervisedenduslik tegevus ja tervisedendavad projektid vajavad omavalitsuste vahel koordineerimist ja paremat ühistööd.	Tervisedendaja ametikoht maakonna tasandil (0,5)	JOL	x			
		Tervisenõukogu uuendamine		x			
		Tervisenõukogu koolitused		x	x	x	x
		Maakonna tervisedendajate koolitamine (maakonna +KOV 3 tervisedendajat)	TAI	x	x	x	x
		KOV tervisedendajate koolitamine (3)	JOL	x	x	x	x
		Koostöö turvalisuse nõukoguga		x	x	x	x
		KOV tervisenõukogude moodustamine ja koolitamine		x			
		KOV tervisenõukogude koolitamine		x	x	x	x
1.2.	Ülevaade rahvatervise ja turvalisuse olukorrast vajab pidevat uuendamist	Maakonna tervise ja turvalisuse profiili tegevuskava hindamine	TN	x	x	x	x
		Maakonna tervise ja turvalisuse profiili uuendamine	JOL				x
		Profiili koostamise koolitused meeskondadele	TAI	x			
		KOV terviseprofiilide koostamine/uuendamine	KOV	x	x		
		Uuringute läbiviimine	JOL	x			x
1.3.	Otsustajate (poliitikute) arusaam rahva tervisest ja süsteemsest sekkumisvõimalustest on kasin.	Terviseprofiili tutvustamine KOVdes (3) ja meedias	JOL	x			
		KOV juhtide tervisedendusala koolitus	JOL	x		x	
II	SOTSIAALNE SIDUSUS JA KAASAMINE						
	Eesmärk: vähenenud on ebavõrdsus haavatavate gruppide puhul; võrgustikutöö on paranenud, võrgustikel on parem ühtne infoväli; inimesed on rohkem märgatud ja tunnustatud (tunnustamise nominatsioone on tulnud juurde).						

2.1.	Vaesus ja vähesed võimalused						
2.1.1.	Palju vaeseid ja puudega inimesi (12%). Suhtelise vaesuse osakaal suur (22,1%). Madala sissetulekuga pere ei saa endale lubada või ei oska valikuid teha. Sissejuurdunud põlvkondade kaupa ebatervislike eluviisidega elamine (vähene liikumine, suitsetamine jne).	Toimetulekuraskustes perede nõustamine ja koolitamine	KOV sotsiaaltöötajad	x	x	x	x
2.1.2.	Tasulised treeningud ei ole kättesaadavad väiksema sissetulekuga inimestele, seda nii laste kui täiskasvanute osas.	Toimetulekuraskustes perede laste treeningute doteerimine vajadusel, huvihariduse toetuse rakendamine.	KOV tervisedendaja, sotsiaaltöötaja	x	x	x	x
		Info jagamine: lapsevanemkool-spordiringid läbi erinevate kanalite (sotsiaalmeedia, äpid, e-kool, l/a)	KOV	x	x	x	x
		Treenerite koolitamine, et oskaks märgata hädasolevat või abivajavat last	KOV, spordiliit, spordiklubid	x	x	x	x
		Avatud treeningud, et lapsed saaksid leida ja proovida (koostöö)	spordiklubid, KOV	x	x	x	x
2.2.	Ebavõrdsed tingimused hajaasustuses						
2.2.1.	Hajaasustusega piirkondades vähene teadmine teenuste ja toetuste võimalustest.	Info jagamine valla kodulehel selgemaks toetustest ja teenustest (kajastada ka vallalehes).	KOV	x	x	x	x
2.3.	Ebavõrdsed võimalused eakatele						
2.3.1.	Üksi elavad eakate kogukonda kaasamine on vähe väärtustatud või seda nähakse liiga kitsalt.	Huvitegevus ja üritused eakatele, eakate kooskäimise soodustamine	KOV, JOL	x	x	x	x
		Eakate nõustamine hakkamasaamisel		x	x	x	x
		Üksi elavate eakate ja nende vajaduste kaardistamine		x	x	x	x
2.3.2.	Eakate oskusi ei kasutata ära kaasamise eesmärgil.	Programm-lapsehoiuteenus „Asendus vanavanem“	KOV		x		
		KOVde´le koolitus eakate kaasamisest	JOL	x			

		Eakate koolitamine (praktiline), Väärivate Ülikool	KOV	x	x	x	x
2.4.	Võrgustikutöö						
2.4.1.	Võrgustike koostöö ei ole hea (perearstid, sporditöötajad, kultuuritöötajad jt) Võrgustik toimib üksikute isikute põhiselt, kuid süsteem puudub.	Koostöövõrgustike kaardistamine	JOL	x			
		Koolitused erinevatele võrgustikele (perearstid ja -õed, sotsiaaltöötajad, noorsootöötajad, TEL, TEK jt), infopäevad	JOL, TAI	x	x	x	x
		Liikumist toetavate organisatsioonide koostöökohtumised (spordiklubid-lasteaed-kool)	Spordiliit, lasteaiaid, koolid	x			
		Tervise ja turvalisuse ümarlaud kogudustega, külaseltsidega jt	Külaseltsid, Kodukant MTÜ, JOL, TN	x	x	x	x
2.4.2.	Erinevate teenuseosutajate vahel puudub ühtne infoväli.	Maakondlikud teenused kaardistada ja kättesaadavaks teha	JOL	x	x	x	x
2.4.3.	Vähene hädasolijate märkamine.	Toetada naabrivalvesektorite loomist, info jagamine, valdkonnale tähelepanu pööramine	Eesti Naabrivalve, KOV, politsei	x	x	x	x
		Teavitust, juhised, kelle ja kuidas teatada abivajavast inimesest, vägivaltskahtlustest jne	KOV, JOL	x			
		Tervise ja turvalisuse nõukogu koostöö kogudustega, külaseltsidega jne	TN, TRN, Külaseltsid, Kodukant MTÜ, JOL	x	x	x	
2.5.	Avalikuse teavitamine ja tunnustamine						
2.5.1.	Tunnustamise vähesus.	Tervise ja turvalisuse valdkonna tunnustamine	TN, TRN	x	x	x	x
2.5.2.	Terviseinfot on väga palju, inimesed ei suuda selekteerida, kohaliku infot vähe.	Maakonnalehega koostöö	JOL	x	x	x	x
		Kohaliku raadioga koostöö TRE	JOL	x	x	x	x
		TE Info jagamine internetis ja sotsiaalmeedias	JOL	x	x	x	x
		Tervisedenduse konverentsid ja foorumid	JOL				
		Koostöö vallalehtedega terviseinfo jagamisel	JOL	x	x	x	x
III	LASTE JA NOORTE TERVIS						

	Eesmärgid: aastaks 2022 COSI uuringutulemused on paranenud 5% võrra, laste liikumisaktiivsus on suurenenud (laste tervisekäitumise uuring), alaealiste sõltuvust tekitavate ainete tarbimine on vähenenud (ESPAD uuring), alaealiste rasedused ja sünnitused on vähenenud; tervist edendavate lasteasutuste võrgustik on suurenenud - 50% koolidest ja lasteaedadest on liitunud võrgustikuga.						
3.1.	Vanemaharidus						
3.1.1.	Vanemaharidus ja ettevalmistus vanemaks saamisel on kesine, selle puudumisel tekivad valed käitumismudelid, lastel raskused koolis õppimisel ning sotsialiseerumisel, võivad kujuneda rasked käitumishäired.	Usaldusväärse info vanemateni viimine (VEPA kodu info, "Tark vanem" keskkonna, narko.ee jt)	KOV, JOL, koolid, LA	x	x	x	x
		Tõenduspõhiste programmide rakendamine (VEPA, Imelised aastad)	KOV, TAI	x	x	x	x
		Lapsevanemate koolitussüsteem välja töötada (näidisteemad: kasvatus, toiduvalmistamine, ühistegevused lastega jne)	KOV	x	x		
		Beebi- ja perekoolide toetamine	KOV, JOL	x	x	x	x
		Gümnaasiumi- ja kutse-koolinoorte harimine lapsevanemaks saamisest	Haigla, koolid	x	x	x	x
		Lastevanemate erinevad tugirühmad (nt ATH jt), nende tegevuse algatamine ja toetamine	KOV, JOL ühingud	x	x	x	x
3.2.	Vaimne tervis						
3.2.1.	Ligikaudu viiendikul Eesti lastest ning noortest esineb vaimse tervise häireid, mis vajavad ravi. On olnud laste enesetapujuhtusid.	Vaimse tervise keskuse loomine	KOVd, riik				x
		Ühiskonna teavitamine – ajaleht, raadio, FB – vaimse tervise teemadest, probleemi olemusest, märkamisest jms	JOL, TAI	x			
		Vaimse tervise uuringu läbiviimiseks koostöövalmidus	ERSI; TAI vms	x	x	x	x
3.2.2.	Napib spetsialiste, kes laste ja noorte vaimse tervise eest hoolitseks. Tasulised teenused on kallid, järjekorrad pikad.	Tugisüsteemide säilitamine ja loomine koolides	KOV	x	x	x	x
		Vajalike spetsialistide kaardistamine - keda vaja juurde, mis maksab jne	JOL, KOV	x			
		Õpetajate, sotsiaaltöötajate vaimse tervise toetamine - supervisioonid, kovisoonid jms toetus	KOV, JOL	x	x	x	x
3.2.3.	Koolikiusamist on palju.	Uuringute kasutamine, vajadusel maakondliku uuringu läbiviimine	ERSI				

		Kiusamisvastaste projekti- dega liitumine (KIVA jt)	Koolid, LA, KOV, JOL	x	x	x	x
		Ühiskondliku tähelepanu pööramine teemale	JOL, meedia	x	x	x	x
3.2.4.	Nutisõltuvus lastel ja vanematel.	Ekraanitegevustele tähelepanu pööramine (maakondlik kampaania) ja meetmete kasutuselevõtt koolides ja kodudes	koolid, lapsevanemad, JOL, TN	x	x	x	x
3.3.	Noorte kuritegelik käitumine						
3.3.1.	Noorte tegevusetus, kampade tekkimine, kuritegelik tegevus.	Tõenduspõhiste programm- ide rakendamine (SPIN, STEP, Puhas tulevik jms)	Politsei, KOV			x	x
		Tihe koostöö politsei, noortekeskuste ja koolide vahel	KOV, politsei	x	x	x	x
		Noorsootöö toetamine ja tähtsustamine	KOV	x	x	x	x
		Huvihariduse võimaluste arendamine	KOV	x	x	x	x
3.4.	Laste ülekaal						
3.4.1.	COSI uuringu järgselt on I klassi laste seas 31% ülekaalulised ja rasvunud. Ülekaalulisust ei teadvustata kui probleemi.	Ühiskonna teavitamine laste ülekaalulisusest, probleemi teadvustamine (ajaleht, raadio, FB)	JOL	x	x	x	x
		Laste harimine tervisliku toitumise teemadel.	Kool	x	x	x	x
		Ülekaaluliste laste vanemate harimine	Kool, JOL	x	x	x	x
3.4.2.	Noorte söömisharjumused on ebatervislikud (magus- joogid, näksimine jms). Hommikusööki ei söö 10% lastest!	Toidutegemise koolitused peredele	Kool, KOV tervisedendaja	x	x	x	x
		Hommikupudru pakkumine koolides	KOV	x	x	x	x
3.4.3.	Kooli- ja lasteaiatoit ei ole väga tervislik.	Kokkade ja menüükoos- tajate koolitused	Kutsekoolid, TAI	x		x	
		Koolide ja lasteaiade toitlustuse sh koolipuh- vetite järelvalve ja nõustamine (sh lõuna pakkumise kellaeg)	KOV		x		
3.5.	Lapsed liiguvad liiga vähe						
3.5.1.	Laste vähene huvi liikumise vastu või suhtumine liikumise. Lapsed liiguvad oluliselt	Liikuma kutsuv kooli programmiga liitumine	Koolid	x	x	x	x
		Reipalt koolipinki programmi jätkumine	Koolid	x	x	x	x

	vähem kui on soovituslik (60 min päevas).	Kaardistada lapsed, kes ei liigu ja leida neile tegevused	KOV, JOL	x			
		Liikumisprogramm õpilastele (sh kuidas kooli tulla ja koolist minna-rohkem kõndida, õuevahe-tunnid, õuesõpe jms), sammulugemise jms mõõtmistega võistlused kollektiivides ja klassides	JOL, KOV	x	x		
		Eeskujude kaasamine (Järvamaa sportlased, juutuuberid, popid tegelased) liikumis-harrastuse propageerimisel	JOL, KOV	x	x	x	x
3.5.2.	Ebavõrdsed tingimused - tasuliselt spordiringe ei saa osa peresid lastele võimaldada, transpordiprobleemid teevad äärealade lastel trennides osalemise keeruliseks.	Treeningute info kättesaadavaks tegemine	KOV	x	x	x	x
		Treeningutel osalemiseks võimaluste loomine (toetamine, transport)	KOV	x	x	x	x
		Väiksematesse kohtadesse liikumisvõimaluste loomine (treeningud)	KOV	x	x	x	x
3.6.	Seksuaalkasvatus						
3.6.1.	Teismeliste rasedused ja sünnitused on Eesti kõrgeimate näitajatega.	Seksuaalkasvatus koolides	Koolid	x	x	x	x
		Noorte nõustamine – info jagamine nõustamisvõimaluste kohta	JOL, KOV, haigla, spetsialistid	x	x	x	x
3.7.	Vigastuste ennetamine						
3.7.1.	Oskamatus ohuolukordades käituda	"Kaitse end ja aita teist" programmi jätkamine 6. klassidele	JOL, koostööpartnerid	x	x	x	x
3.8.	Alaealiste sõltuvuskäitumine						
3.8.1.	Sõltuvust tekitavate ainete kasutamine ESPAD: noorte alkoholi tarvitamine ja kanepi proovimise näitajad kõrgemad Eesti keskmisest.	Uimastiennetusalaane maakondlik programm (kampaaniad, aktsioonid, teavitus,	JOL, KOV		x	x	x
		Suitsuprii klassi kampaania jms	JOL		x	x	x
		Testostlemised	JOL, TAI		x		
3.9.	Tervisedendus lasteasutustes						

3.9.1.	Tervist edendavaid koole ja lasteaedu on vähe.	Võrgustikukoolitused ja ühistegevused	JOL, TAI	x	x	x	x
3.9.2.	Koolide ainekavades, õpitegevustes ei teadvustata piisavalt tervisedenduse rolli ega eesmärke	Inimeseõpetajate ainesektsiooni tegevuste toetamine, koostöö ja info jagamine teiste ainesektsioonidega	JOL, koolid	x	x	x	x
		Inimeseõpetuse aineolümpiaadide korraldamine ja osalemine	Inimeseõpetuse aineühendus	x		x	
		Õpetajakoolitused tervisedenduse valdkonnas	TAI, JOL	x	x	x	x
IV	TERISLIK JA TURVALINE ELU- TÖÖ- JA ÕPIKESKKOND						
Eesmärgid: perevägivalda teema on ühiskonnas aktiivne ja märkamiste arv suureneb (esialgu), liikluses hukkunute ja vigastatute arv väheneb, kuritegevuse arv (eriti väärkohtlemised) on vähenenud. Sporditaristu areneb ja keskkonnateadlikkus tõuseb.							
4.1.	Veeohutus						
4.1.1.	Supluskohti palju, mitmed neist mitteametlikud ja need ei ole turvalised, igasuviselt juhtub õnnetusi.	Supluskohtade järelvalve	KOV	x	x	x	x
		Päästevahendite paigaldamine ja korrashoid	Pääste, KOV	x	x		
		Ujumise algõpetuse toetamine (riik rahastab, KOV organiseerib transpordi ja osalemise)	KOV, riik	x	x	x	x
4.2.	Perevägivald						
4.2.1.	Viimastel aastatel on perevägivaldajuhte registreeritud ca 130 aastas.	Teema käsitlemine meedias, info jagamine abisaamise võimalustest (naiste varjupaik, ohvriabi jms)	Koostööpartnerid, JOL	x	x	x	x
		Vägivallateema käsitlemine koolis- turvalise sekkumise/teatamise info, kontaktid, usaldusisik igale lapsele	Koolid, KOV, PPA	x	x	x	x
		Võrgustikutöö perevägivalda riskigruppidega, sotsiaaleluruumi, tugikodu jm võimaluste pakkumine	KOV, Ohvriabi, naiste varjupaik	x	x	x	x
4.3.	Liiklusohutus						
4.3.1.	Palju on liikluses hukkunuid ja vigastatuid, palju joobes juhte	Meediakajastused liiklusohutusest ja rikkumistest	Meedia, JOL	x	x	x	x
		Politseipatrulli nähtavaks tegemine võimalusel (rohkem rahva seas)	PPA, KOV	x	x	x	x

4.3.2.	Turvavarustuse vähene kasutamine (kiivrid jms) kergliiklusteedel liikumisharrastusega tegeledes (eelkõige jalgratturid ja rulluisutajad).	Ohutuspäevad, messid, Külade KEAT	PPA, koostööpartnerid, JOL	x	x	x	x
4.3.3.	Jalakäijate liikluskultuur - eelkõige eakam põlvkond ületab teed suvalistes kohtades, liigub väiksematel tänavatel mitte kõnniteel vaid sõidurajal.	Väärikas mootorsõidukijuht koolitused	JOL, Maanteeamet	x	x	x	x
		Eakate üritustel erinevad koolitused (eakate ohutusõpe, tuntud inimeste kaasamine eakate koolitusse a la Prillitoosi saatejuht)	KOV, JOL	x	x	x	x
		Infomaterjalid eakatele läbi hooldekeksuste, eakate seltside jms	JOL, KOV	x	x	x	x
4.3.4.	Liiklusohhtlikud kohad	Konkursid ohtlike kohtade leidmiseks	JOL, liikluskomisjon	x	x	x	x
		Liikluskomisjoni tegevus ohtlike kohtade märkamisel ja likvideerimisel		x	x	x	x
		Elanike üles kutsumine, ohtlikest kohtadest teada andma		x	x	x	x
4.4.	Vabatahtlik tegevus						
4.4.1.	Vabatahtlike ei toetata piisavalt	Vabatahtlike toetamine, tunnustamine ja sellest kirjutamine-rääkimine	JOL, KOV, PPA, Päästeamet	x	x	x	x
		Koostöö arendamine abipolitseinike ja KOVde vahel	KOV, Päästeamet, PPA	x	x	x	x
4.5.	Kuritegevus						
4.5.1.	Palju vandaalitsemist, õigusrikkumisi, avaliku korra rikkumisi	Kaamerate soetamine, tähelepanu, märkamine ja sekkumine	KOV	x	x	x	x
4.5.2.	Elanike turvalisus äärealadel	Naabrivalvesektorite toetamine, loomisele kaasa aitamine	KOV, PPA, Naabrivalve	x	x	x	x
4.6.	Sporditaristu						
4.6.1.	Sporditaristut annab parandada.	Terviseobjektide rajamine (terviserajad, väljõusaalid, mänguväljakud, tenniseväljakud jne)	KOV	x	x	x	x
4.6.2.	Kergliiklusteede puudus tihekasutusega teede ääres: Aravete-Kärvete, Paide-Viraksaare, Sillaotsa-Tarbja, Väätša-Türi,	Kergliiklusteede ehitamine	KOV, MNT	x	x	x	x
		Märgistused kergliiklusteel	KOV, MNT	x	x	x	x

	Imavere-Paia, Imavere-Eistvere).						
4.6.3.	Kergliiklusteede hooldust ja valgustust saab parandada.	Spordiobjektide hooldamine	KOV	x	x	x	x
4.7.	Looduskeskkond						
4.7.1.	Jäätmete liigiti kogumine on vähene, levinud on jäätmete põletamine (autokummid, plastikpakendid jms), prügi metsa alla viimine. Omanikud ei korista oma looma järelt.	Koristustalgute propageerimine ja toetamine	KOV	x	x	x	x
		Prügi sorteerimise ja käitlemise teavituskampaaniad, infolehed elanikele	KOV	x			
		Ühised kokkulepped, standardid- niitmine ja heakord näiteks oma piirkonnas;	KOV, kogukonnad seltsid			x	
		Elanike keskkonnahoiu teemaline teavitamine (seadusandlus jms)	KOV	x			x
4.8.	Töö keskkond ja töötervishoid						
4.8.1.	Töökeskkonnas vähene tähelepanu inimeste tervisele. Palju tööõnnetusi!	TET liikumise tutvustus, koolitused.	JOL, TAI	x	x	x	x
		Töötervishoiualased koolitused	Tööinspeksioon, TAI	x	x	x	x
		Tööandjate tunnustamine	JAK, JOL	x	x	x	x
		Töötervishoiuarsti teenuse populariseerimine	Töötervishoiuarst, KOV, haigla	x	x	x	x
		Riskianalüüside tegemine asutustes töötajate tervise eest hoolitsemiseks tegevuskavade koostamine (sh psühhosotsiaalsed ohutegurid)	Töökohad	x	x	x	x
V	TERVISLIK ELUVIIS						
	Eesmärgid: vaimse tervise näitajad paranevad (heaolu uuring), vigastushaigestumus väheneb, täiskasvanute ülekaalusisus väheneb, liikumisaktiivsus suureneb, suitsetamine on langevas trendis, tervist edendavate asutuste arvu suurenemine, skriiningutel osaleja arvu suurenemine.						
5.1.	Vaimne tervis						
5.1.1.	Levinud on vaimse tervise probleemid - stress, ärevus, liiga kõrged ootused jne. Depressiooni esinemine meestel kõrge	Nõustamisteenuste arendamine/toetamine	KOV	x	x		
		Vaimse tervise teemalised koolitused/loengud/praktikumid/avalik info	JOL, KOV, meedia-partnerid	x	x	x	x

	(heaolu uuring), palju enesetappe!	Nõustamise- ja ravivõimalustest teavitamine	Haigla, JOL	x	x	x	x
		Eakate kooskäimise soodustamine, päevakeskused jms mõlemast soost eakatele!	KOV	x	x	x	x
5.2.	Vigastused						
5.2.2.	Vigastushaigestumus ei ole muutunud 2010. aastast.	Külade KEAT	PPA jt	x	x	x	x
		Eakate ohutuspäevad	PPA jt		x	x	x
		Esmaabikoolitused	EPR	x	x	x	x
		AED aparraadi soetamine spordikeskustesse, koolitused töötajatele	Spordimajad, ujulad	x	x		
		Sidusrühmade koolitused (avahooldustöötajad, pereõed, õpetajad, lasteaiaõpetajad jt)	JOL, KOV, perearstid	x	x	x	x
5.3.	Liikumine						
5.3.1.	Vähene liikumisharrastusega tegelemine. Regulaarse liikumisega tegelevad Järvemaal 1/3 elanikest	Treeningute tutvustused, liikumisfestival	KOV, SL	x	x	x	x
		Töökollektiividele liikumisüritused, seeriavõistlused	Töökohad	x	x	x	x
		Tööandjate motiveerimine töötajate sportimise toetamisel	KOV, JOL	x	x	x	x
		Sisejõusaalid asutustes	Töökohad		x	x	x
		Koostöö perearstide ja õdedega - inimeste nõustamine, sportlaste kontroll	Haigla, KOV, spordiklubid	x	x	x	
		Südamekuu traditsiooni jätkumine, looduses liikumise propageerimine	KOV, JOL	x	x	x	x
		5.3.2.	Ei kaasata neid, keda vaja – kes ei liigu, kes ei ole aktiivsed, väiksemates kohtades vähem võimalusi	Põnevad rahvaspordiüritused kohtadel (ka väiksemates)	KOV	x	x
Rahvamatkad	Spordiliit, KOV			x	x	x	x
Jüriõõteatejooksud väiksemates kohtades ja asutusi kaasates	KOV, külad			x	x	x	x
5.3.3.	Treenerite puudus ja nende sotsiaalsete garantiide puudus.	Treenerite toetamine (sotsiaalsed garantiid), treenerid ka jõusaalidesse	Spordi-asutused, KOV	x	x	x	x
5.4.	Toitumine						

5.4.1.	Ühes oluliseks indikaatoriks siin II tüüpi diabeedi haigestumuse järjepidev tõus!	Diabeedist jt haigustest rääkimine-meediakajastused	Haigla, JOL	x	x	x	x
5.4.2.	Ülekaalulisus täiskasvanute seas, mehed vanuses 45-54 rohkem kui 80% ülekaalulised. 59% on maakonnas ülekaalulisi inimesi ning mehed on rohkem ülekaalulisemad. Ei sööda piisavalt köögiviljasid ja liigutakse vähe.	Töökohtadel toitumiskoolitused tervisliku toitumise võimalused	Töökohad	x	x	x	x
		Teabeüritused toitumise ja liikumise vajalikkusest	KOV	x	x	x	x
		Patsientide nõustamine tervisliku toitumise teemadel ja kaalulangetamisel, info toitumisnõustajate kohta	Perearstid, haigla	x	x	x	x
		Toitumisprogrammide soovitamine (Figuurisõbrad, Nutridata jt)	Kõik koostööpartnerid, JOL	x	x	x	x
		Ettevõtjate tunnustamine (Ettevõtlusnädala raame organisatsioone/ettevõtjaid just peresõbralikkuse, liikumist soodustava ja tervist edendava vaatenurga alt)	JAK	x	x	x	x
		Hooldekodude toitlustuse järelvalve	KOV või terviseamet		x		
		Tervist edendavate töökohtade liikumise tutvustamine ja paikkonnas tegevuste korraldamine	JOL, TAI	x	x	x	x
		Südamekuu kampaaniate jätkamine	JOL	x	x	x	x
5.4.3.	Vähe tervisliku toitumisvõimalusega söögikohti.	Avaliku toitlustussektori koolitamine, kaasamine	JAK TN	x	x	x	x
5.5.	Sõltuvuskäitumine						
5.5.1.	Täiskasvanute sõltuvuskäitumine, mis on eeskujuks noortele.	Uimastite tarbimise ja kättesaadavuse vastu võitlemine, info jagamine	KOV, PPA	x	x	x	x
		Koostöö Madala läve keskusega, info jagamine teenustest (sh AA)	JOL, KOVd	x	x	x	x
5.5.2.	Suitsetamine on oluliselt kõrgem Eesti keskmisest. Kõrged suitsetamise näitajad (28,7%) erilise ohumärgina rasedate suitsetamine 12%	Suitsetamisest loobumise nõustamine, sh rasedate nõustamine	Perearstid, ämmaemandid, haigla	x	x	x	x
		Üleriigilised kampaaniates osalemine	JOL, TAI	x	x	x	x

		Rasedate teema meediakajastused, koostöö naistearstide ja sünnitusosakonnaga, perekoolidega	Haigla, perearstid,	x	x	x	x
5.6.	Vähi varane avastamine						
5.6.1.	Pahaloomuliste kasvujate esmajuhud, eeskätt meestel eesnäärmevähk. (Eesti juhtivamal kohal!)	Meeste skriiningule kutsumine perearstide poolt ja avalikult meedias.	Perearstid, JOL	x	x	x	x
5.6.2.	Skriiningutel osalemine on küll Eesti keskmisest kõrgem, kuid mitteosalejate protsent on suur.	Skriiningute info jagamine laialdaselt ja teema tähtsustamine	JOL, esmatasandi tervishoiuteenuse osutajad, haigla	x	x	x	x
VI	TERVISE- JA TERVISHOIUTEENUSED						
	Eesmärgid: Teenuse keskmes on abivajav inimene; koostöö erinevate sektorite/teenuseosutajate vahel paraneb, juhtumikorralduslik tegevus paraneb, teenuste info on kättesaadavam. Toimivad süsteemsed juhupõhised lahendused. Tervishoiuteenuste kättesaadavus on maakonnas hea.						
6.1.	Tubakast, alkoholist ja narkootilistest ainetest loobumise nõustamise teenused vähesed.	Nõustamisteenuste olemasolu Järvamaal. Kainem Eesti programmis osalemine	TAI, perearstid	x	x	x	x
6.2.	Tervishoiutöötajate ja tugispetsialistide vähesus/puudumine Eestis ja Järvamaal.	Probleemi teavitamine riigi tasandil. Süsteemne koostöö riigiga	KOV	x	x	x	x
6.3.	Tervishoiusüsteemide ja sotsiaalsüsteemi vaheline mittetulemuslik koostöö.	Tervishoiuteenuste ja tugiteenuste osutajate ühtne infosüsteem.	KOV, erinevad teenuseosutajad	x	x	x	x
		Maakonnapõhine valdkonnaülene teenuste osutajate ümarlaud	JOL, erinevad teenuseosutajad	x			
		Maakonnapõhiste tervishoiu/hoolekandeteenuste vajaduste kaardistamine ja andmebaasi pidamine	KOV, erinevad teenuseosutajad	x			
6.4.	Patsiendipõhise juhtumikorralduse ja infosüsteemide puudumine.	Juhtumikorraldajate koolitus, juhtumikorraldaja olemasolu esmatasandi tervisekeskuses	Haigekassa, tervisekeksus, KOV	x	x	x	x
6.5.	Abivajajate vajadusi vähearvestav transpordisüsteem, sotsiaaltranspordisüsteem.	Maakonnapõhine transporditeenuse ühtne infoväli, KOV koostöö erasektoriga	JOL, KOV	x	x	x	x
		Sotsiaali, haigla ja KOV ümarlaud	Haigla, KOVd	x			

		KOV-is turvatuba/ hooldustuba	KOV	x			
		24 h inimeste transpor- divõimaluste leidmine EMO-st koju	KOV	x			
6.6.	Elanikkonna vähene teadlikkus tervishoiu- süsteemide olemusest ja toimimisest.	Järva maakonnapõhine "Tervise info-, nõuande ja korraldusliin"	JOL	x	x		
		Juhendite väljatöötamine	KOV, koostöö- partnerid	x	x		
		Tervise ja teenuste äpp	KOV				
6.7.	Mittetõendus põhiste ja alternatiiv tegevuste tekkimine seab ohtu ja võib kahjustada inimese tervist.	Elanikkonna teavitamine ja hoiakute kujundamine	TAI, KOV, tervishoiu- ja haridussüs- teem, riiklikud tugiteenused	x	x	x	x